

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Rei rvsticae libri qvatvor

Heresbach, Conrad

[Spira Nemetum?, 1603

Liber primvs de re rvstica

[urn:nbn:de:bsz:31-138693](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-138693)

LIBER PRIMVS

DE R E R V.
S T I C A.

AVTHORE

D. CONRADO HERESBACHIO IURISCONSULTO, ILLUSTRISSIMI Principis Cluensis, Juliacensis, Montensis, &c. Consiliario.

Dialogistæ,

CONO. RIGO. METELLA,
HERMES.

ONO. Ecquid hinnientes
terramq; pulsantes audio
equos? Age Herme vise,
si qui aduentent. HER-
MES. Ni me fallit eminens
prospicientem visus, Rigo est
ὁ δεξιγαμματικός.
METELLA. Vix dum biduum domies
& iam rursus in aulam accerferis, forte

A ali-

aliquò ablegandus. CONO. Meliora
 ominare: fortasse officij & communis
 amicitij causa nos inuisit. R I G O. Heus
 tu Cono. Hiccine te rusticantem dul-
 cicque otio indulgentem offendam? Næ
 tu beatus es, qui procul ab omni mō-
 lestiarum aulicarum strepitu securus,
 in altissima viuis tranquillitate, armis-
 que, vt ille dicit, ad postem religatis,
 tam amœno lates abditus agro, nos in-
 terim sinens aulicis publicisque curis &
 occupationibus ἀγροῦ καὶ φέρων. CO-
 NO. Fateor quidem me hac parte bea-
 tum suscepisse propositum, si dij inte-
 rim terreni patiantur me hac frui beati-
 tate, qui occupationes ambitiosas fori
 aulicarumq; rerum ablegarim in pro-
 fundum mare. Sed tūne rude donatum
 antiquo me includere circo conten-
 des? R I G O. Nequaquam; etiam si cu-
 perem aliquando te non vsque aded
 aulam refugere, tēque à consortio pu-
 blicorum negotiorū subtrahere. Nosti
 nos non nobis nostroque otio natos, sed
 patriæ quoque & Reipub. atque voca-
 tioni. extremum est malorum, patriæ
 res deserentem proedere malis homini-
 bus,

bus, & tecum ipsum extra telorum iactum gaudere, certamina Reipub. reliquisse. Et si Cato Roma non indigebat, certe ipsa Roma & amici Catone indigere, ut inquit ille. **CONO.** Rectè quidem, quamdiu ætas & vires ferunt, vocationi seruiendum; at est quædam, ut ipse fateri cogeris, causaria missio. Laudatur Lucullus, quòd dum vegeto esset corpore, Reipub. seruiret, & post honestos domi militiæq; labores ad quietem literariumque otium redierit. Et Scipio, quòd adiecta Carthagini Numidia quieuerit potius, quàm si, ut Marius, post præclaras victorias & custodiendos honores, modum statuere non potuisset, atque insatiabili gloriæ imperijque ambitione cum iuuenibus senex contendere, ac denique se in turpissimas miseras coniecere maluisset. Cicero-

Lucullus.

Scipio.

Cicero.

A ij in-

inuidiis, odiis, adulationibus, detrectationibus, atque adeò pleonecticis ambitionisq̄ue consiliis aulæ passim sint obnoxia: & probitati & simplicitati Christianæ locus non ubique concedatur. Hæc sunt, quæ Socratem & Platonem à Republica deterruerunt; & me quidem iam grandæuum ætatis valetudinisque excusatione fretum, in hoc meo rusculo ablegatis aulicis negotiis detinent. RIGO. Sed nec seni Reip. administratio fugienda. Nosti

ἔργα νέων, βελαί τε μέσων, ὄχαι δὲ γερόντων;
Atque has maximè seruari Respublicas, ubi senum consilia, iuuenum lanceę vigent. Nestor propter consilia in Troiano bello celebratur, dum Peleus & Laertes αἰετῶντες contemnuntur. CONO. Titillat alios gloria, alios emolumenta, largitiones recoctos detinent aulicos, etiam alterum pedem in sepulchro habentes. Nos si hac vitæ ratione contenti essemus, & veræ vitæ vacare liberet,

*Nec nos atria nec domos potentum,
Nec lites tetricas, forumq̄ triste
Nossemus nec imagines superbas.*

Hæc

*Hæc essent loca semper, hi labores.
Nunc vivit sibi neuter, heu, bonosque
Soles effugere atque abire sentit:
Qui nobis pereunt & imputantur,
Quisque vivere, dum sciat, moratur.*

Ut Poëta eleganti notavit epigrâmate.
Iam vero insani hominis esset, & stulti,
sponte se sine vilo fructu periculis ob-
iicere, qui possit priuatus piè & securè
in agro procul negotiis, vt prisca gens
mortalium, vivere. R I G O. Rectè qui-
dem, Nam Poëta hunc beatum canit,
cui hoc contingere potest. At interim
solus es, cum pecudibus, rusticis, arbo-
ribus tibi habenda consuetudo, homi-
ni in hanc vsque ætatem cum grauissi-
mis & principibus viris vivere consue-
to. Socrates non ab arboribus & pecu-
dibus, sed in vrbibus discèdam sapien-
tiam contendit. C O N O. De Socratis
iudicio equidem non pugnabo; certè
ex illius & Ischomachi apud Xenophō-
tem disputatione constat, eundem mi-
nimè rem Rusticam improbasse. Ac
vero, quod ad solitudinem attinet, hîc
mihi idem fere accidit, quod apud Ci-
ceronem Scipio dixisse fertur, se nun-

Horat.
Epod. 2.

Socrate.

Scipio.

A iij quam

Solitudi-
nis vsus.

quam minus solum, quam cum solus
 esset: nam tum mihi cum maximis gra-
 uissimisque; ac sapientissimis colloquium
 est: siquidem aut sacris Prophetarum
 Apostolorumque; oraculis totus incum-
 bo, quæ veram sapientiam tradunt, per
 quam reges regnant, & domini do-
 minantur; adde, quibus animæ, quod
 maximè curæ esse debet, pascuntur, &
 quæ ad æternam illam aulam viam cõ-
 monstrant: Aut, si libet, cum principi-
 bus huius mundi, atque cum summis
 monarchis consuetudo est, de Reip. ar-
 duis rebus, deq; administratione con-
 fero, toto orbe gesta læstitans, perque
 omnes nationes peregrinor; aut deni-
 que Rei Rusticæ scriptores excutiens,
 in animantium, plantarumque mirabi-
 li Dei opificio animum exerceo, crea-
 torémque in creaturis agnosco. Atque
 præter hos mutos confabulatores, sa-
 pientes me quoq; inuisunt amici, No-
 biles, Decuriones, Præfecti, Optima-
 tes & docti, atque adedò Princeps ipse
 me inuisere non grauat, ita vt vix dies
 prætereat, quo non aduentent qui in-
 uisunt & salutent, alij animi causa, alij
 neces-

necessitudinis, alij negotiorum ergò.
 Nam & amicis & vicinis neque consilia
 neque operam denegare soleo: eaq̃ue
 occasione nonnunquam Iurisperiti
 & prudentes mundi sunt excutiendi,
 sed gratuito & *amicè*, Et vos me non
 negligitis, ex aula processus iudiciorum
 excutiendos mittentes. Vnde fit
 vt ruri longè pluribus & suauioribus li-
 beralioribusq̃ue colloquiis fruar, quàm
 vos vel in aulis, vel in vrbibus, quan-
 tumuis frequentibus. R I G O. Age igitur
 dicamabo, quibus occupationibus
 totum transigis diem tempusq̃; dispo-
 nis otiosum? neque enim dubito quin
 singulari industria vsus, tempus quàm
 optimè & frugaliter dispenses. CONO.
 Exponam candidè, si non pigeat au-
 scultare, nihil dissimularurus. Et prin-
 cipidè eiusdem Poëtæ, alioqui parum
 pudici, in hoc tamen grauitè & appo-
 sitè locuti, verbis & sententia vtar,

*Luce Deum oro, famulos post arua reuiso,
 Partibus atque meis iustos indico labores,
 Inde lego, Phœbumq̃; cio, Musamq̃; laceſſo.*

Inter primos enim fere surgo, maximè
 A iij æsta-

Patrisfa-
 milias in
 Re Ruffi-
 ca tempo-
 ris dispen-
 satio.

estate, cum suavissimas & saluberrimas
 horas somnolentia perdimus. τῆν γὰρ ἐ
 πείρῃς ὑγίαιαν καὶ οἰκονομίαν καὶ φιλοσοφίαν

●econ a. *χρήσιμον*, inquit Aristoteles. Hyeme si
 pigeat, & si quando asperitas aëris aut
 valetudo impediatur, procuratori com-
 mitto, quem fidum habeo, & diligen-
 tem, sic à me institutum, vt vicarius sit
 meæ diligentia: præterea ancillam Eu-
 rycleam iamiam rei domesticæ vxoris
 quasi suffraganeam & promā condam.
 Hos iubemus interim nostras partes
 tueri: Sin autem & cœlum & temporis
 habitus patiatur, ἐργολώπῃν ipse ago.
 Et quanquam Villicum habeam Rei
 Rusticæ magistrum, tamē memor sum
 dicti, illius Persæ & Libyci, Optimum
 finum esse agri lætificandi plantam
 Domini: Et oculum Domini maximè
 equum saginare. Hortatur me quoque
 huc, quòd surgere diluculo, ad valetu-
 dinem, partim grauiissimi Philosophi
 testimonio, partim meo ipsius experi-
 mento conferre sentio. Vbi familia suis
 quæque operibus incumbit & opus
 feruet, ipse ad orandum atque legen-
 dum sacram scripturā in Musæum me

reci-

Optimum
 finum
 plantam
 Domini.

recipio. Nempe hoc more vtor, vt quotidie lectionem in veteri aut nouo testamento veluti pensum absoluam: inde scribo legoque magis necessaria: aut expedio si quid vel publicè vel circa rem familiarem curandum: sub prandium in ambulo paulisper, aut in horto aut in pratis sub diuo, si sudū sit cœlum, aut sub tectō, si cœlum tristius. Inde reperio ouum, pullum, aut hœdum, aut vitulum, aut pisciculos, recens butyrum, & quæ fimetæ, quæ chortes, caulæ atque piscinæ præbent, aut denique olusculum, acetariū, & fructus si quos hortus & pomarium suppeditat, quas dapes inemptas apparat vxor. Non me Lucrina magis iuuerint conchylia magisve Rhombus. Prandeo raro vltra horam vnam prorogata mensa. A cibo confabulationes cum vxore & familia, aut cum hospitibus, si sint, misceo, in ambulo, viso operas, agros, pascua, segetes, pecora, iumenta. Quando hinc ruri diuersor, quotidie, si, vt dixi, cœli constitutio patiatur, aut non impediar aliis magis necessariis, fundum circumco, iuxta Catonis præceptum: Si non

A v quo-

quotidiè, certè postridie aut alternis.
 Quoties in villam venio ex vrbe, idè facio, vt cognoscam quàm fundus cultus sit, opera quæ infecta aut facta: neq; vquam circumeo, quin aliquod operæ precium fecero. Interim contemplor naturæ mirabilem sagacitatem, ac Dei Opt. Max. incomprehensibilem in creaturis operationem. Quod, vt Cicero rectè testatur, suauissimum est animi pabulum, & quàm proximè ad Deum accedere facit. Hic expendo Dei beneficia & opera admiranda, Qui facit germinare fœnum iumētis, & herbam feruituri hominum, vt educat panem è terra, iuxta psaltis prophetici hymnū.
 Hic mihi concionatur

Psal. 104.

Laſtant.

*Terra ferax vario fundens munuscula cultu
 Mollia purpureum pingūt violaria campum,
 Prata virent herbis & micat herba comis.
 Paulatim subeunt stellantia lumina florum
 Floribus arrident gramina cuncta suis.*

Quis vnquam artifex inimitabilia hæc diuina opera æmulari aut effingere poterit? Quis è gramine triticum aut panem? eque sarmento tam nobilem liquorem aut vinū elicere potuit, quàm

is qui omnium visibilium & iuvisibi-
 lium creaturarum est conditor. Hisce
 contemplationibus animum recreo,
 Deo creatori & cōseruatori gratias ago
 pro immensa sua bonitate. Cano Psal-
 mum: Te decet hymnus in Sion. Aut,
 Benedic anima mea Domino, &c. com-
 precans vt donis diuina sua liberalitate
 confessis aspirare dignetur, vt agros di-
 tet præparetque frumentum eorum,
 germiui eius benedicat, coronet annū
 benignitate sua, &c. vtque illis frui con-
 cedatur cum gratiarum actione ad il-
 lius honorem & proximi necessitatem.
 Inde domum reuersus ad legendi scri-
 bendiq; operam, vel si quid aliud agen-
 dum me confero. Cæterum ad ingenij
 opera ante tertiam à prædio non reuer-
 tor. Cæno parcius cænaque facta nun-
 quam aut rarissimè lego aut scribo: quin
 potius,

Psal. 65.

Psal. 104.

Psal. 65. 12.

iuuat pastas oues

Videre properantes domum,

Videre fessos vomerem inuersum boves

Collo trahentes languido.

Postosq; vernas, ditis examen domus,

Circum vementes lares

Aue

*Aut in reducta valle mugientium
 Prospectans erranteis greges.
 Libet iacere modo sub antiqua ilice,
 Modo in tenaci gramine.
 Labuntur altis interim ripis aque,
 Queruntur in syluis aues,
 Fontesq; lymphis obstrepunt manantibus,*

Vt inquit Poëta. Aut ad flumen vel in horto vel in pascuis propinquis leniter obambulans cum amicis aut vxore, aut denique cum familia de operis Rusticis præstitis præstandisq; confero, operas dispenso: Si quid Villicus indicat, si quid emendum vendendumve: Oportet enim Patrem familias vendacem esse potius quàm emacem: vt habet Catonis sententia. Interdum maximè hybernis à cœna lucubrationibus iubeo ministrum recitare historiam sacram aut iucundam aliquam lectionem, at tamen piam & castam, vel ad rem familiarem vel ad mores emendandos non ineptam. Duabus aut tribus à cœna horis cubitum eo, & fere postremus, vt dixi antè, præter ministrum cubicularium & tamiã. R I G O. Interim procul à templo neq; concionibus auscultare

Patremfamilias vendacem magis quàm emacem oportet esse.

rare neque publicis officiis & conuen-
 tibus sacris cum vxore atque familia in-
 teresse poteris: etsi tu id lectione sarcire
 queas, non tamen idem poterit vxor &
 familia. **CONO.** Quod ad me atinet,
 quotidie, citra iactantiam dico, sacris
 vaco, idque certis in hoc destinatis ho-
 ris, & concionantur mihi Prophetæ,
 Apostoli, Basilius, Chrysofomus, Na-
 ziâzenus, Cyrillus, Ambrosius, Cypria-
 nus, Augustinus, atq; alij concionato-
 res optimi, quos profectò cum maiore
 fructu audire me arbitror quàm vestros
 aliquot spermologos & plærosque in
 templis ineptos concionatores: vxor
 ipsa quoq; lectioni dedita Biblia legit,
 & psalmis quotidie aliquot vernacula
 lingua interpretatis vtitur. Si quid ob-
 scurum, id roganti explico, habet suas
 præterea preces quas sibi delegit. Inter-
 rim non deest, qui festis diebus quoties
 per inclementiam cœli vel necessarias
 causas parochiam adire non conuenit,
 Euangelium recitet, & Catechismum
 interpretetur, Sacramêta suis tempori-
 bus administret: Æstiuo tamen tempo-
 re & cœlo non incommodo dominicis
 fe-

festisque diebus parochiam adimus, & parochum nostrum audimus, ac Sacramenta participamus. Quod ad familiam attinet: Ea sic instituta, ut diluculo, quando ad opus egrediuntur, & reuersi, ad mensam orent. Proditum est de Antonio Eremita, cum à Philosopho quodam rogaretur, quo pacto res diuinas contempleretur in solitudine libris destitutus, Vniuerso, inquit, mundo, librorum & instructæ bibliothecæ vtrique vice, quæ semper & vbiq; ante oculos obuersatur, in qua diuina opificia lectitare licet. Ad eundem modum & familiam rusticam habeo veræ religionis fundamento instructam, eam fretam suâ vocatione & vitæ innocentia, neque vanis vrbium spectaculis auocatam creationis diuinorumque operum maiestatem contemplari, & creatorem in creaturis non festis tantum diebus, sed quotidie, & in omni opere laudare & auiculas creaturasque diuina opera prædicantes audire licet. R I C O. Pietatis mihi narras scholam, non rusticum contubernium: olim Patriarcharum vitam & primitiue Ecclesiæ monasteria huiusmodi

Antonij
Eremitæ
dictum.

modi fuisse apparet. CONO. Imo Chry-
sostomus contendit, omnes Christia-
nos etiam coniugatos, ad monacho-
rum non quidem nostratum sed vete-
rum institutum viuere debere: Nam
Monachismus tū nihil aliud erat quàm
sincerorum Christianorum vita, qua-
lem Patriarchas quoque vixisse testis
est scriptura. RIGO. Miratus sæpe cum
in vr bibus ædes habeas splendidas & in-
structissimas, quod iis relictis rure habi-
rare malis, sed cum hanc vitæ tuæ œco-
nomiam intueor, desino mirari. CONO.
Mihi gentile est atque adedè inde à ma-
ioribus agriculturæ studium agnatum.
Siquidem & parens, auus, proauus &
quantum retro genealogiam repetere
possum, maiores omnes mei agricultu-
ram exercuerunt, & in paterno ac pro-
prio rure omnes veluti indigenæ & orti
sunt & decesserunt. RIGO. Non ita pri-
dem cum in publicis negotiis apud Cæ-
cellarium grauissimum virum Hypso-
graphum vicinum tuum, & ipsum Reū
Rusticæ studiosissimum diuertissem,
Parentem tuum videre contigit, senem
dixissem Laertem illum Homericum,

aut

Cum alijs
rum Hom.
56 in 16.
Matth.

Monachif-
mus vras,

aut è patriarchis potius aliquem, & quantum ex Hypographo accepi, grādæuum, nempe nonagenarium, sed ita bellè ætatem ferentem, vt vix quinquagenarium iudicassem: ingenio, & memoria plurimum adhuc valere visus, de iure municipali eius regionis, de historiis veterum, inprimis de sacris tanta copia & suauitate nobiscum differēbat, vt plurimum me illius senis caperet admiratio. Apostolos, Prophetas ad vnguem tenebat, ad eò vt non immerito viderem Optimates eius consuetudine delectari atque reuerenter eum colere. **C O N O.** Ad eò in extremam vsque ætatem tenebatur sacrarum lectione literarum, vt nullum diem sine linea ac sacrarum literarum lectione præterire pateretur. Quotidie parochiam proximam pedes adibat, neque sacram concionem prætermittebat vnquam. Pastores & sacrificos in ordinem redegit, ad scripturæ ductum illos exigens. **R I C O.** Episcopum & censorem aliquem mihi depingis, & reuera pleriq; opus habent pastores huiusmodi Agonothetis, qui abusus, auaritiam eorum
alentes,

alentes, coërceant. **CONO.** Ut autem ad otium hoc meum vel ad agriculturæ studium, vnde digressus, reuertar: Tun' adhuc miraris me hoc tam honesto tamque vtili otio delectari, quo nihil sanctorum grauissimorumque hominum testimonio honestius, nihil melius, adde nihil eorum è quibus aliquid acquiritur, libero homine dignius, Deoque magis probatus labor agricultura? **Verteres**, vt Cato vir sapiens, & rei Rusticæ assertor testatur, quoties virum bonum laudare vellent, Bonum Agricola[m] tanquam summo encomio vnoque verbo efferebant. Proinde huic studio non puduit potentissimos Reges atque Monarchas vacare, quod de Cyro Xenophon, de Abdolomino Q. Curtius memorix tradiderunt: Numa Romanorum Rex singulari amore agriculturam profecutus, quod nullum studium adeo acre pacis & bellicæ fortitudinis philtrum, & facilem è tellure victum præbere existimaret, *μαλλον ως ήροποιον ή πλετοποιον άγραπήσους τέχνην*: vt taceam Hieronem, Philometorem, Attalum, Archelaum, & alios principes viros Reialentes,

Rei Rusticæ encomium.

Cato in prin. R.R.

Monarchæ & Reges rei Rusticæ vacarunt.

Plutarc. in Numa.

B Rusti-

Rusticæ studiosos. Ab Homero ingeniorum fonte eximiè laudata hæc disciplina, dum Phæacum regem Alcinoïum summa cum voluptate in hortis versari scribit, Laërtem senem desiderium absentis filij agricultura lenientem tradit. Hesiodus in opere τῶν ἔργων καὶ ἡμερῶν passim laudat Ascram urbibus pulsam rure delectari. Ipsorum Imperatorum manibus colebantur agri, vt fas est credere gaudente terra laureato vomere & triumphali aratore, siue illi eadem cura semina tractabant quæ bella, eademque diligentia arua disponebant, qua castra, siue honestis manibus omnia feliciter proueniunt, quoniã & curiosius fiunt. Serentem inueniunt dati honores Serranum, Cincinnato viator attulit dictaturam, & quidem nudo plenoque pulueris etiam nunc ore. Viatores namque hinc nomen traxere, quod subinde ex agris senatum dicesque accerferent. Cognomina hinc Fabiis, Pisonibus, Curionibus, Lentulis, Ciceronibus, Pilonibus, cæterisque antiquissimis familiis. Fortissimos viros & strenuissimos milites ex Agriculis nasci

Serranus.
 Cincin-
 natus.

Viatores.

rudi Lyrici
 rum inguens
 pibus libellis
 gibus Homer
 intruinem n
 pociis operam
 peccatores pluri
 & vt alios tace
 mino confiter
 ratorum dign
 Iulius, Cæsar
 lano traditur
 inuenum in
 tem, legatoru
 nales prohibet
 fite memore
 huz, antiquiss
 nes Agricult
 humani gene
 in neque D
 reponem,
 Deu. Op. l
 trullerum
 ke fueran
 uit. Abdrhan
 ranti. Saut
 ceptra voc

nasci Lyricus Poëta testatur, Rusticorum proles tabellis docta ligonibus versare glebas. Homerus subulci miram narrat fortitudinem nauatamque in cędendis procis operam. Constat Cęsares & Imperatores plurimos ex agricolis ortos, & vt alios taceam de Galerio & Maximino constat ex armentariis ad Imperatoriam dignitatę peruenisse. Idem de Iustino, Constantino, Probo, atq; Aureliano traditur. M. Curiũ Imperatorem inuentum in hospitio rapum torrentem, legatorum aurum repudiasse annales prodiderunt. Quid de eius vetustate memorem? E sacris oraculis constat, antiquissimam ante alias omnes artes Agriculturam iam inde ab initio humani generis extitisse: Neque Osyrim neque Dionysium huius disciplinę repertorem, vt ethnici fabulantur, sed Deum Opt. Max. hoc vitę genus instituisse: nam Adam & eius liberi Agriculturę fuerunt. Item Noë vineam plantauit. Abraham, Isaac, Iacob pastores fuerunt. Saul ab asinis, Dauid ab ouili ad scepra vocatus: Elizeus & Amos ę pa-

Imp. ex
Agricol.

Vetustas
agricul-
turę.

Vinę pri-
mus plan-
tator.

storibus facti Prophetæ: Ozias agriculturæ deditus legitur. Sirach agriculturam cum primis efferens, eius opera, tenere aratrum, stimulo agitare boues, faginare vaccas & cætera commemorat. Quid multa? Christus ipse gloriatur patre se agricola fuisse, subinde suggerens vitis ac ouium ac pastorum parabolas. Quinetiam Dominus agriculturam docet apud Lucam, vbi commonstrat arbores circum fodiendas, & stercorandas, vt crescant. Nam cum hæc ars sit maximè innoxia, & sine qua mortales nec viuere nec ali posse manifestum, optimi quique & sanctissimi viri hanc amplexi, & veteres eam dixerunt proximam quasiq; consanguineam sapientia: Cicero iusticię, diligentię, parsimonię magistram appellat, nonnulli omnium artium parentem atque nutricem: nam cum citra alias artes viuere liceat, citra hanc vita sustineri nequit. Adde quęstum hanc consequi maximè pium minimeq; inuidiosum, siquidem commercium habet cum terra, quæ concedita non reddit sine scenore, maximè si Dei benedictione secundetur.

Columel.
lib. 2. p. 2.
Agricul-
tura con-
sanguinea
sapientia.

Agricul-
tura alia
rum artiu
nutrix.

detur. Vnū genus liberale & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agriculture progignitur, vnde virtute nobiles habiti qui iam inde ab antiquo hoc quæstu contenti rura exercebant, nobilitatemq; metiebantur præcipuè, si ex maiorum agricultura, non negotiatione aut mechanicis artibus opes quæsisent. Germani olim præter agriculturam & militiam nullam artem norant, vnde etiamnum nobiles plurimum ruri habitant, eque re rustica & hoc vitæ genere nobilitatem tuentur. M. Varro temporibus auorum queri solitum tradit, quòd maiores relictis aratro & falce intra murum correpserint, & in circis ac theatris potius quam in segetibus ac vinetis manus mouere cœperint, cum Romani optimates sic annum partirentur, vt nonis tantummodò diebus res vrbanas vsurparent, reliquis rura colerent, atque sic durati laboribus pacis, facile militiam, cum res postularet, sustinerent. Semperque rustica plebs vrbanae præposita, ab illis, plus veræ nobilitatis reliquiarum in iis ponentibus, qui foris terram incolerent, quam qui

Nobilitas
agricul-
turae.

B iij intra

intra mœnia desides sub vmbra ciuitatis morarentur : nisi quis honestius vulgi opinione existimet, vel sanguine ac calamitate miserorum rem & honores acquiri, pacemq; violari : aut bellū perosos, negotiationis aleã ad opes congerendas expromere, ac rupto naturæ fœdere, terrestre animal, hominem, ventorū ac maris procellis se obijcere, sicq; ritu volucrum longinquititoris peregrinum pererrare orbem : aut denique eximium istud studium prosequi locupletissimum quensq; allatrãdi, & ingrato fauces prostituisse foro. Certe hæc vna innoxia, vt diximus, functio apud omnes, omnibusq; ætatibus habita. Rusticæ rei opibus diuites erant pij Patriarchæ, Abraham, Loth, Iacob, Iob: Certumq; est hoc studium eumq; quæstum Deo placere; cum Adamum iusserit Deus terram colere, & in sudore vultus sui victum quærere. Et Isaac agrum conseruisse ac luculentum benedictionis fructum percepisse, Moses narrat. Agricultura igitur tanti momenti, vt eam Deus publico testimonio suo comprobarit, atque huic ordinationi pro-

Gen 3. v.
19.

Genes. 26.
v. 12.

promissionem benedictionis postea per Moysen addiderit; *Dabo, inquit, benedictionem meam anno sexto, & faciet fructus trium annorum.* Et mox: *Si custodieritis precepta mea, dabo vobis pluuiam temporibus suis, & terra gignet germen suum, & pomis arbores replebuntur, apprehendet tritura vindemiam, & vindemia sementem, & comedetis panem vestrum in saturitate.* Quid igitur iucundius homini Christiano, quam in ea vocatione, & in eo quæstu versari, quem scimus Deo placere, & in hac dulcissima contemplatione diuinorum munerum philosophari, atque diuinæ maiestatis potentiam, sapientiam, beneficia humano generi collata, recollere atque agnoscere, eius benignitati gratias agere, ipsi videlicet plantis creaturisq; nobis concionantibus. **R I G O.** Tu Theologum mihi ex Agricola facis, ac propemodum persuaseris, me quoque agricolam fieri, qui hactenus ex vulgi opinione agriculturam sordidam & illiberalem rem existimauerim. **C O N O.** Amplissimum certe hinc se offerre τῆ θεολογικῆν diuinorumq; beneficiorum agnoscendorum

B iiij cara-

Agri-
 cultura Leo
 placere.
 Leuit. 26.

Agricul-
turam nõ
esse sordi-
dam.

Spléndida
aulicorũ
miseria.

Fortunati
agricola.

campum, iam audisti. Quòd autem
sordidam rem vulgus existimet hanc
disciplinam, nihil mirum: cum vulgus
semper peruerso iudicio feratur. Vul-
gus strepitum aulicum admiratur, pur-
puratos & catenatos illos, qui rerum &
consiliorum apud Principes potiuntur,
felicissimos iudicans, interim non in-
telligens, quantum tristitiæ lateat sub
splendida illa miseria. Vulgus molli-
tiam pudendam honesto exercitio præ-
ponit: noctes ganeis, libidinibus, ebric-
tatibus: dies ludo somnoq; consumere
gaudet, fortunatum ducens, qui nec o-
rientem, nec occidentem solem videat.
At qui rectius iudicant, fortunatos vo-
cant,

--- sua si bona norint

*Agricola, quib' ipsa procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victũ iustissima tellus:
Si non ingentem foribus domus alta superbus
Mane salutantum totis vomit edibus undã:
Nec varios inbiant pulchra testudine postes,
Illus aq; auro vestes, Ephyreiaq; era, &c.
At securã quies & nescia fallere vita,
Dives opum variarum & latis otia fundis,
Et patiens operum paruõq; assuetã iuuentus,*

Sacra

*Sacra Deum, sanctiq; patres, extrema per illos
Iusticia excedens terras vestigia fecit.*

vt grauissimè de Agricolæ elogijs
Poëta cecinit. Aglaus Psophidius Apol-
linis oraculo felix iudicatus est, quòd in
angusto angulo Arcadiæ, paruū, sed
annuis victibus largè sufficiens prædiū
colens, vbi consenuerat, nunquam ex
eo egressus, atque, vt è vitæ genere ma-
nifestum est, minima cupidine minimū
in vita mali expertus esset, vt Plinius te-
statur. Sed nimis diu te in commenda-
tione rei per se satis commendatæ de-
tineo. Heus age Metella, vt prandium
curetur. **METELLA.** Curabitur. Sal-
uus sis, Rigo; arbitrabar te Xenoplutū
esse, qui maritum meum abducere so-
let, forte iam vna atque altera hebdo-
made domi se continet: id quidam in-
uidentes molestis eum odiosisque oc-
cupationibus onerant, vel legationibus
quæsitis eum vltra columnas Herculis
ablegant. Quod illi detrectant, huic
tanquam communi iumento impo-
nunt, quem iam grandæuum oportuit
emeritum rude donari, suæq; quieti re-
linqui, vt tandem à mundano strepitu
liber,

Georg. 2.

Aglaus
Psophi-
dius.Plin. lib. 7.
c. 46.

CHII
dòd autem
met hanc
um vulgus
atur. Vul-
ratur, pur-
i rerum &
potiuntur,
m non in-
lateat sub
us molli-
cicio præ-
ebrie-
nsumere
ui nec o-
m videat.
natos vo-
ibus armis,
Soma tellus:
la superbu
libus vnde
udine postu
ra, &c.
e vita,
ia fundis,
ra inuentus,
Sarra

liber, diuinæ philosophiæ vacare & ad longum illud iter se præparare, viaticoque idoneo instruere possit. RIGO. Ex Republica quidem esset, Cononem in aulam crebrius ventitare, sed rariùs adest, quòd rusticatio ei nimium adlubeat. At, mihi crede, non ea de causâ huc diuerti, vt abducerem, sed solùm, vt veterem sodalem inuiserem. CONO. Nihil te moueant mulierculæ expostulationes. RIGO. Obsecro, quia nondum prandij tempus, prodeambulemus, vt visam hâc tuam regiam, tantisper dum prandium paretur. CONO. Quandoquidem sic tibi placet, Villâ tibi meam commonstrabo explicaboq̃, in qua mihi regnum constitui. RIGO. Lepidum profectò beatumq̃ tuum hoc regnum. CONO. Fateor quidem hac parte me beatum, quòd mea fortuna contentus ampliora non appetam. Siquidem, vt ait ille.

Beatus
quis.

Horat.
Od. 9. li. 4.

*Non possidentem multa, vocaueris
Rectè beatum: rectius occupat
Nomen beati, qui Deorum
Muneribus sapienter uti
Nouit.*

Equi.

Equidem hoc meo regno vel potius
 tugurio beator, quàm monarchæ ali-
 quot, qui tam multis ampliffimisq; re-
 gnis potiuntur. Diuitiæ non amplitudi-
 ne; sed animo metiendæ, & vt Pfaltes ait, Pfalms. 37.
 verf. 16.
 Diues
 quis.
 Cincin-
 natus.
 Socrates.
*Melius esse modicum iusto, quàm diuitias
 impiorum multas.* Cincinnatus quatuor
 solùm iugera colebat. Socrates quin-
 que tantum minas possidens, diues exi-
 stimatus, vt Xenophō testatur. Ita ego
 cum Virgilio laudo ingentia rura, exi-
 guum colere malo. Iam verò non spera-
 bis, te visurum Luculli villam, aut Hyr-
 tij, quæ quadragies HS vānisse traditur.
 Magnificas illas villas, & pauimēta mar-
 morea, vt Cicero ait, contemno. R I G O.
 Eleganter interim omnia, & vt appa-
 ret, commodo constructa ordine. C O-
 N O. Nos, iuxta prouerbiū, pro nostris
 opibus mœnia condimus, hoc est, pro
 agelli merito, & domini fortuna consti-
 tuimus ædificia. Ordine autem ratio-
 nem tibi explicabo regiæ meæ, Ischo-
 machum Xenophonticum imitatus,
 quem eximiè laudat Cicero.

Principio situs & positio rationem villæ ædificandæ
 ratio.
 sic ædificandi occasionemque dedit.

Cato

Cat. 2.

Cato docet, ædificare diu cogitare oportet, conferere cogitare non oportet. Maiores prudenter animaduertent, videnturq; ad Catonis & Columellæ consilium, quod & Plinius secutus, respexisse; cum patrem familias villam rusticam bene ædificatam habere expedit, nempe sic ædificandam villam, vt neque villa fundum, neque fundus villam quærat. Atque hac in re peccasse L. Lucillum & Q. Scæuolam proditum, quorum alter maiorem, quàm vt fundo responderet, alter, nempe Scæuola, minorem extruxerit, quàm postulareret modus agri, cum vtrunque sit rei familiari dispendiosum. Diffusa enim conscripta non solum pluri ædificamus, sed etiam impensis maioribus tuemur. At minora si sint, quàm postulat fundus, dilabuntur fructus aut corrumpuntur.

Sapiens ait, *Præpara foris opus tuum, & præpara illud in agro tuo: & postea ædificabis domum tuam.* Plurimum igitur referre, qualis fundus qualiter ædificetur, & vtiliter disponatur. Cato in prædio maxime desiderat, vt bonum cælum habeat, & si fieri possit, situm sit ad radicem montis,

Luculli
villa.
Scæuolæ
villa.

Proverb.
24. v. 27.

Situs ville.

tis, inq; meridiem spectet, loco salubri.
 Varro addit, ad exortum æquinoctia-
 lem, vt æstate habeat vmbra, hyeme
 solem. Quibus suscribens Columella,
 Quod si voto, inquit, fortuna respon-
 det, Ager optandus salubri loco (nam
 salubritatem Cato cum primis consi-
 derari voluit, vt infra dicitur) vberi gle-
 ba, parte campestri, parte alia collibus
 vel ad orientem, vel ad meridiem mol-
 liter deexus, terrenisq; alijs cultis, at-
 que alijs syluestribus & asperis, nec pro-
 cul à mari aut nauigabili flumine, quò
 deportari fructus, & inuehi merces pos-
 sint. Cornel. Tacitus tradit veteres
 Germanos villas constituere solitos, vt
 mons, vt fons, vt nemus aut stagnum
 placuit, aut oportunitatem præbuit. Ri-
 go. Hinc arbitror tot in Germania
 gentilitia nomina à montibus, fontibus,
 paludibus ac nemoribus extare.
 CONO. Apparet. Præcipiunt tamen alij
 non esse villam iuxta paludes ponendam,
 neque aduerso flumine. Paludes enim
 caloribus noxium virus eructare,
 ac venenatas bestias emittere, serpentumq;
 pestes hyberna vlgine destituta-
 ras,

Germano-
 rum villæ.

tas, sæpe cæcos creare morbos, certum est. Homerus omnino è flumine semper antelucanas auras insalubres esse verissimè tradit. Quare si omnino villa constituenda in ripa, cauendum esse suadent, vt à tergo potius quàm præ se flumen habeat, & vt ædificij frons auersa sit ab infestis eius regionis ventis, & amicissimis aduersa, cùm plæriq; amnes æstate vaporatis, hyeme frigidis nebulis caligent, quæ nisi vi maiore inspirantiũ ventorum submouentur, pecoribus hominibusq; conferunt pestem. Optimè igitur salubribusq; locis ad orientem vel ad meridiem, grauibus ad septentrionem villa conuertitur. A mari autem conuenit longo interuallo abesse. Quia venti marini, noxij, & media sunt spacia grauioris halitus. Nec viam militarem iunctam esse conuenit, ne prætereuntium viatorum populationibus, & assiduus diuertentium hospitij, infestet rem familiarem. **R100.** Si rectè memini; Veteres vicinitate quoque prædia metiebantur. **CONO.** Rectè mones, quod propemodum exciderat: neque enim in postremis molestijs ponendum

Vicinitatis ratio.

dum vicinitatis malum, vt ad finem hu-
 ius libri dicetur cuius tædio quosdam
 noui Agricolas pacis amantes, qui præ-
 dia optima deserere maluerunt, quàm
 iniurias improborum vicinorum tole-
 rare, vt non abs re Hesiodus dixerit,
 πῆμα καλὸς γέγων. Sed inquires quorsum *Erg. ei*
 hæc tam longa proœmia? Certè ideo
 hæc altius repeto, vt intelligas rationẽ
 meæ villæ. Nam cum sint villarum ædi-
 ficandarum genera varia proposita, &
 alij ad voluptatem, alij ad luxuriam, alij
 denique ad necessitatem ædificent at-
 que constituent villas, antiquorum sen-
 tentias de villa ponenda recensere pla-
 cuit. Cùm autẽ eam opportunitatem,
 quam illi requirunt, ponendæ villæ in
 omnibus locis natura non concedat, &
 alij in flumine, alij vel intra aggeris mu-
 nitiones, vel extra aggerem siti, qui vel
 maris vel fluminis propinquitatem vi-
 tare non queant, alij in paludibus, alij in
 syluis, nonnulli in montibus prædia ha-
 bentes, arte ac diligentia cogantur sar-
 cire, quod loci natura denegauit: Nos
 cum fluuium vicinum declinare non
 possemus, industria, quantum fieri po-
 tuit,

Villæ pro-
fatio.

tuit, incommoda auertere studuimus, & quia fluuij exundationibus pericula sentimus hoc loco, & extra aggerem fiti, ædificijs locum editiorē delegimus, veluti in tumulto collocatis; Ne autem aquæ & glaciei impetus ea euerteret, arborum sepimento cinximus. Ac ve-

Aëris ratio.

rò, vt aëris noxios halitus & ventorum infestos flatus atq; imbres vitaremus, ianuas fenestrâsque auersas ad salubritatem disposuimus. **R I G O.** Cæterum videris tu aut maiores tui commodè & scitè collocasse hanc villam; Siquidem bifrōs est antica, partim orientem, partim meridiem spectans, & protecto ac menianis sic exedificata, vt & solem hybernium & æstiuam vmbra excipiat.

Prothyron.

Adhæc ad ingressum prothyron ab occidente ventos & imbres ab ostio arcēs. **C O N O.** Totus fabricæ tractus vnus lateris longitudine, vt vides, in quo frōs est, meridianam partem spectat, in primo angulo excipiens solis hyberni ortum, vt paululum ab occidente auertatur hyemali; ita fit, vt per hyemem illustreretur, & caloribus æstate non infestetur. Nam ea ædificatio medium tem-

pera-

peratumque libramentum ventorum
 hyemalium & æstiuorum tenet, ut & æ-
 stiuos perflatus recipiat, & hybernis
 procellis minus sit obnoxia, tametsi sint
 quædam, quæ & commodius constitui
 poterant, & mihi ipsi displiceant. R I G O.
 Sunt quædam, quæ videntur Italicum
 morem imitata. C O N O. Nonnulla qui-
 dem, quia vetustate collapsa à me pau-
 lo commodius exædificata; ea autem
 quæ integra reperi, satis putavi, si facta
 tecta præstarentur. R I G O. Perge obse-
 cro explicare cætera. Vestibulum hoc
 videtur Italico more clausum portis
 duabus. C O N O. Est quidem à me in eam
 formam absolutum, tametsi speciem
 vestibuli quandam haberet ante, sed
 non ita commodam, quare quadratæ
 formæ vestibulum muro cinxi, & porta
 ampliore per quam currus inuehi pos-
 sit, si maiuscula plaustra vini vel alterius
 liquoris importanda cellarijs; Aliud est
 ostium, quod egredientibus ingredien-
 tibusque aperitur. Spacio autem hoc
 propylæi vacuo vel inambulare vel ad-
 uenientes excipere licet; pergula ad-
 iuncta propylæo huic, & topiarium vite

Vestibu-
 lum.

C vesti-

Istrin. ū.

vestitum atque cameratum considerare
 volentibus umbram præbet; adest men-
 sa lapidea; nam aliquoties cœnare hîc
 soleo. E regione ostij, vt vides, ad meri-
 dianam vestibuli partem pistrinum est
 & mola farinaria, & furni sunt pani co-
 quendo, cæteraq; pistoria opera confi-
 ciendo. Item cereuisiaria coquina cum
 infundibulo, ad hordeū madefactum,
 dum intumescens diffiliat, torrendum,
 in pelusiaci potus vsum. RIGO. Mira ad
 rem familia rem cōmoditas & industria.
 CONO. Hæc vitandis incendijs à villa,
 vt vides, semota. Adhæret puteus lim-
 pidissimæ aquæ, qui præter propinquos
 vsus & culinæ seruit alijsq; vsibus: Quã-
 doquidem intra villam perenni fonte,
 & riuulis destituimur, alioqui maximè
 optandis magnoque redimendis, cum
 propter salubritatem æstiuosq; calores
 temperandos, tum hortis pratiq; rigã-
 dis. Aquæ enim maxima habenda ra-
 tio, quæ tam hominibus, quàm pecudi-
 bus salubritatis maximam causam præ-
 bet. Interim eam commoditatem far-
 cit partim puteus optimam aquam ex-
 hibens, partim cisterna aquas pluuias
 per

Aqua ra-
tio.

per fistulas plumbatas, & canaliculos excipiens. Sunt enim hæ corporibus accommodatissimæ. Accedit vicini fluminis vsus. R I G O. Age pistrinum hoc contēplemur. Audio te nouo & inaudito molendi inuento uti. C O N O. Videbis. Cùm molæ farinariæ magnus in ampla familia rustica vsus, & procul absint publicæ, via quoque impedita, mihiq; nullius seruituti addicto liberum sit, vel domi vel vbicunque libeat molenda deportare: Cogitanti autem de constituenda in hac villa mola, cum ad aquariâ molâ aut *πνευματικῆν*, quæ vento impellitur, & locus deesset, & auctoritas, & manuaria ac trusatilis parum cōpendij afferret, iumentariam etiam extruere operosius visum. Quare cum aliquoties vidissem tympanum haustoriū, quod vel asinis vel mancipiis circumageretur, eadē opera existimaui & molam agitari posse, ad eum modum hanc machinam excogitaui, quam asini bini ducentes frumenta frangunt, farinam optimam reddentes, & quantum meæ familiæ opus: interdum etiam vicinis

C ij per-

Molæ frumentariæ.

Mola asinaria.

permitto, sed gratuito. R I G O. Laudo
 industriam. Quid non humana solertia
 excogitat? C O N O. Mihi certè vtilita-
 tem non vulgarem præbet. Verùm quia
 tardius opus procedit, iumentariam
 quoque extruxi, quam equis vacanti-
 bus circumagam. R I G O. Ecce leberem
 vastum perquam commodè in angu-
 lum latericio parieti inclusum, cereui-
 siæ coquendæ seruire arbitror. C O N O.
 Maximè: interim accommodatur &
 aliis vsibus. R I G O. Fistula illa infundi-
 buli in superius tabulatum ascendens
 quorsum? C O N O. Hordeo madefacto
 in cereuisiæ vsum accommodata, quam
 crates vel testulæ perforatæ excipiunt,
 quibus hordeum madefactum ac de-
 hifcens inspersum exiccatur. R I G O.
 Quid cupa illa ampla? C O N O. Hordeū
 in ea maceratur, quando sic res postu-
 lat; aliàs farina ad cereuisiam in ea mis-
 cetur. In proximo est pistrinum & ar-
 topœum, gemino furno, alter commu-
 nibus panibus ἀλοπύρις, & familiæ ru-
 sticæ seruit, alter panes siligineos ac mi-
 nores pro mea mensa, crustas quoque
 & placentas ac dulciaria coquit. Ad-
 sunt

Iumenta
 ria mola.

Hordei ad
 cereuisiā
 maceran-
 di ratio.

sunt & arcæ farinaræ, in quibus molita conseruantur, lintres, in quibus farina molita fermentatur ac maceratur. In mensa finguntur panes in furnum mittendi. RIGO. Percommoda omnia. Sed aliud hoc ædificium in ambitu vestibuli quorsum seruit? CONO. Hæc ædes ab aliis seiunctæ primùm hospitibus cubicula, deinde apodyterium præbent adiuncto balneo. Hæc, vt cernis, occidenti æstiuo aduersa, quò sint post meridiem vsque in vesperam illustria. RIGO. Sed insula illa, fossa cincta atque à vestibulo ponte disiuncta, splendidius, & elegantius ad amœnitatem ædificata videtur; hanc arbitror prætoriam domum, in qua cû vxore & vrbana familia seorsum tutiore loco diuersari liceat. CONO. Sic est; & propterea eminentiore collocata loco, simul quò & fundamentorum iniuria à fluuij exundatione vitaretur, & lætorem prospectum æremq; salubriorem præberet. Proinde & hortus & pomarium adiunguntur, quæ herbarum spiramentis arborumq; virore & cælum & prospectum commendent; fenestræ magna ex parte

Prætorii.

C iij orient-

orientem, pars etiam septentrionem, pauciores occidentem spectant, nisi quòd hyemalis temporis cubicula magis austro obuersa, cenationes, & peristylia meridiano æquinoctiali subiecta, vt hyeme plurimum, æstate minimum solis recipiant. Turris peristerotrophiû præbet. R I G O. Frequens volatus ! ex hoc columbario arca Domini completur haud dubiè simul & culina. C O N O. Si vt eximius ille & vndecunque doctissimus Varro affirmat, etiam seuerioribus sæculis, paria singula singulis sesteriorum millibus vanire queant, vel inueniãtur tam stolidi, vt Columella scribit, qui quaternis millibus numûm binas quasq; mercentur columbas, fateor me non mediocrem quæstum hinc facere posse, verûm nobis saginam vix ex hoc auarioro exercere licet. R I G O. Quid non designat deliciarum insana cupiditas? Nostra ætate par columbarum 60. florenis in Brabantia comparatum audio. C O N O. In vrbano hoc ædificio nihil attinet te diutius remorari; horû tu plurima vidisti splendidius & cultius extructa. Villam rusticam perlustrare fortè

fortè malles. R I G O. Maximè. Video trifariam te ædificiorum rationem distinxisse. C O N O. Sic scilicet vsus requirit, vt in vrbanam, rusticam, & fructuariam diuidatur. R I G O. Quid hæc cella ad ingressum tam scitè extructa? C O N O. Hæc cella villici est: nam eum ad ostiũ excubare atq; scire oportet, qui introeant aut egrediantur, quid ferant aut efferant. Indidem quoque culinam inspicere potest, ac contueri audireque, quid illic agatur. Quandoquidem ibi præter cibos, qui coquuntur illic & capiuntur, etiam hyeme antelucanis horis res aliquot ibidem conficiuntur. Supra ianuam procurator meus cubiculum habet, vnde in vestibulũ & ad portam prospectus patet, & is villicum ex vicinia obseruat. R I G O. Magnam vigilantiam narras, idque ex Varronis doctrina te retinere arbitror. C O N O. Sic vsus monstrauit. Vicinum vtrique armentarium. R I G O. Deus bone quæ hîc instrumentorum taberna? C O N O. Agri colam vult Hesiodus omnia habere parata, vetatq; commodare ab aliis:

C iiii

μνσδ

Villæ distinctio.

Hesiod. Μη σὺ μὲν αἰτῆς ἄλλον, ὅσ' ἀρνῆς, σὺ δ' ἴτητᾶ,
ἡμέραν. Ἡ δ' ὄρη ἀξομείβη, μινύθη δ' ἴριεργον.
β.

Quare sic institui meum villicum vt
omnia bina habeat. M. Varro admini-
cula & instrumenta rustica trifariā par-
titus est: in Vocalia, in quibus sunt li-
beri, mercenarij, aut conductitij; Semi-
vocalia, in quibus sunt iumenta operi
destinata: Muta sunt hæc quæ vides
hic recondita, dolabra, ascia, falces
varij generis, secures, secures dolobra-
tæ, secures lignifecæ, securiculæ, cu-
nei, falces messoria, falces adorea, fal-
ces putatoria, falces fœnaria, falces
arboraria, falces stramentaria, falces
vineaticæ, falces vericulatæ, scirpiculæ,
falces denticulatæ. Cultelli, cultelli
curui, cultri lanionij, Scalpella, caute-
ria, phlebotoma, castratoria instrumen-
ta, subulæ, tonforia, forcipes, forpices,
forfices, mallei, rhoptra, limæ, terebra,
Serræ maiores & minores, ferriculæ,
ferrulæ manubriatæ, ligones, palæ, lupi,
bipalia, pastina, vangæ, marræ, runco-
nes, mergæ, vnci ferrei, furcæ, furcillæ,
furcæ ferreæ, bidètes, tridentes, quadri-
dentes, Situlæ, vanni, flagella, tribula,
scopæ,

Instrumē-
ta rustica,

scopæ, hostoria, radij, radula, facci, cu-
 lei, vtres, lignæ mandibulæ, stuparij
 mallei, hami ferrei, pectines ferrei, fusa,
 coli, spodyli, rhombi, ignitabula, igna-
 ria, Crates variæ, crates dofluariæ, cra-
 tes stercorariæ, scirpeæ stercorariæ, cor-
 bes, cophini, funes & restes, funes cana-
 bini, funes ductarij, lorei, spartea, fibule,
 pauculæ, subscudes, trochleæ, fuculæ,
 cochleæ, gerania, tympana, regulæ, sca-
 læ, vectes, Item in torculari & trapeto
 præla, fiscinæ, fiscellæ, quali, cola, ben-
 næ, dolia, lacus. In equuli antilenæ, po-
 stilenæ, clitellæ, Ephippia, stapedes, fre-
 na, cami, lupata, capistra, habenæ, epo-
 mides, iuga, lora, In chorte seruantur
 plaustra, aratra, vti mox videbitur. In
 cereuisiario, lebetes, cupæ, dolia, labra,
 situlæ, vasa aquaria, tinæ, siphones, Epi-
 stomia, Infundibula, opercula. In pistri-
 no furni, facci, rutabula, mætræ, arcæ
 panariæ, criba, cribra ruderalia, pollina-
 ria, incernicula, plathana. In culina fo-
 cus, ignitabula, infumibulum, alaria,
 forcipes, folles, mensæ, sellæ, scamna, se-
 dilia, vrinaria, Caldaria vasa, cucumæ,
 milliaria, quadræ, cola, tripodes, ahena,
 C v lebe-

lebetes, fuscinae, despumatoria, rudiculae, tyrocnestes, sartagine, tudiculae, creagrae, pila, mortaria, scutellae, cochlearia, pocula, canthari, obbae, crates ferrariae, panaria, abacus, salina, mantilia, mappae, lauatrina, maluua & caetera vasafictilia, stannea, aerea, lignea, ad suos quaeque usus suo loco asseruantur. Necessitas rustica, quemadmodum & Hesiodus, sic postulat, ut non solum aratrum sed instrumenta omnia duplicia sint, vel plura, prout numerus seruorum & usus exigit, ut si vnum amittatur vel confringatur, ne sit opus a vicino petere, neue opera cessent, & dum vnum reparatur, interim ocio liceat uti. In vrbe autem proficisci parandorum instrumentorum gratia, non est ex re rustici: Adde quod instrumentorum usus dilatus operas suspendit, & plus in operis seruorum quam in pretio earum rerum consumitur; taceo quod in vrbes profectio segniores facit. **R I G O.** Scite me hercule omnia suo loco disposita. **C O N O.** Primum ea secreuimus, quibus quotidie vtendum, utque in promptu sint: deinde quibus mestrus, annuus, aut

aut rarus vsus: Hæc ipsa procuratori aut villico numerata tradidimus, & vbi ea ponerent demonstrauimus, atque vt salua sint, sua cuique annumerauimus, vt quocunque opus esset, sciant vnde darent, & meminerint quid cui dederint, & cum recepissent, suo loco reponeret: Præcepimus quoq; vt sepius, aut saltem singulis mensibus ea inspicerent, & si opus, reficienda curarent. R I G O. Præclara res est ordo, nihilque in rebus humanis præstantius, vt & ordine quæque fiant, & ordine recõdita, si opus sit, promantur. Huius singulare exemplar commemorat apud Xenophontem I. Schomachus, in naui Phœnicum, in qua mirum quanta supellex in tam angusto vase) omnem supellestem, qua mortales vtuntur, secum ferebat, omnia interim sic collocata, vt inter se minime impedimento, & suo quæq; loco reposita in promptu essent. C O N O. Et ipse descriptum habeo catalogum instrumentorum, & villicus ac villicitidem. Procurator clauem habet armamentarij, & cuiq; vt diximus, deprompta tradit instrumenta, absolutiq; operere-

Ordinis
commo-
ditas.

Xenoph.
Oecon.

re reponit. Neque ipse lubens aliis mutuo aut commodato do. Duos aut tres vicinos habeo, vnde vtréda peto, & quibus vicissim do, præter hos nemini. Sic me docuit sapiens Cato. R I G O. Idem, ni fallor, docet ex instrumento rustico agrum æstimare, Quare è tam amplo instrumento, agrum amplissimum æstimare licet. C O N O. Instrumentorum conduplicatio multitudinē auget: alioqui si pro modo agri singula instrumenta deputentur, non ita multa viderentur. R I G O. Sed perge quæso villam rusticam explicare. C O N O. Vides pavementum ante culinam vacuum, vnde simul in culinam patet ingressus, & cellas familiaricas, ac iumentorum stabula, quæ conuenit esse vicina, vt si quid noctu iumentis accidat, familia mox adsit, curetque necessaria. R I G O. Culinam cerno bene instructam; industrium autem hoc, quod contignationes opere tetorio loricatæ. C O N O. Sic primùm numerosæ familiæ alendæ postulat necessitas, quam hic prandere, cœnare, morarique oportet magna parte, Deinde aduersus incendia loricatio conducere vtilis,

Culina.

vifa. Ad culinam, ancillarum cubicula. RIGO. Fumarium ad focum non ineptè adiunctum, succidiis, pernis, carnibusque bubalis ac piscibus fumatis bene instructum. Coquinæ non incommodè lauatrina admota. CONO. Ad parietem hunc intergerinum, qui cōcraticius à Papiniano nostro vocatus, quique priorem villæ rusticæ partem à culina distinguit, sic villici cubiculum abstruatum, vt ea, quæ in culina, & vt diximus superius, anticam ingredientes egredientesque, atque etiam in posteriore ædium partem conspicerem possit: huic itidem admota penuaria cella, apotheca, & hypogea trifariam distincta, primum lactiniis, alterum cereuisiæ vini & poculentis, tertium salamentis, & quæ his affinia. Hic ad meridiam & occidentem nullæ fenestræ, sed hæc solem orientem & septentrionalem lucem admittunt: Quod hic aer putrefactioni minus obnoxius & duraturis conueniat. E priore ædium parte, quæ excelsior est, conscenditur in tabulara, in quibus frumentum excusum reconditur. Ea itidem vndiq; clausa &

Intergerinus paries

Penuaria cella.

Apothec

Hypogea.

Tabularum frumentarium.

Oporo-
thecz.

sa & loricata aduersus muriū iniuriam,
fenestris clatratis lucem à septentrione
excipientibus. In propinquo est tabu-
latum aliud clausum oporothecz, &
ipsum modicis fenestellis aquilone in-
spiratur. Siquidem ea cœli positio fri-
gidior, minus humida; vnde perennita-
tem conditis frumentis, oporis, aliisque
rebus affert. Iam verò posteriorem hu-
ius ædificij partem licebit ingresso per
ostium hoc contemplari. Hic patentē
vides aream, in qua aliquando flagellis
excutitur frumentum, tritatur atque
vannis expurgatur, ventilaturq; , ac cæ-
tera rustica opera sub tecto expediun-
tur, maximè antelucanis & hybernis
horis præstanda, tametsi aliàs idem in
area horrei fiat: Ab vtraque autem par-
te, seruorū cubilia, & alia tabulata sunt,
& palarum ac reliqui pabuli iumentorū
receptacula. Sunt & ad equilia ser-
uorum cubicula vtroque iumentorū
custodiæ constituta: Ancillarum
autem cubicula ad culinam, lauatrīnā-
que. Conseptum hoc intueris vndique
clausum, nimirum vt bubulum pecus
aliaque animalia tutò contineantur,
quo-

Conse-
ptum.

quoties vel aqutum, vel stabulis repurgandis emittuntur. Atque hîc anseres, anates, pauones, Indicæ atq; aliæ chortales aluntur aues: Estq; conseptum vndique sic stabulis, horreis aliisq; ædificiis cinctum, vt sepimenti vicem illi præbeant. Chortem duplicem esse voluit Varro, vnam, quæ interius impluuium habeat lacum, vbi aqua vel saliat vel stagnet, sitq; semipiscina. Boves enim & equi vel ex aruo reducti, vel stabulis aqutum ducti, hîc bibunt, hîc perfunduntur & obluuntur, atque idem vsus anseribus, porcisque & ouibus, dum à pabulo redierint. In chorte exteriore lacum esse oportet, vt perticæ, rotæ, ligna iniecta macerentur, & rusticis instrumentis testisque idonea reddantur. Chors hæc crebris operitur stramentis ac paleis, vt conculcata pedibus pecudum, sit ministra fundo, vtq; sit ex ea, quod euehatur. Cernis in consepto sterquilinum bifariam partitum; nam in alterum recens è stabulis egeritur fimus, ex altero vetus in agrum euehitur: nam quod effertur recens, minus bonum, melius, vbi flaccuerit ac

Chors vel
Cohors.

Sterquilinum,

com-

computruerit. RIGOR. Quid sibi volunt virgæ, frondes atque stramenta instrata fimo? CONO. His vindicatur à sole fimo, ne succus, quem terra flagitat, à sole exugatur: Vnde è lautrina effusa aqua huc confluit, qua subinde irrigetur. Varro huc quoque fellam familiaricam admouendam iudicauit. Agedû ne in sterquiliniis diutius moremur, ad ædificia & tuguriola, quæ conseptum claudunt, veniamus. Maiuscula illa tecta horrea sunt, quibus demessa frumenta & segetes importantur. Quibusdam locis nubiliariis vtuntur, alicubi quaternis tignis æquali distantia fixis, imponunt tectum pensile, vt sursum deorsumq; mitti queat; montes appellant, quibus frumenta recondunt: Sed clausa parietibus magis probantur. Ab altera parte horrei stabula ordine conseptum cingunt. Et quia Virgilius stabula meridiem, Vitruuius etiam ignem spectare vult, eum modum secuti stabula pecorum iumentorumque sic constituimus; Ac primum equorum, quibus ad agrum colendum trahendumq; vtimur. Est & aliud equile iux-

Horreum
frumentarium.

Berg: montes.

Stabula.

le iuxta prætoriam villam, equis feruens
 equestribus. R I G O. Apparet elegan-
 tius id constructum. C O N O. Hinc ouil-
 le, mox bubile & vitulorum ac iuuen-
 corum, post hara bifariam distincta, al-
 tera scetæ scrofæ clauduntur, altera pro-
 miscui generis receptaculum præbet.
 Est & tertium porcile, non procul à la-
 uatrina, porcis saginandis destinatum.
 Quibusque stabulis cubilia feruorum
 adiuncta, quibus cuiusque generis cu-
 ra demandata, vt si res exigat, ad sua
 fit cuique facilis accessus. Postremo
 scenile succedit, quo scenum superiori

scenile.

parte reconditur, inferior pars aperta
 rhedas, plaustra, vehicula, carros, petor-
 rita, pileta, effeda, cisia, occas, traheas,
 aratra, vrpices, cylindros, temones, ro-
 tas, cardines, canthos, modiolos, apsi-
 des, axes, dactylia, cures, embolos, suf-
 flamina, ansas, iuga, stiuas, rullas, bures,
 vomeres, raltra, istoboas, cultra, & eius
 generis instrumenta recipit, iisque te-
 ctum præbet, quibus pluuium cælum
 inimicum: & simul intra conspectum ad-
 uersus fures tutiora suoque loco colloca-
 ta conseruantur. R I G O. Dic amabo,

D quis

Instrumenta
vehicularia.

quisnam his tam multis curis intendit
& in officio quenque continet? **C**ONO.
 Villicus quidem vniuersæ tam familiæ
 quàm Rei Rusticæ præest; præterea
 procuratorem habeo, qui quasi agono-
 theta adhibitus, fructus atque pensio-
 nes recipit. **R**IGO. Villicum peritum esse
 oportet atque fidum. **C**ONO. Rectè
 iudicas: Nam villici & medici, vt **Xe-**
nophon scribit, eadem ratio, Est enim
 deligendus, qui vsu rerum rusticarum
 instructus, & exercitatus, reliquarum
 operarum magister sit, qui ipse in ope-
 re præeat, edoceat subiectos, commo-
 deque faciat quæ præcipit. Siquidem
 nihil sine exemplo docetur ac discitur.
 Vt enim **Cato** dixit de patrefamilias
 prisce moris, Malè agi cum Domino,
 què villicus doceret: Sic rogatus à **Soc-**
crate Ischomachus, vtrumne villicum
 mercari, tanquam fabrum oporteret,
 an instituere potius domi consueuerit:
 A me, inquit, instituitur. **R**IGO. Verùm
 hæc prisce moris, quo nemo Rei Rusti-
 cæ ignarus: mirum autem, te in princi-
 pum ac Reip. negotiis versatum, hoc
 tempore (quo pauci, præter rusticos &
 manci-

Villici ratio.

mancipia, huius exercitij periti sunt) hisce rebus animum adiicere potuisse, vt appareat, quasi nulli alij rei vacasse te quam Rusticæ. **CoNo.** Mihi quidem, vt alias dictum, gentilitium est rei rusticæ exercitium, atq; etiam per omnem ætatem, quoties domi sum, nec alia impediunt negotia, huic potissimum incumbo: interim villicum institui huius rei administrum. Neque verisimile est cum peritum villicum comparare posse, qui ipse non intelligat, quibus rebus cum institutum esse oporteat; neque opus exigere rectè posse, qui quod aut qualiter faciendum sit, non intelligat, atque à ministro discat: Nemo enim bonus artis æstimator, nisi peritus. In deligendo autè villico quatuor maximè requiro, vt sit beneuolus, diligens, imperio aptus, & iustus. **Quin** tum si adieceris, non repugnauero, præsertim quibusdam regionibus, nempe vt à temulentia sit alienus: nam ebrioso cura officij pariter cū memoria subtrahitur. Non requiro, si vrbanas & delicatas artes non didicerit: Sed potius eligendus, qui à pueritia rusticis operi-

D ij bus

Que in villico requirenda.

bus induruit, & experimentis comprobatus, aetatis mediæ, ne vel adolescentia ætati detrahat, vel prouectior operi succumbat laborioso. Conuenit tectonices esse mediocriter peritum, vt si quid in stabulis, carpentis, alijsve rusticis instrumentis ruptum fractumve subitam reparationem requirat, id sarcire possit, parietes delutare, sepimenta fulcire valeat: Item veterinariæ artis non sit in-eruditus. Qui apud eruditos villicos sit institutus, is sperabitur ad imperandum non ineptus: Nam sunt plærique, qui etsi operum probati artifices: ad imperandum tamen gubernandumq; inepti sunt, & vel ferocius vel indulgentius familiam regentes, domini rem corrumpunt. Proinde explorandus ante, quàm recipiatur villicus. Neque hoc solùm considerandum, an disciplinam ruris teneat exactè, verumetiam an domino fidem & benevolentiam exhibeat: Sine quibus nihil proderit, quantumuis magna, peritia rustica. Præcipuè autem in hoc magisterio estimare, & scire conuenit, quid laboris cuiq; conueniat: Sunt enim quædam opera, quæ vires magis quàm

quàm peritiam requirant, & contra. Quare in deligendis his iudicium habere, & villicum arbitrum esse atque æstimatorem harum rerum, operæpretium fuerit; Quod fieri non possit, nisi ipse sit peritus. Non minus igitur docendus villicus, quàm faber aut alius artifex. Et rusticationis artem non paulò difficiliorem & ampliorem dixerim. Vnde mirandum, in hac tam necessaria arte tam paucos reperiri, & discipulos & magistros. R I G O. Forte magnitudo rei deterruit, & difficultas. C O N O. Quare non etiam oratores deterruit? quia nullus dum perfectus reperiatur orator, ut contendit Cicero. R I G O. Quis ergo docebit villicum? C O N O. Rectè rogas; dicam: quanquam in vniuersum de Re Rustica pauci præceperint, & singulis etiam atatibus exercitatos non multos reperias. Quare futurus villicus veluti per gradus instituendus videtur, ita ut à pueritia primùm pecora pascere minora, inde armenta & equos curare, fodere, arare, triturare, plantare, serere, metere, sepire, ædificare, sarcire rupta instrumenta rustica, la-

D iij niare

Rusticationis
artis
difficultas.

Instituti
villici.

niare pecus, pecori & iumentis, ac veterinis ægrotantibus remedia adhibere, & si qua similia opera, discat oportet, atque sic per omnia rusticæ disciplinæ genera exercitatus ad magisterium ascendat, non secus quàm de Episcopo docet Gregorius Nazianzenus, & Cicero de Imperatore, per omnia militiæ tyrocinia educando. RIGO. Miram mihi commemoras philosophiam. CONO. Quod initio dixi, ætatem maximè probari à trigésimo anno ad sexagesimum: Nam, adolescentiæ illa lasciuiâ deferuescente, neque amoribus neque aliis auocamentis abstrahitur ab officio. Vbi enim his se dederit vitiis, nihil aliud cogitabit, quàm amores, neque præmium iucundius, quàm libidinis fructus, nec supplicium grauius, quàm frustratæ cupiditatis. Adhæc sexagesimum annum excedens, piger, & deficiētibus viribus lassus redditur & tardior. Equidem vnus villici operam malim agilem & industriam, quàm plurium aliorum feruorum negligentem, non aliter, quàm ille, qui ducem leonem militibus ceruis optauit potius, quàm contrà ceruo
duce

Aetas villici.

duce leones milites. Hoc imprimis curare oportet, cum plurimum referat, à primo mane opus aggredi, vt villicus sit vigilans, vtque patrisfamilias vices subiens, primus cubitu surgat, postremus cubitum eat, prius villam videat clausam sit, & vt suo quisque loco cubet, vtque iumenta pabulum habeant recteque stabulentur, vt familiam ad opera cunctantem pro temporibus anni festinanter producat, ipse strenue præcat, neque patiatur statim à prima luce quenquam cunctanter & languide procedere, sed velut in aliquod prælium, cum vigore & alacritate villicum, tanquam ducem, præcedentem sequi, variisque exhortandi artibus in opere ipse excitet laborantes, nonnunquam, tanquam deficienti, succursurus, instrumentum auferat, parumper & ipse fungatur officio eius, donec atque sic fieri debere, vt ab ipso fortiter sit effectum. Atque vt diligens opilio mane oues educens, & vesperi reducens curat, necubi pecus aliquod deficienti in agro relinquatur: Sic & villicus seruos domum reducens, non in domicilio suo delitescet, sed cuiusque curam

D iiii agat

Cura fam.
militæ.

agat diligenter. Si quis forte vel saucius
 vel debilitatus fuerit, adhibeat fomen-
 ta, & si lâguidior, in valetudinarium de-
 ducatur, necessariamque curam adhi-
 beri iubeat. In eum vsûm ædificium il-
 lud à reliquis semotum destinatur, vt æ-
 grotantes eò deducantur, atque inibi
 curentur, maximè si contagioso morbo
 infecti, ne alij contagio lædantur. Opor-
 tet enim Agricola[m] hanc familiæ vale-
 tudinis curam nõ negligere. Et præstat
 eos, qui rectè valent, curare, atque ope-
 rariorum morbos præuertere, quantũ-
 que possibile, cura & antidotis anticipa-
 re: Nempe vt cibus & potus salubris è
 cellariis aut culina sine fraude præbea-
 tur, non corruptus, aut qui valetudinẽ
 offendat: Proinde villicus in conspectu
 familiæ cibum, & non alium capiat: ita
 fit, vt cibus diligenter & salubriter ap-
 paretur. Et quia in agro non semper ad-
 sunt medici, expedit morbos disciplinæ
 exemplo curare, sumpto ab his, qui si-
 militer ægrotarunt in eadem regione
 eiusdemque naturæ. Eorum, qui in sole
 laborant, corpora & venas lædit Sol; igitur
 oportet alimentum ipsi[s] detrahere,
 vt non

Valetudi-
 nis fami-
 liæ cura.

vt non semel, neq; bis, sed paulatim ac
 sæpius comedant. Hæc enim ratio va-
 letudinem conseruat, & concoctioni
 proderit. Aliqui absynthites vinum, &
 iusculum, in quo absynthium coctum,
 præbent. Conuenit & suo tēpore quie-
 tem permittere, atq; vt iis temporibus
 quieti potius quàm nequitia vacent.
 Cauendū, ne incalentes frigidiora po-
 tent, aut humi cubent; Si aqua non sit
 bona, coquatur; conuenit & pitifana.
 Meminisse oportet & homines esse ip-
 sos seruos. Ac denique ex huiusmodi
 cura nascitur beneuolētia & obsequiū.
 Quinetiam fidelius seruire student qui
 cōualuerint, cum est ægris adhibita di-
 ligentia. Et, quod in maioribus imperiis
 quoque difficulter custoditur, conside-
 rare debet villicus, ne aut crudelius
 aut remissius eos habeat: Semper fo-
 ueat bonos ac sedulos, parcat etiam mi-
 nus probis, atq; etiam temperet, vt mag-
 nis reuereantur seueritatem, quàm vt
 sæuitiam detestentur: Id quod efficere
 poterit, si maluerit cauere, ne peccent,
 quàm cum deliquerint, serò punire: Si-
 quidem nulla est nequissimi hominis

Imperij
 modera-
 tio.

D v arctior

Catonis
oraculum.

arctior custodia, quàm assidua operis exactio. Adeò vt verissimum sit Catonis oraculum: Nihil agendo discere homines malè agere. Dimensum & cibus suo quoque tempore præbeatur; consuecat familia circa larem focumque familiarem cibum capere semper: atq; ipse villicus in conspectu eorum epuletur, sitque frugalitatis exemplum. Si quem deprehendat fidelem, & gnauiter laborasse, hunc beneuolentiæ indicis ac munusculis alat, atque in officio contineat. Adhæc cultam vestitamque familiã utiliter magis habeat, quàm delicatè, vt videlicet munita sit aduersus frigora & imbres. Mercedem laborum maturè persoluat, ne vsquã detrectandi laboris occasionem prætexere queant. Et sicut cibus & vestis necessaria, ita etiam castigatio. Nam Sapiens ait: *Flagellum equo, & carnus asino, & virga in dorso stultorum.* Et iterum: *Qui delicatè nutrit seruum suum, post sentiet eum conzumacem.* Præcipuè verò curabit, vt Deum timeant: non patiatnr temere atque consuetudine iuramentis ac blasphemis uti, neque scurrilia aut impia verba mis-

Proverb.
26. v. 3.

ba miscere. Quinetiam prouidebit, vt Catechismum teneant, orēt, festis diebus concionem audiant, sacramentis suo tempore cōmunicent, cauponis aut nequitia ne vacent. Sed, vt Poëta ait,

Festis qua
exercēda,
Virgil.
Georg. I.

Quedam etiam festis fas exercere diebus,
à sacris & cibo sumpto fundum obambulent, inspiciant, sicubi segetibus iniuria fiat, an à pecoribus lædantur: Sepimenta diruta reficiant, iumenta & pecora inuisant. Breuiter, Villicū in his omnibus ceu ἐπίσκοπον καὶ ἐργοδωκτὴν esse oportet. Sic fiet facile, vt suo quique officio fungantur. Villicus autem in villa sit perpetuò, ne absentia sua cessatricem faciat familiã, ne uel cessandi vel delinquendi spatium præbeat. Non sit ipse potationibus, aut ludis deditus: neque etiam venandi piscandiq; studiis, nisi sic prædij vsus postulet, auocetur. Hospitem non nisi ex familia domini, quàm rarissimè recipiat. Non negotietur neque sibi, neq; pecuniam domini in animalibus, aut in aliis promercalibus occupet: quandoquidem hæc negotiatio curã villici retrahit, nec vnquam patitur eum cum rationibus domini

mini paria facere, sed vbi numeratio
exigetur, res pro nummis ostenditur. In
vniuersum hoc à villico obtinendum,
ne putet se plus sapere, quàm dominū,
néue existimet se scire quod nesciat,
quæratq; semper addiscere, quod igno-
rat. Nam cum plurimum prodest peri-
tè aliquid facere, ita plus obest perpe-
ram fecisse. Columella mauult illitera-
tum, qui tenacis sit memoriæ. Nam
eiusmodi villicum ait sæpius numos do-
mino, quã librum afferre, vel quia nesci-
us literarum minus poterit rationes
confingere. Vxor villica sit contuber-
nalis, quæ contineat eum, & in re fami-
liari adiuuet. Eam conuenit esse ætatis
eius, quam in villico exegimus superi-
us, robore, valetudine, continentia,
vigilantiâque commendatam, neque
specie nimis fœdam, ne villicum à se a-
lienet, neque nimia specie desidem in-
tra testâ cõtineat: cui cum familia pro-
deundum, & peractis operibus fatigato
redeundum. Villica interim culinam,
domesticaque capeffet opera, ancillas
regat, & in officio contineat, supelle-
ctilem conferuet, dimensum cuiq; præ-
beat.

Villica.

beat. RIGO. At tu mihi videris è villico
 facere dominum ac patremfamilias, &
 rursus è domino villicum. CONO. No-
 stra ætas mollitie corrupta veterum &
 maiorum nostrorum studia simul & ho-
 nestissima & vtilissima negligit: Siqui-
 dem tum domini ipsi Rem Rusticam
 regebant, & malè cum domino agi exi-
 stimabant, quem villicus doceret, vt
 Cato tradidit. Quinetiam Varro querit-
 tur, temporibus auorum patresfamili-
 as, falce & aratro relictis, intra murum
 correpsisse, & in circis potius & thea-
 tro, quàm in segetibus & vineis manus
 mouere. Vnde Cato & veteres, pluri-
 ma, quæ nos in villicum conuicimus, pa-
 trisfamilias curæ tribuerunt. Equidem
 etsi villico curam familiæ commiserim,
 ipse tamen veteres imitatus, inspector,
 & agonothesa operarum esse, meoquæ
 ductu & imperio præcipuè fundum re-
 gi volo. Comiter tamen, vt ante de vil-
 lico dixi, cum colonis atque ipso villi-
 co ago, auariùs opus exigo quàm pen-
 sionem. Sed nimis diu te circumduco
 ieiunum; Age ad prandium proceda-
 mus. Non in Apolline prandeabis, ne-
 que

Patresfa-
 milias ve-
 teris Rei
 Rusticæ.

Auariùs o-
 pus quàm
 pensio exi-
 genda.

que Lucullanam villam tibi ostendere volui, vt vidisti, sed Cincinnati aut Abdolomini, aut denique Laërtæ tuguriū. Hic vides rustica ædificia ab hoc nostro urbano fossa disiuncta, sed ita, vt quæ in villa fiunt, in conspicuo sint. Hic ego cum vxore & familia urbana verfor. RIGO. Eleganter, scitè ac percomodè omnia, nihil, quod ad absolutam villæ constitutionem necessarium videatur, prætermisissum. Accedit præterea domus pari industria simul & iucundo & vtili loco posita. Heus tu Metella, plane Martham agis, plus satis in culinariis apparandis sollicita. METELLA. Nequaquam: Rusticis his epulis, non artocreis, non tucetis, non ferina aut ostreis scaurisq̃, aut denique aulico apparatu excipieris, sed oleribus, acetariis, ouo recenti, pullo atque agno RIGO. Hæ dapes mihi sunt longè gratissimæ. CONO. Fruere igitur & villum nostrum *ἡλικώριον* experire. RIGO. Certè Reticum Falernumque superare videtur. Non arbitrabar hoc agro vitem conferri, aut certè tam præstantia vina gigni. CONO. Cultura diligens, & anni felicitas

Urbanum
ædificium.

tas sic tribuit. R I G O. Age diutius hæremus in mensa, cælo tam sudo latoq; nos euocante, piaculum est non frui concessa voluptate expatiandi fundiq; tui contemplandi. C O N O. Cælum, ut ais, cum temperatum, neque solis ardore neque tempestatibus molestum sit, equum, ut dicitur, in campum prouocas: cum ipse alioqui iuxta Catonis præceptum quotidie, quando hîc sum, neque vel cæli inclementia vel aliis necessariis occupationibus impediatur, agrum circumire consueuerim; si sic videtur, educam te, agrum tibi meum commo- straturus. Non existimabis te latifundia Metelli aut Luculli, sed mediocris cuiusdam hominis, qui suis facultatibus contentus, quod sit, esse velit, nolitque cum Attali aut Cæsaris conditionibus permutare. R I G O. Amabo, differas aliquid de agri ratione, culturaq; cum te videam diligentem patrem familias, & huius rei non ignarum. Vehementer enim cuperem huius disciplinæ præcepta audire, præsertim nostris accommodata vsibus. C O N O. Si turpe est Patricio viro, & causas oranti, ut Iureconsultus

De agro diligendo curandoque.

fultus ait, Ius, in quo versatur, ignorare, quò turpius aut certè damnosius, agricolam terram, cum qua illi res est, ignorare? Quo enim pacto de opere rustico iudicare poterit, rectè an secus factum, qui agri colendi artis sit imperitus? Cæterarum artium professores multa, quæ ad eorum disciplinas pertinent, de industria occultare solent. Agricola contra, opus suum gaudet ab omnibus cerni, rogatusq̃, quam ratione egerit curetq̃, libenter explicabit: adeò ingenuos hæc ars homines facit. Equidem fundum meum ad antiquorum diligentiam magis quàm ad luxuriam direxi. Quare prius illorum sententias explicabo, post nostra accommodabo. Principiò agrorum & soli Italici gradus Cato nouem facit: Vineæ primū tribuens, quæ bonum & multum vinum profert, proximum horto irriguo, tertium falliçto, sequentem oliueto, quintum, vbi pratum, sextum, vbi campus frumentarius, septimum deinde syluæ cæduæ attribuit, octauum gradū, vbi arbutum, postremum glandiferæ syluæ. Quamquam verò hos gradus non omnes probent,

Agricolæ
mandat.

Agrorum
gradus.

bent, vt Varro testatur, & his regionibus non omnium sit vsus, sed præcipuū ducimus hortensem atque frumentarium, & qui piscinis vtilis: de frumentario prius: de pascuis, pratis, syluis & salictis post suo loco differetur. R I G O. Huius igitur ingenium & rationem explicare ne graueris, & vnde bonum agrum agnoscere detur. C O N O. Cato agrum optimum iudicat, ad radicem montis planitie ad meridiem excurrente, qualis est totus Italiae situs: In frigidis & septentrionalibus regionibus conuenit oppositum agrū orienti & meridianæ plagæ, ita ne alicuius magni mōtis obiectum his duabus cœli regionibus exclusis algore rigescat. In calidis pars potius septentrionis optanda, quæ & vtilitati & voluptati & saluti pari bonitate respondeat. R I G O. Aiunt terræ cuiusq; ingenium indagare necessarium. C O N O. Rectè quidem: Citius enim terræ quàm hominis ingenium agnosces; Nam illa culta non mentietur, sed facilem se omnibus præbet. In aliena terra cognoscēda Ischomachus Xenophonticus præcipit, vt fructus & arbores

De agro
frumenta-
tario.

E. illius

De terræ
bonitate
cogno-
scenda.

illius terræ contempleris, neque colere
contra cæli naturam contendas, nisi
prorsus operas ludere, & θεομαχεῖν velis.
Varro contendit, terram discernen-
dam, si in ea sit lapis, marmor, arena, sa-
bulum, rubrica, creta, argilla, glareæ,
carbunculus, hoc est, quæ sole feruet,
eam radices satorum cõburere. Item, si
vliginosa aliisque accidentibus obno-
xia. Atque hæc rursus pro regionis na-
tura aut bona est aut mala: locis quibus-
dam lapidosa, infrugifera est, præsertim
frugum & plantarum. Alicubi vicissim
agris lætificandis vtuntur lapidibus ac-
tosis, vt in Arduennæ finibus quibus-
dam videre licet. Theophrastus narrat,
Corinthios lapides è Syracusano agro
legisse, agrumq; deteriorem reddidisse,
cum exemptis lapidibus in calida re-
gione non haberet, quo se protegeret.
Alibi in montosis petricosisq; locis aue-
na feliciter prouenit. Ad eundem mo-
dum oportet in reliquis terræ specie-
bus simul & regionis & eorum, quæ se-
runtur, rationem habere. Nam & sabu-
lum aliquot locis, tanquam terræ adeps,
fœcundandæ terræ inspergitur sicut in-
star,

itar, & alicubi quædam melius sabulo
 proueniunt. In Africa putres arenæ
 fœcunditate robustissimum solum vin-
 cunt, Columella testante. Refert quo-
 que sabulum album aut rubicundum
 aut luteum sit. Adde terrarum species
 nonnullas fallere colore & qualitate.
 In quibusdam regionibus nigra, quam
 pullam vocât, laudabilis, in aliis pinguis
 rubrica melius respondet. Britannia
 cretosa terra lætas facit segetes, & pa-
 scua optima. Alibi densa & glutinosa
 exuberat: atque in his ipsis cognoscere
 oportet, quid recuset collis, quid cam-
 pestris positio, quid cultus, quid sylue-
 ster ager: quid humidus & gramino-
 sus, quid siccus, quid spurcus. Et in plan-
 tibus, quæ vitibus, quæ aliis arboribus, quæ
 siccis, quæ humidis gaudeant. Virgilius
 putre solum commêdat, nimirum pin-
 gue, quodq; facile resoluatur. Id enim
 & labore & impensa minima colitur.
 Proximum pinguius dẽsum, quod im-
 pensam coloni & laborem magno fœ-
 tu compensat. Nullum deterius sicco
 pariter & denso ac macro. Id enim &
 difficulter tractatur, & tractatum ma-

E ij gno

Nota ter-
ra bona.

gnolabori non refert gratiam, nec de-
nique relictum, pascuis vel pratis abun-
dè sufficit; quare huiusmodi solum fu-
giendum. Deprehenditur & notis cer-
tis terræ conditio. Nempe aqua exigua
conspersa gleba si manu subigatur, &
glutinosa è leuissimo tactu pressa inhæ-
rescat, ac picis in morem ad digitos len-
tescat habendo, vt canit Poëta, eademq;
illisa humo non dissipetur, quæ res ad-
monet ei naturalem inesse pinguedi-
nem. Adhæc terram frumentis habi-
lem licet cognoscere, si frequens iun-
cus, si carduus, trifolium, ebulus, rubus,
prunus, & alia quædam, quæ non nisi
pingui dulciq; solo, proueniunt: Vti vi-
cissim macram & amaram declarant a-
træ & degeneres herbæ, frigidum solū,
retorridè natæ, vliginosum tristes, ru-
bricam oculi, argillosam, quæ operi dif-
ficillima, quæq; rastra & vomeres in-
genti onere grauet. Item soli commen-
datio habetur, si frequentes alites cor-
ui & cornices vomerem comitentur
aratoris vestigia radentes. Cognoscitur
& odore terræ bonitas, cum sub occasu
solis, in quo arcus cœlestis deiecerit ca-
pita, &

pita, & cum de siccitate maduerit imbre, suauem emittit halitum è sole conceptum. Sapore quidem, si glebam fictili vase dulci aqua madefactam saporis indicio explores: qualis sapor, talis terra erit, si dulcis, pinguis, si amara, macra. Salsam autem fugiendam etiam in sterquiliniis. Meminitse quoque oportet, terram sæpe mutari, & è fœcunda fieri sterilem; Id quod in Thessalia olim factum tradit Plinius, & nostra ætate plerisque locis nostrę regionis comperitum. Accedit, eandem terram, quantumuis pinguem, nõ omnia ferre, quod prudenter admonuit Poëta:

Non omnis fert omnia tellus.

Adde, cœli rationem plurimum conferre solo, neque cœlum neque aërem vbiq; eiusdem temperaturæ. Quare prudentis est patrisfamilias, ingenium & positionem agri sui subinde contemplari, omniq; tempore anni, siue in herbis, siue in frugibus, naturam agri cognoscere. Considerandum igitur, quid quoque loco serere expediat; alia enim ad frumentum, alia ad vites, alia oleo accommodata, alia fœno & pabulo. Ne-

Terram mutari.

Cœli ratio in temperatura terræ.

Quid cuique terræ cõueniat.

E iij que

que in pingui terra feruntur omnia rectè, neque in macra nihil. Rectius in tenuiore terra feruntur, quæ non multo indigent succo, vt cythisus, sporia, cicer, præter legumina, quæ velluntur, & non subsecantur. Pingui rectius feruntur, quæ succi sunt maioris, vt holus, triticum, siligo, hordeum, linum. Quædam etiam in annum sequentem prospiciunt, quod relicta terram reddunt meliorem, vt lupinum pro stercore inarari solet. Discernenda quoque, quæ fructuosa, ab iis, quæ ad voluptatem cõferuntur, vt pomaria, floralia. Item quæ ad victum & delectationem, neque ab agri vtilitate disiuncta. Eligendus locus, salicto, & arundineto, quæ humidum requirunt. Contra, vbi segetes frumentarias, & legumina, & quæ siccis gaudent: Umbrosis asparagos & similes: Alia, vbi vimina, syluam cæduam, glandiferam & sementariam. Sunt etiam, quantumuis macra & sabulosa, vbi quibusdam idonea, nempe vt betulam aut simile plantas: Item humidis, alnos, iuncos, spartum & his confinia. R. I. G. O. Haud dubiè cœli temperatura plurimum

Terra quæ
quibusq;
cõueniat.

num ad fertilitatem facit. Nam ipse sæpe obseruauit, eiusdem qualitatis solum aliis regionibus lætius, & alio cœlo alia producere. **CONO.** In Venefrano solum glareosum oleis aptissimum, in Beticâ pinguisimum. Cum aliis locis vites in faxis non ita fœcundæ, ad Rhenum in præruptis petris vineæ reperiuntur lætissimæ. Plinius testatur, alibi in paludibus vites quoque nasci; tanta est naturæ secreta vis. In Chalcia Rhodiorum tradunt locum quendam tam fœcundum, vt suo tempore satum demittant hordeum, sublaturumque protinus serant, & cum aliis frugibus metant. Albanis vltro fert tellus *ἀπαρτακῆ ἀνήροπι*; Semelque sata bifera triferaque efficiuntur. Homerus Phrygiam vocat *ἀμπελόεσαν*, & Dulichium atque Argos *πλύπυρον*. Herodotus scribit Babyloniam adeò fertilem frumenti, vt ducenta atque etiam trecenta reddat: Plinius quinquagesimo fœnore tradit messes reddere, diligentioribus agricolis centesimo. Ad Aetnam centuplam segetem etiamnum reddi à fide dignis viris relatum. Italia adeò fœcunda, vt

Fertilitas
quarundē
regionū.

Iliad. β.
& ι.

Italia pō-
mariū n
dictum.

E iij eam

eam Varro appellet pomarium, quòd sic sit constita vbique, & fertilis, vt far Campanis, Apuliæ falernum, Venafro oleum felicius proueniat. RIG O. Audio & Germaniam & Galliam olim non ita fertiles, vineis prorsus caruisse, iam nulli regioni cedere, nihil nõ vtensile producentes. Quæ vina hodie omnium regionum commendabiliora Rheticis, & Rhenensibus? vt frumentarios agros auri, argenti, ferri atque plumbi mineras taceam. CON O. Et nostris regionibus restibiles segetes non raræ. Rapaceum, si semel seratur, sæpe duobus sequentibus annis, citra culturam & sementem renascitur. R I G O. In Hyperboreis tantam esse sæcunditatem proditur, vt matutino serant, meridie metant. In Africa riguo solo palmæ subditur olea, huic ficus, fico punica, illi vitis, sub vite frumentum seritur, mox legumen, omnia eodem anno, omniaq; aliena umbra aluntur. CON O. Id est, quod dixi, terram pro cæli regione atq; temperatura naturam mutare. R I G O. Cæterum quia non omnibus solû est tam sæcunda temperatura & pingui, quid si macrum

Germanie
fertilitas.

Hyperbo-
reorû ter-
ræ sæcun-
ditas.

Africæ fer-
tilitas.

macrum & sterile contingat, quale est in petricosis & salebrosis fabulosisque locis? num arte hoc solum corrigi & fecundari potest? **CONO.** Maximè. Nulla enim est regio, quam benignissimus largitor bonorù suo destituerit pane quotidiano, si modo laborem non recuset. **RIGO.** Eam industriam audire aueo. **CONO.** Variis id modis fit, imprimis autem stercoratione, diligentique cultura, atque in eum usum fimeta illa, quæ paulo ante ostendi, seruantur. **RIGO.** Cedò quod stercus agro letificando optimum? **CONO.** Varro, atque hunc secutus Columella, tradunt stercoris tria præcipua genera: Primum, quod ex auiibus, deinde hominum, tertium pecudum. Auium primum habetur, quod è columbariis egestum, deinde gallinaceum, & quod cæteræ aues edunt: exceptis anserino & anatum; nam id noxium est. Maiores auiaria habuerunt tam ampla, quæ agris stercorandis sufficere poterant. Deinde quod homines faciunt, si & aliis villæ excrementis miscetur; Quoniam per se naturæ feruentioris terram perurit. **Hominis vrina**

E v - sex

De stercoratione.

Stercorū genera.

Vrina vsus.

sex mensium inueterata surculis & pomariis, vitibusq; adhibita fructus exuberare facit, simul & saporem commendat fructuum. Tertium locum obtinet pecudum, in quo asininum optimum, quoddid animal lentissimè mandit, & ideo bene confectum, ad fimum redditur vtilius: Post hoc ouillum. Inde caprinum, mox bubulum & iumentorum: Deterrimum, suum, satis nocens, ab hortensibus alicubi inopia fimi vsurpatur, sed gignit inutiles herbas; Plinius tamen probare videtur suum spurcitas. Equinum quoque, vbi hordeo pascuntur equi, multum herbarum facit. Inprimis laudatur lupini seges, priusquam siliquetur, aratro vel bidentibus versa, manipulis circa radices arborum vel vitium obrutis. Vbi non est pecus, culmo ipso & filice stercorant quidam: Item stramentis lupini ac frondium, quum fossa depressa stercorei reponendo fit, hucque congerere licet cinerem cœnũmque cloacarum, & culmos ceteraque, quæ euerruntur, in vnum coniecta, at medio loco robustam materiam aduersus serpentum latibula defigere conuc-

conuenit. Item è segete euellitur ci-
cuta, ebulus: & circa salicta herbam
auctam euellamque, & filicem cate-
rasque frondes putridas substernere
ouibus licet. Qui in sabulosis & my-
ricinis locis habitant, coria terræ vel
myricæ cespites in aceruos congerunt,
ac fimo stercoreque conspersos inuete-
rascere sinunt, atque sic maceratos pu-
trefactosque cespites humo macilentæ
inspergunt, maximè verò iis locis, qui-
bus ouium greges aluntur, plerumque
ouilibus ingerunt cespites, falce ac do-
labra è corio terræ abrasos. Parum dili-
gentes existimat agricolas Columella,
vbi minores pecudes singulæ tricen-
diebus minus quàm singulas, maiores
minus quàm denas vehes stercore ef-
ficiant: Quibus accedit colluuiæ &
cœnum chortis. Porrò illud obseruan-
dum, stercus, quod anno quieuerit, esse
vtilissimum segetibus, nam & vires ad-
huc solidas habet, & minus herbarum
creat. Pratis tamen recentissimum
iniici conueniet, quod plus herbarum
gignet: Idq; mense Februario, Luna
crescente, fieri debet; nam ea res fœni
fructum

Acerui co-
riorū ter-
ræ fimo
macerato-
rum.

Stercus ve-
tus segeti-
bus vtilis-
simum.

Recūs flex-
cus pratis
conuenit.

fructum promouere traditur. In ster-
corandis agris obseruandū, vt colli plus
quàm valli ingeras fimi, quòd pluuia
pinguiorem materiam ad ima defe-
rant. Qui autem arua præparare volet,
si autumnò sementem facere instituit,
menſe Septembri inaret. Si Vere, qua-
libet hyemis parte aceros disponat.
Quocunq; tempore fiat, curandum,
vt ab occaſu æquinoctiali flante vento
fiat, Luna decreſcente. Mirè enim au-
geri vbertatem tali obſeruatione. Non
negligendum quoque, vt ſtercus vel fi-
mum exareſcere ſinamus, antequam
inaretur, & humo condatur; eſi Colu-
mella contrarium præcipiat; noſtræ ta-
men obſeruationes negant illi aſſen-
tiendum. Nam humidum ſimum agro
nocere magis quàm conducere, expe-
rientia docet. Et ſicut refrigeſcere agrū,
qui non ſtercoretur, ita peruri, ſi nimis
& ſingulis annis ſtercoretur. Aquoſus
ager maiorem, ſiccus minorem copiam
deſiderat. RIGO. Vidiffe me aliquoties
memini, vbi terra è vicino ſolo effoſſa
agris inſpergebatur: terra igitur terram
ſtercorari arbitror. CONO. Germani
præter

Ventorū
& Lunæ
ratio in
ſtercore.

Humidū
ſimū no-
cere agro.

præter alias lætificandi soli rationes varias, spiffiorem terræ quandam pinguedinem, veluti medullam, agris inspergunt fimiloco. Plinius tradit Britannæ ac Galliæ inuentum, Margam appellatum, quasi terræ adipem, Sed potius Germanorum existimo, apud quos etiamnum & nomen & lætificandi ratio eadem vsurpatur. Petitur foueis in profundum actis; Interest tamen, quali solo quærat. Galliæ pars ad Mosam margã præbet sabulosam, & diuersam à Germanorum illa marga, quæ terra est pinguior, eiusdem tamē facultatis, quæ nauibus onerariis peregre transportata, magno venditur. Alicubi & limus è stagnis & fluuiis egestus mirè humum lætificat. Quibusdam locis montosis & macilentioribus agris calce vberimos faciunt agros: Quod Plinius de Heduis & Pictonibus tradit: at in Germania, nostra ætate, hæc lætificandi agri ratio non est rara. Verùm vbi semel exhaustum solū ea lætificatione, prorsus reditur sterile. Vnde vulgo dici solet, eam rationem stercorendi calce, opulentos parêtes, & liberos reddere inopes. Pau-
lò altius

Marga.
Mergel.

Calcisvſus
ad ſtercorandum
agrum.

lò altius non procul à Mofa in Eburonibus, fililibus petris agrum stercorant, quæ infperfa folo diffoluuntur, terramque pinguiorem reddere creduntur. Theophrast. fcribit Corinthios lapides ex agro legiffe agrumque deterio- rem reddidiffe, cum in calida regione exēptis lapidibus non haberet quo fe protegeret. Transpadanis cineris vſus aded placet, vt fimo anteponant, & ſtercorationem propter inſalubritatem vitandam putant. Columella ſuum patrum tradit fabuloſis cretam ingerere conſueviſſe, & cretoſis ac nimium denſis, fabulum, atque ita latus excitaffe ſegetes. Ad eum modum ripenſibus exundationem & limum denſiorem ſpiffis agris conuenire arbitror, ſi vel fabulo vel aliis temperamentis macerentur. RIGO. Varia audiuimus ſtercorandi genera: iam aueo cognoscere arandi colendiq; ſoli & ſeminum mittendorum rationem. CONO. In arando præparandoque ad ſemina mittenda ſolo plurimum ſitum. Catonis oraculo proditum, primum eſſe terram bene colere, ſecundum bene arare, tertium bene ſterco-

Hb. 3. c. 25.
de cauſ.
plant.

Cineris
ſtercora-
tio.

De arandi
ratione.

stercorare. Arandi autem profcinden-
 dique soli varij modi, pro cuiusque soli
 natura, & regionis more. Aratro & vo-
 mere plerunque omnes ampliores agri
 vtuntur, breuiiores etiam fossione. Ara-
 tra varia sunt pro regionum varietate,
 quædam simplicia, quædam plana, quæ-
 dam aurita. Partes habet stiuam, fur-
 cam, burim, cultrum, vomerem, & eius
 summitatem nympham appellatam, te-
 monem, alam, rotas, adde rullam. Cul-
 ter vocatur, prædensam terram secans,
 futuris sulcis vestigia præscribens, quas
 resupinus in arando mordeat vomer.
 Vbi solum facile, dentali exigua cuspi-
 de humum vertunt. In Liuonia sola fur-
 ca pro aratro vtuntur. In Syria solum al-
 tère præcisum penitus, refecatur, & ideo
 aratris eam pusillis vti, Theophrastus
 scribit. Rotas Plinius scribit Gallos ad-
 didisse, & appellari Plugrat, vocabulo
 Germanico, quod corruptè legitur
 planarati. Nonnullis locis, vbi humus
 solidior, ala ad dextram vomeris par-
 tē additur, quæ cespites profcissos ver-
 sat: hæc ala est amouibilis, vt reuerso
 aratro in alteram partem transferri pos-
 sit, si

Aratra &
 corū par-
 tes.

Plinij lo-
 cus lib. 18.
 c. 18.
 Pflugrad.

Ala Ara-
 tri.

Nulla.

Iumento-
rum iun-
gendorum
in arandō
ratio.

fit, si libeat. Nulla stimulo cuspidato vomerem detergit aratro. In opere iumentā coniuncta habenda, quo speciosius ingrediantur sublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruicibus insidat. Hoc enim iuncturæ genus quibusdam magis probatum, quàm quod cornibus illigetur iugum: Siquidē plus queunt pecudes collo & pectore, quàm cornibus, atque hoc modo tota mole totoq; corporis pondere vtuntur; At illo, retractis & resupinatis capitibus excruciantur, atque ægrè terræ summam partem sauciant. Equis, vbi horum vltus, commodius aratrum agitur, & paucis melius, quàm pluribus. Nam, pluribus equis coniunctis, aratro precipitanter terram profcindere, & latos sulcos facere, non probatur. Vnde videmus, terram arari optimè in Menapiis & Vbiis, vbi binis ferè equis aratur, & lento gradu procedentibus. In Italia & Gallia aliisque locis bobus sulci ducuntur, profundiores potius quàm latiores. Vbi terra spissior, vomere vtendum grauiore, eaq; altius premenda:

Sulcorum
ducendo-
rum ratio.

nam

nam si coria terræ lata vertantur, ea integra manent, neque herbas necant, neque occatione sarriti humus satis queat. Sulcum non ducendum longiorem pedum centum viginti; nam id contrarium pecori, Columella censet, quòd iumenta plus æquo fatigentur. Quod tamen pluribus locis, vbi latissimi campi, non obseruatur, vt in agro Iuliacensi longissimi plerunque protrahuntur sulci, vbi camporum spatia permittunt. Non arandum cælo pluuio, & humo madida, neque cum post longas siccitates leuis pluuia superiorem partem glebarum madefecit, inferiorem non attingit. Si limosa versantur, toto anno desinunt posse tractari. Medio igitur modo aranda terra, vt neque succo careat, neque abundet vligine. Quippe nimius humor lutosos facit, & quæ siccitatibus aruerunt, expediri probè non possunt. Nam vel respuitur duritiâ soli dens aratri, vel si qua parte penetrauit, non minutè diffindit humum, sed vastos cespites conuellit, quibus obiacentibus impeditum aruû minus rectè potest iterari. Humus autem,

F tem,

Pluuia cælo
lo non
randam.

Terra inferior
iunior.

tem, quamuis lætissima, tamen inferiori partem iuniorē habet, eamq; attrahunt excitatæ glebæ maiores: quo euenit, vt infœcundior materia mixta pinguiori, segetem nimis vberem reddat. Siccitatibus, quod iam profcissum, iterare operæ precium, pluuiamq; operiri, quæ madefacta terra faciliorem culturam præbeat. Vbi solum pingue, ac diutius aquam continet, profcindendum anni tempore iam incalescente, cum omnes herbas ediderit, atque adhuc earum semina maturuerint, tanquam densis frequentibusq; fulcis arandum, vt vix dignoscatur, in vtram partem vomer actus sit: quoniam sic omnes radices herbarum præruptè necantur. Sed & compluribus iterationibus veruactum sic resoluatur in puluerem, vt vel nullam vel exiguam desideret occasionem, cum seminauerimus. Nam veteres Romani, vt Columella testatur, dixerunt malè subactum agrum, qui satis frugibus occandus sit; eū porò, an rectè aratus sit, explorandum ab agricola: Neque id visu solùm, qui falli possit, superfusa terra latentibus scamnis, sed

nis, sed tactu quoque, qui minus decipitur, cum pertica admota sulcis inseritur; ea si æqualiter penetrat, solum esse totam motum, sin autem obstitat suberenti, crudum veruactum esse demonstrat. Si mons arandus, is transuersus sulcabitur: nam hac ratione difficultas accliuittatis confringitur, laborque iumentorum & hominum minuitur. Nō tamen semper eodem vestigio mollienda terra, sed iterando, modò in elatiora, modò in depressiora cliui, obliquum agi sulcum oportet. Porrò quod ad tempora pertinet, arandum maximè Vere, id quod Poëta quoque rectè loquet,

Veruactū
crudum
quomodo
deprehē-
ditur.

Mōs quo-
modo are-
tur.

Tempus
arandi.

Virgil.
Georg. 1.

*Vere nouo gelidus canis cū montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resoluit,
Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splēdēscere vomer.*
nam per ætatem terra durior & intrat-
abilis, hyeme limo obducta est. Vere
autem resoluta humus facilem se pre-
bet, & herba maximè vertitur, quæ
terram fimi loco letificat, & ante excu-
sum semē euerſa pullulare prohibeat.
Quare hisce locis circa medium Mar-

F ij tija-

tij aratra educere solemus. Sabuloso tamen & exili solo aratur etiam media hyeme, si per tempestatem licet. Plinio etiam graue solum tum moueri placet. Ager exilis & planus, aquis abundans, aretur primùm vltima parte Augusti, & Septembri iteretur, pareturq; sementi circa æquinoctium. Graciles cliui non sunt æstate arandi, sed circa Kalend. Septembris; quia si ante proscindatur effœta, & sine succo humus, æstiuo sole peruritur, nullasq; virium reliquias retinet. Vliginosos campos proscindi debere post Idus Aprilis, quidam volunt, quo tempore cum arati fuerint, diebus interpositis circa solstitium iteratos esse oportet, ac deinde circa Kalendas Septembris tertiatos ex Columellæ sententia. Circa tempus ab æstiuo solstitio, conuenit inter peritos Rei Rusticæ, non esse arandum, nisi magnis cogentibus imbribus. Nam sic nihil prohibet etiam Iulio arare. Interim cauedum ne lutosum solum aretur, vt supra diximus. **R I G O.** Etiamne noctu arari licet? **C O N O.** Maximè: per æstatemocis calidioribus à vespera exordio

Noctu arare. —

dio factò per totam noctem ad solis ex-
 ortum, quò humiditas & pinguetudo
 obumbrata sub gleba permaneat, & ne
 iumenta solis ardore lædantur, atque
 ægrent. Quoties autem ager ad se-
 minandum arandus sit, id partim terræ
 habitus, partim seminum diuersitas do-
 cet, vt in singulis mox dicetur. Nam
 terram sabulosam & leuem non opus
 toties iterare quàm spissam. Id tamen
 est obseruatum, quò sæpius iteretur,
 hoc lætius producere, adeò vt quibus-
 dam seminibus mittendis terram non
 solum iterare, & terriare oporteat, sed
 etiam quartare; vt fœcundissimis Italiæ
 & Vbiensium Germaniæ regionibus cõ-
 pertum. In Misnia & Pannonia tantum
 duas habent arationes; Spissius solum,
 sicut plerunque, in Italia quinto sulco
 feritur melius, in Tuscis verò nono. Ita
 quæque regio suum habet hac in re, si-
 cut & in aliis, pro soli ratione morem.
R I G O. Sed an non quotannis citra in-
 termissionem eundem agrum arare &
 conferere oportet? **C O N O.** Reperiun-
 tur quidam, quos quotannis liceat con-
 ferere, velut in Italia, Pannonia, & hisce

Quoties
 aranda ter-
 ra ad se-
 mentem.

F iij ripen-

Segetem
ne defru-
ges.

Restibilia
quotannis.

ripenfibus aliquot agris, vel alluione
vel naturali fœcunditate lætis. In aliis
oraculum illud rusticum obseruādum,
Segetem ne defruges, hoc est, ne nimia
fœtura exinaniās. Vergilius alternis
cessare arua suadet, & hoc, si patiantur
ruris spatia, vtilissimum proculdubio.
Hinc qui quotannis reseritur, restibilis
ager veteribus dictus. Communiter au-
tem etiam lætium alioqui solum inter-
missionem postulat tertio quartoue,
aut ad summum quinto anno. Varro
trahit in Olynthia quotannis restibilia
esse, sed ita vt tertio quoque anno vberiores
fructus ferant. Oportet enim aut
relinqui alternis annis pro soli natura,
aut leuioribus fatiōibus conferere,
hoc est, quæ minus sugunt & emaciant
terram, qualia sunt lupinum, & alia, vt
inferius dicetur. Multum quoque in-
terest, nouale ares solum, an restibile &
veruactum. Noualis enim ager, si sit so-
lum graue, pingue vel pascuum, & ad
seminarium præparetur primùm, id se-
mel vertere sufficet, & mox conferere,
atque inde occare atque sarrire. Sin au-
tem leue & sabulosum nouale, tertiare
id oportet

id oportet prima maximè aratione. RIG O. Audio varia huius disciplina vocabula, ea mihi cuperem explices paucis ante quàm progrediaris. CONO. Habet quidem hæc disciplina, sicut aliæ artes, suas peculiare voces, & quia etiam ab eruditioribus in his aliquoties erratur, ne ignotis vocibus obscuretur nostra narratio, agri eiusque colendi vocabula breuiter per digressionem perstringam, suspensio interim reliquo dicendorum ordine. RIG O. Id percuperem. CONO. Ut igitur ab ipso agro ordiar, Agrum nos in nostra disputatione intelligimus non pro territorio, dicecesi, aut comitatu, & vt in formulis veterum Iurisperitorum, in quibus latiore, quàm fundi, significationem habere videtur. Sed, vt Labolenus & Florentinus, pro rure, quod colitur & aratur, atque pro eo etiam, qui nõ aratur ager, sed pascuus sit, vt pars sit fundi. Ager aruus seu aruum ager, qui aratur & frumentis feritur. Varro tamen maluit aratum, & non fatum sic appellare. Ager alius cultus, alius constitus, alius pascuus. Ager restibilis, qui restituitur, ac

Voces a-
gro colen-
do vsur-
patæ.

Agrivo-
cabulum.

Ager aru-
Aruum.

Restibi-
lis ager.

F iiij referi-

refertur quotannis *πελιμφύης*, quòd eius fecunditas in annum sequentem restet, & seges quotannis renascatur.

Noualis.

Noualis ager à Varrone vocatur, vbi factum fuit ante quàm secunda aratione renouetur. Plinio alternis feritur annis. Iurisconsultis appellatur terra proscissa, quæ anno intermittitur. Nos communem loquendi usum secuti, (Nam loquendum vt multi, sentiendum vt pauci) Nouale appellamus, agrum iam primum arari cœptum, & ante incultum. Vnde noualium decimæ ortæ. Et si non ignoro esse eruditos, qui nouale vocet, cum post messem ager tonsus quiescit.

Veruactum.

Veruactum Varroni est solum, quod verno tempore actum, & quod interdum requieuit. Sæpe autem hoc nouale est, & ager, qui anno cessauit, ac primo vere proscissus. Sic enim inquit Varro, Multum interest in rudi terra, an in eam seras, quæ quotannis obsita, & vocatur restibilis, an in veruacto, quæ interdum requierit. Adde Columellæ & Plinio vsurpari non rarò veruactum pro nouali, verno tempore proscisso, nempe à temporis argumento, vnde

v̄d̄os

νδης, νεομένη, νεάτος, νεατή, nunc noualis,
nunc veruacū nomine transferri solet,
& νεών, noualem vel veruactum facere.

Dicitur autem ager vel solum, arari, &
proscindi aratro, quādo vertitur: *πολεῖν*, Proscindū.

Hesiodus ait, *ἔαρε πολεῖν, θέρεος δε νεομένη*
οὐ σὲ ἀπειθήσει. Proscinditur autem, cum

primū aratur, grandioribus glebis re-

li&is. Cum autem secundò aratur, Of-

Offringe-
re.

fringere agrum dicitur, sicut Iterare,

Iterare.

iterum arare, *Ἰπολεῖν*. Tertiare, tertio

Tertiare.

arare, & ager iteratus & tertiatus, fre-

quentia Columellæ & Plinio vocabula.

Nouare est agrum ante sementem be-

Nouare:

ne cultum transmutare atque arare, vt

interim fermentetur, & sub sementem

iteretur. Occare est comminuere, ne

Occare.

fit gleba, inquit Varro. Occa, instru-

mentum instar cratis, ad glebas com-

minuendas & semina operienda. Dici-

mus & Cratire terram eodem significa-

Cratire:

to. Atrare, quando sata inarantur, cum

Atrare.

& nata sunt & excrescunt. Plinius in-

quit aruo atrare, quasi aratrare. Sarrire,

Sarrire.

est sarculo purgare. Runcare & auer-

Runcare:

runcare, ex agro noxias herbas euelle-

re; dicitur & deruncare: Exherbare

F v Colu-

- Pastinare.** Columellæ. Pastinare & repastinare, perfodere, vitibus conuenit. Pastinum, instrumentum bifurcum plantandis
- Lirare.** malleolis aptum. Lirare agrum & occare idem fere, cum sic aramus, ut inter duos latius distantes sulcos medius cumulus siccam sedem frumentis præbeat, sicut in hortis areola. Atque hinc vocatur Lira spacium illud, rustici Porcas vocant, nempe terram inter duos sulcos elatam, sic dictam, quod ea seges frumentum porrigat vel porriciat, id est, prohibeat aquam frumentis. Et Lira hortensis, quæ in hortis areola. Scamnum est terra cruda, quæ aratro nondum profossa est, teste Columella. Plinius scamna inquit, inter duos sulcos cruda ne relinquatur, glebæ ne exulent; Intelligens glebam grandem, quæ prima aratione execari solet. Scamnatu ager à Vibio Urbico vocatur, qui ab occidente in orientem crescit in longitudinem. Qui si longior esset quam latior, & à Septentrione ad meridiem pertinet, strigatus dicitur. Terra autem ipsa alias cruda dicitur, quæ non subacta, quæque necesse habet, ut calore

Lira.
Porca.

Scamnu.

Scamnatu
ager.

Strigatus
ager.
Terræ epi-
thera.

lore solis & hyemali frigore excoquatur, & verno tempore est profcinda. Item fœcunda, fertilis, fructifera, Contra quæ maligna, hoc est, fructum non facit, macra, exilis, aut falsuginosa, ἀλυδέσσειρα. Item salsa, amara, vliginosa, quæ semper humida, & ex qua humor non recedit. Humida verò, quæ aliquando exiccatur, & in qua non est vligo. Carbunculata, quæ sole perusta, Cariosa in qua putilago, vt in arboribus cariosis. Dicitur & læta terra, dulcis, nigra, putris, resoluta, quæ bonitatis indicia sunt. Sed de his iã arbitror satis. Rigo. Vt in perpetua narratione te continẽa, Reuertere obsecro eò, vnde digressus es. CONO. Profcisso agro si noualis sit, vt diximus, ante non profcissus, hic mox conseri poterit & occari, & si opus, farriri. Restibilis autem & qui quieuit ager, nouandus iterandusque, atque etiam tertianus, pro ratione soli ac seminis iniiciendi. Rigo. Quoniam docuisti quo pacto terra ad semẽtem præparetur, restat de feminum generibus & qua arte quæque solo concredenda subiicias. CONO. Id scilicet superest. Semina

Ager qui
vna aratio
ne conseri
possit & q
iterandus.

De semi-
nibus &
eorum di-
uersitate.

Fruges &
frugū ge-
nera.

Legumi-
na.

Semina
quæ elige-
nda.

mina, quæ è frugibus gignuntur, sunt legumina & frumenta. Iam enim appellamus fruges, quæ è segetibus gignuntur, Græcis *ληγία* & *ὠραία*, quòd suo tempore, & cum pulchra sint & vegeta, colligantur. Iulianus Iurisconsultus fruges esse censuit, quibus homo vescatur, & rectè. Veteres tamen latius interpretantur, vt sint quicquid ex fructu terræ in alimentum venit, vnde arbor, & terra frugifera dicitur. Plinius duplex tradit frugum genus, frumentum, quod aristam habet, atque ea continetur, vt Gallus Iurisconsultus definit: alterum, quod siliquam, vt legumina. Prioris generis sunt triticū, siligo vel secale, hordeum, Zea, auena, triticum faginum, vel si malis Græcè, *Φηρόπυρος*, oriza, far. Et si frumenta non eadem vbique, neq; vbi eadem sunt, iisdem nominibus appellantur. Alicubi far non est, maximè vbi Zea frequens, alij auena & phagopyro non vtuntur. Inter legumina censentur faba, pisum, lens, cicer, vicia, eruum, milium, panicum, phaselus, lupinum, sesamum. Et si vero semina varij sint generis, & sua quæque regio peculiaris

liaria habeat, & pro natura regionum ac soli serantur: In vniuersum tamen hoc præcipitur, vt seminanda non sint vetusta & exucca, sed recentia. Semen vetus interdum naturam commutare proditur. nam ex semine brassicæ satæ aiunt nasci rapa, & contra ex raporum semine brassicam. Primi anni semina optima, bima deteriora, trima pessima: vltra, sterilia. Adde ea esse optima, quæ grauissima, & quæ in imo aræ subsiderint: Item, quæ solida, & si frangantur, bonum habeant colorem: Rugosa autem & quæ per interualla in ipsa spica dissita sunt, reiicienda. Est & alia obseruatio necessaria. Si aliunde petantur, & è deterioribus locis in meliora transferantur serédo, & non contra: Sicut nec è frigidis locis in calida, nec è præcocibus in serotina: Videndumq; ne ab auibus aut muribus & formicis sint arrosa: Vtque præstantiora proueniant, semper uiui herbæ succo rigata serito. Si veratrum frumento admixtum foris per ambitum seminaueris, ab auium iniuria vindicabis. Artis quoque, æqualiter æquaq; manu *καὶ ὀμαλῶς* serere, manúf-

Serendi
ratio.

que

que congruere debet cum gradu, maximè cum dextro pede. Plena manu feritur triticû, secale vel siligo, hordeum, auena, & alia quædam, in primis quæ siliquis teguntur, veluti milium atque panicum: at rapaceum non item, sed ternis tantum digitis. RIGO. Forte sicut cytharædis exercitio opus, ut usum artis manus suppeditet. CONO. Sic est. Et quemadmodum vino vehementiori plus aquæ indere oportet, quàm leni: Et robusto homini plus oneris imponitur, & quidam firmiori cibo aluntur, sic aliis agris plusculum, aliis minus seminis inspergendum. Neque certò defini potest catholicis, quantum iugero iniiciendum seminis, etiam si video veteres certas mensuras iugero tribuisse, & potuisse illis locis obseruari: Sed falli nos, si ea aliis regionibus accomodemus, atque omni agro eandem feminis mensuram tribuamus. Primum quòd terra alia plus feminis, alia minus postulat, ut solum grauius atque leuius fuerit. Nam grauior terra, velut Rhenanus ager in Batauis plusculum requirit, leuis humus minus, & prima semen-

tis ra-

Seminum
mensura
nō omni
agro eadē.

his rarius serere permittit, nouissima
 spissius, vt inquit Columella. Deinde
 quòd mensura iugeraque variant, neq;
 dum hoc tempore de his inter auctores
 conueniat. Iam verò quæ semina cuiq;
 solo congruant audi. **RICO.** Id expecto.
CONO. Post quietem aut stercorationem
 primum vel hordeum serendum
 vel triticum. Verùm triticum & si læ-
 tum solum desideret, attamen si præ-
 pingui seratur, nimium luxuriare &
 procumbere solet; quare optimè, sub-
 lato hordeo, piso, phagopyro, triticum
 ei solo conceditur. Triticoq; sublato,
 idem solum siligini serendæ præpara-
 tur, post siliginem rursus hordeum, nisi
 solū sit emaciatum. In præpingui agro
 statim à messe rapacei seminis phago-
 pyrum serere licet, vna aratione facta,
 ita vt eodem anno biferus sit ager. Ad
 eundem modum & rapum capitatum à
 messe siliginis eodem aruo secundam
 eiusdem anni supplet messem. Pifa, vi-
 cia, lentes, fabæ atque legumina fere
 omnia pingui humo seri postulant, atq;
 his sublatis idem ager restibili segete
 optimè triticum excipit, milium, pa-
 nicum

Que semi-
 na cui so-
 lo conue-
 niant.

nicum, rapam. Rapas negat Plinius nisi in stercoreato solo ferendas, at nos experientia didicimus, etiam in solo non ita pingui, sublata filigine, eodem anno rapas capitatas feliciter prouenire. Agrum sabulosum tertio quoque anno quiescere biennio aut triennio oportet, ut deinde stercoreatus filiginē recipiat aut phagopyrum, ac dein auenam. Agrouali aut è pascuo proficisso, huic primum committitur auena locis fecundis, idque vna aratione, atque inde restibili aruo rapaceū semen, post hordeum, deinde triticum vel siligo, ac tandem auena, aut siligo, si sic soli ratio fert. Inde aut stercoreandum aut quiescendum. Si tenera terra, sublato hordeo, milium quibusdam locis feritur, eoq; condito raphanus, his sublatis hordeum & triticum, qualis in Campania, talisq; ager satis aratur, cum feritur. Alibi vbi adorem fuerit, cesset tribus mensibus hybernis & vernam fabam recipit. Nec minus pingue solum alternari potest: ita si frumento sublato legumen tertio feratur, gracilior in annum tertium cesset. Frumentum quidam

dam feri vetant, nisi in ea, quæ proximū
annum quieuerit. Postquam autem
semen iam solo rite arato atque iterato
ac tertiato, & prout natura postulat
præparato, missum fuerit, mox sequi-
tur occatio, quæ sit crate dentata super-
tracta, quibus glebæ comminuuntur &
semina operiuntur. Alicubi tabula ara-
tro adnexa trahitur, id vocant lirare,
operientes semina. Nonnunquam sar-
culatio necessaria, quæ induratam hi-
berno rigore soli tristitiam laxat tem-
poribus vernis, nouosque soles admit-
tit. Triticum, hordeum, fabam, bis sar-
rire melius. Qui sarrient, caueant ne
frumenti radices suffodiant. Item vol-
uulo vel cylindro ducto glebas maio-
res durioresque confringant. Runca-
tio, cum seges in articulo est, euulsis in-
utilibus herbis, frugum radicem vindic-
cat, segetemque discernit à cespite.
Porrò quod ad tempora pertinet, in
hoc conuenit apud omnes, circa bru-
mam serendum non esse. Quòd hyber-
na semina, cum ante brumam sata sint,
aliqua septimo die erumpant, si post
brumam, vix quadragesimo. Quidam

Occatio.

Lirare.

Sarculatio

Cylindri
ductus.Serendi
tempus.

G iure

vere potius, quàm autumnò malè ferendum censent. Treuerico agro tradit Plinius hyeme p̄gelida segetes captas reseuiffe Martio mense campos resarrientes & vberriam messẽm habuisse. Inter frugum autem semina quædam robusta hyberna sunt, quæ feruntur, & calidis regionibus circa Vergiliarum occasum, auctore Vergilio, quod Columella interpretatur altero & trigesimo die post æquinoctium autumnale, hoc est, nono Calendis Nouembri, & in Gallia & Germania, mense Septembri & initio Octobris, vt sunt rapacium, triticum, secale vel filigo, hordeum hybernum, quæ per brumam in herba aluntur, vernò tempore fastigiantur in stipulam. Sunt qui ante feri iubeant duntaxat in terra arida, calidifque prouinciis; Aliqui in frigidis ab æquinoctio autumnali, in calidis serius, ne, ante hiemen luxurient, aut à lumbricis ac limacibus absumantur. Nonnulli properant, pronunciantes festinatam messẽm sæpe, serotinam semper decipere. Sationem locis humidis celerius fieri, ratio est, ne semen imbre putrescat.

Hyberna
semina.
Vergiliarum
occafus.

Serotinam
messẽm
semper decipere.

trefcat. Siccis serius, ne diu iacens atque non concipiens vanescat, itemque festinata satione densius feri, quia tarde concipit, Serotina rarius, ne densitate nimia necentur. Aestiuæ autem semina, quæ æstate ante Vergiliarum exitum & vere seruntur, ut sunt faba, pisum, & quæ siliquis continentur, item milium, panicum, sesamum, hordeum æstiuum, linum, canabis, auena, triticum faginum, seu mauius Græcè phagopyros, Sporia, & id genus alia, vernæ sunt sationis. In Asia & Græcia omnia Vergiliarum occasu feri proditum. Iam vero etsi de tempore serendi & quantum cuique iugero iniiciendum, quorundam præcepta extant: Illi quidem propria & regionis & soli consuetudine iudicare potuerunt, ut diximus ante: Certè in vniuersum hac de re definiri non queat, sed sui cuiusque loci terræque usus magister optimus. Et canon est antiquissimus agriculturæ, quo monemur, in locis frigidis nouissimè, tepidis celerius, calidis ocysimè serendum. Eratosthenes tradit, Indiam æstiuis imbribus madere, & eo tempore linum,

Aestiuæ semina.

De tempore & Quantum iugero iniiciendum certo definiri nequit.

Canon Agriculturæ.

G ij scia-

sesamum, Orizam & milium feri: Hyberno autem tempore feri triticum, hordeum & legumina, & alias fruges esculentas quarum nos sumus ignari. Hesiodus qui Princeps de agricultura præcepit, tempus ferendi, quo in Bœotia Helladis feri consuevit; Vergilius, Cato, Varro, Columella, Plinius, Italiæ usum ferendi præscribere poterant, quæ si omnibus regionibus accommodare velis, nihil aliud feceris, quàm vnum idemq; operculum omnibus ollis adaptare. Cæterùm vt ad rem propius accedamus, cum diuersæ naturæ semina, diuersa requirant ferendi tempora, tractandiq; modum, & ea in re suum quæque regio habeat usum: Nos generaliorum harum regionum consuetudinem sequuti, per species singula distinguentes, disciplinam summariam ferendarum frugum describemus.

Fruges vici
tui necessariæ.
Triticū.

Principio inter fruges victui necessarias merito primus locus tribuitur tritico (quod Græcè *πυρός*, Italicè *Grano*, Germanicè *Weiz*, Gallicè *Fromēt*.) frumento humano generi cum primis necessario, & ob id nihil eo fertilius, quod
ideò

Hesiodus
in Bœotia
scripsit

Vergilius
& alij de
Agricul-
tura in Ita-
lia.

ideò naturæ à Deo tribuitur, quoniam
 hominem alat. Eius seminis nullum
 auidius, nec quod plus alimenti trahat:
 Mira quibusdam regionibus fertilitas.
 Augusto procurator eius misit ex vno
 grano 400. germina: Et testatur Plinius Plin. lib.
18. cap. 10.
 è modio centenos quinquagenos mo-
 dios redditos in Bizantio Africano. Ri-
 go. Sunt qui contendunt, triticum,
 quod vulgus sic vocat, & Germani
Weiz/ Bataui **Terve/** non esse verum
 triticum, sed filiginem, atque verum
 triticum, quod Itali grano appellant,
 tantum gigni in Italia & Hispania. Co-
 no. Imò in Italia & Sicilia hodie simile
 nostro figura, colore ac farina: licet illic
 grana quibusdam locis paulò maiora &
 pinguiora polline: quare seruari diu ne-
 gatam, maxime in agro Romano, Spi- Spica.
 cas autem cū his locis vel leues & mu-
 ticas habeat, illic solum muticas aristis
 carentes. Muticas vocamus spicas sine Mutica.
 aristis, quasi mutilas: Aristā autem, quæ Arista.
 velut acus est, & telum in tritici & hor-
 dei spica, quo frugem ordine structam
 contra auium morsus defendit, vt Ci-
 cero testatur. A Virgilio Arista pro fru-

G iij mento

mento quoque, ut pars pro toto, usurpatur. Spica autem, quæ mutica non est, tria habet continētia, granum, glumam, aristam. Gluma folliculus est grani, eius apex arista est. Frit, quod in summa spica matura minus, quam granum. Ut ad triticum reuertat, non inficior esse, qui de tritico nostro dubitent; adeò temporum iniuria obliuioni tradita pleraque, ut ne fruges, quibus quotidie vescimur, suo certo nomine appellare liceat. Nos consuetudinem loquendi magistram sequimur. Veteres plura genera tritici tradiderunt, atque ex his maximè serendum, quod Robus dicitur pondere ac nitore præstanti. Secundum genus siliginis, tritici delitiæ, cuius species in pane præcipua, potèdere deficitur. Tertium trimestre, quod fatum tertio mense maturescat, licet Columella neget trimestris proprium genus, cum Græcis trimenon antiquissimum sit, atque id non nisi hyemalibus prouinciis: Apud Thracium sinum etiam bimestre, plurimis tunicis vestitum, ob nimia eius plagæ frigora. Quin etiam hisce regionibus triticum & siligo in-

Gluma.

Frit.

Frugum
quib' ves-
cimur no-
mina igno-
ramus.Genera
tritici.
Robus.Siligo tri-
tici dilite.

go inter æstiuæ feruntur, sicut & rapacéu: sed non ita vtiliter: hyberna enim præstant & consummatoria redduntur, vt Theophrastus docet, per hyemem terra nutrita. Inter omnia genera Italicum Plinius præstantissimum ait candore & pondere, quo maximè decernitur. Nos duorum generum vtimur tritico, hoc solùm discrepantium, quòd alterum spicam habeat muticam aristis carentem, alterum aristis asperiores, & spica ipsa parum ab hyberno hordeo ac Zea differentem. Cætera communia habet vtrunque genus, Scribitur mense Septembri, cœlo sereno, solo vt plurimum tertiato, ac bene sarrito aut occato, tametsi in solum, è quo succisum pisum, aut vitia, aut lens, aut Phagopyrus, optimè primo sulco feritur. In temperato solo Columella & Plinius quinque tradunt modios iugero iniiciendos tritici ac siliginis, etsi pro ratione mensura hæc moderanda, vt superius diximus. nos tritici minus quàm siliginis serimus, & siliginis minus quàm hordei & sic deinceps. Vtile maturius serere, si hyems gelida sequatur

Hyberna
frumenta
præstantiora.

Tritici
satio.

G iij tur

tur, sin tepidior, seriùs præstat. Amat triticum loca plana, læta, aprica, atque sicca. Vitanda umbrosa herbofaq̃, & colles quoque, etiamsi Plinius testetur, robustius, sed minus tritici reddi. Triticum satum exit radicibus multis, ac prætenuibus, folio vno, germinibus multis, sed quæ in ramos brachiare nõ possunt. Per hyemem, sicut alia hyberna frumenta, in herba aluntur. Remolito cælo cauliculis de medio assurgit, cuius quarto aut tertio genu spica geritur, non priùs euidens, quàm folliculo inclusa, quæ gluma dicitur, consummato eo, flos erumpit quarto aut quinto post die. Si nimium luxuriauerit, in herba depascitur, aut quibusdam locis refecatur herba luxurians, atque inutilibus herbis liberatur runcando. Floret circa solstitium æstiuum, serius, ocyus, pro aëris téperatura: Eodem ferè tempore, quo vitis; duo videlicet nobilissimi flores simul erumpentes suauissimo odore fragrant. Varro tradit, quindecim diebus frumentum in vaginis latere, 15. florere, 15. arescere. Post florem crassescit, inquit Theophrastus, maturatur.

Triticum
& vitis eodem tempore florent.

raturque intra quadragesimum diem,
cum tardissimè, octauo à fatu mense
metitur, aliàs quater nouenis diebus
absolui proditur, & nono mense meti.
Non spicatur ante absoluta genicula.

Genicula, inquit Plinius, sunt tritico
quaterna, farri sena, hordeo octona;
Verùm nostris regionibus tritico, sili-
gini, hordeo, auenæ, genicula vel inter-
nodia sunt ferè quaterna, etsi neque id
perpetuum in omnibus. Ante genicul-
orum prædictum numerum cõceptus
non est spicæ, qui vt spem sui fecerit,
quatuor aut quinque tardissimè diebus
florere incipiunt, totidemq; aut paulò
pluribus deflorescunt. Cum deflorue-
rint, frumenta crassescunt maturantur-
que, ac cum plurimum diebus quatuor
perficiuntur. Folium tritico arundi-
neum, angustius tamen quàm hordeo,
caulis quoq; leuior & lentior, nec per-
inde fragilis, multis integitur tunicis.
Culmus spicam sustinens tritico altior,
quàm hordeo, Spica quoque recta re-
motior à folio, palea mollior, suauior
& succosior, Inconditæ explanatæque
tritico spicæ tam muticæ quàm aristas

G v horri-

horridæ, Hordeo inuersus dispositæ.
 Quod minus est quàm granum, diximus vocari Frit. Quod vero ad culmi cacumina infirma spica gestatur minus item quàm granum, Vruncus dicitur. In Baetris proditum est grana tritici nostras spicas æquare. In Babylonia triticea hordeaceaque folia quaternum digitorum latitudine tradit Herodot. Triticum post tertiam sationem in siliginem verti scribit Columella: idque plerisque locis Germaniæ compertum, vt superius dictum. E tritico fit amyllum, eius modum, quo fiat, Cato docet & Dioscorides.

Tritici sationem excipit nostris regionibus ea, quam siliginem vulgus vocat. Sunt qui eam esse contendunt, quæ Græcis ὄλυρα: etsi Homerus ὄλυραν equorum pabulum tradit, & Zeæ speciem esse plerique volunt. Herodotus tamen panem ea fieri scribit. Laurentius Valla Far, Gaza filiginé vertit. Eruditi aliquot, Secale, & quàm Plinius, farraginem esse ex istimant: Galli *Segle*, Germani *Koffen*/Insubres asiam, Itali ferè *sægalam* vocant. Color paulò nigrior

Frit.

Vruncus.

Tritici granorum
foliorumque
magnitudo.
Amyllum.

Siligo.

Olyra.

Secale.

grior semini, panem quoq; subnigrum præbet. Plinio autem delicata illa tritici mollities, pondere defecta, candore vincens, filigo est, panisque filigineus laudatissimus celebratur, Item sub tritico continetur. Quòd post tertiam sationem, vt diximus, plerisque locis triticum vertatur in filiginem ac secale, si solo macro & gracili mandetur, & cõtrà secale in triticum, si læto & pinguiori solo seratur, idque pluribus regionibus non rarum sit, Celsus scribit. Triticum firmitus milio, & ex tritico firmissima filigo. Nos consuetudinem vsurpati apud nos nostro tempore vocabuli sequentes, Siliginem nostram intelligimus vulgo sic appellatam. Seritur ea mox à tritici satione circa finem Septēbris aut initio Octobris, terra læta: In fabulosis etiam in Februario seritur, æstiuua filigo vocata. Gaudet locis lætioribus aprico & solido solo, non tamen recusat fabulosum & leue, si sit stercoratum, offenditur humidis, sicut & triticum. Vtrunque tamen frumentum terra seritur profundiori & campestri. Sed paulò post tritici sationem filigo seritur,

tur. In seminando tertia parte plus quam tritici vtendum. Nascitur qualicumque solo cum centesimo grano plerunque. Sulco vt plurimum tertio, sicut & triticum, occaturque eadem propemodum ratione. Stipula est culmo triticeo, graciliore, proceriore, ac solidiore, spica procumbente atque ideo rubigini obnoxia, quod imbres contineat, cum floret, & pruina & nebulis offenditur. Culmi prodeunt lenti, flexiles, festucandis vitibus & ædium tectis vsurpati locis pluribus.

Hordeum. Iam sequitur hordeum, veteribus inter nobilissimas fruges numeratum, neque hoc tempore contemnendum frumentum. Itali *beade* vel *beaue* vel *orze* vocant, Germani **Gersten** / Gallis *Orge*, Græcis *αεινη*: & quanquam Græciæ & Italiæ, apertissimè & felicioribus regionibus, pabuli vice vsurpetur, quod & Homerus testatur: Septentrionalibus tamen regionibus, simul & cereuisiæ & panis conficiendi usum præbet. Est autem duorum generum, alterum hexastichon & poly-stichum, quod in tres, quatuor aut sex aliquando versus spicatur, producitque sæpè

sæpè vnum granum, spicas plures, qua-
 rum singulæ plus quàm 80. grana conti-
 neant, miro diuinæ liberalitatis dono.
 Alterum distichon, quòd in duos tantù
 versus affurgit. Et rursùm, aliud hyber-
 num, aliud æstiuum. Hybernum fœ-
 cundius, sed facile læditur præsertim
 humoribus nimis, & excipiente gelu.
 Nihil enim magis offendit fara hyber-
 na, præsertim hordeum & rapaceum,
 atque siliginem, quàm humores hyber-
 ni, gelu crebriore constricti ac solis te-
 pore remissi, subinde rigoribus repe-
 titi. Vtrumq; hordei genus solum amat
 pingue. Hybernum altero aut tertio
 sulco seritur in Septembri: Aestiuum
 Martio vel Aprili, sulco altero, nonnun-
 quam necessitate compellente, vna ara-
 tione. Seminis hordeum requirit dimi-
 diato propemodum plus, quàm triticù.
 Requirit terram solutam & pinguem:
 quare optimè seritur solo stercorato.
 Floret hybernum ac sæpè maturescit in
 Maio, ad summum Iunio. Hybernum
 his regionibus feri non solebat, sed no-
 stro exemplo pleriq; excitati plurimam
 sentiunt vbertatem, Aestiuum pluri-
 mis

mis regionibus trimestre est. In Celtiberia bis nasci, Plinius scribit. Seprimo die satú erumpere incipit, & caput alterum grani in radicem exit, alterum in herbam, quæ prior floret. Radicem crassior pars grani fundit, tenuior florem, cæteris seminibus eadem pars & radicem & florem, vtrunque folio scabroso. Festinantius, quàm alia frumenta, erit demetendum, nam fragili est culmo. Ex hordeo & cereuisia & Zythum fit, atque Courmi, teste Dioscoride. **R I G O.** Reperio hic cereuisiam optimam; indicato quæso, qua arte in ea conficienda vtamini. **C O N O.** Nostrium in ea re morem non celabo. Hordeum in cupa primum madefit, ac maceratur vno aut altero die; hybernium crassiore cortice, diuturniorem postulat macerationem, Aestiuum teneriori cortice, minorem: inde vel tabulato vel infimbulo exiccatur tantisper, dum diffiliat tumore, & fibras velut filamenta emittat; si rarius spargatur, æstate & Martio inprimis, sua sponte citra ignem adhibitum, exiccatur & rumpitur. Cauere oportet, ne diffiliens nimium erumpat & farina

Cereuisia
Zythum.
Courmi.

& farina euanescat. Hinc molita farina in cupam mittitur, coëtaque aqua superfunditur: atque iterum bina trinave bullitione bene coquitur; additis autē coëctioni lupi salictarij floribus, succulentior ac salubrior redditur, ac tandem spuma cereuisiaria imposita, defecatur refrigeratus coëturæ liquor, nam quò vberius defecatur, hoc redditur purior & salubrior. Spuma quam inter defecandum euomit tanquàm excrementum cereuisiæ colligitur, ac recen- ter coëta cereuisiæ defecandæ panibus- que coquendis fermenti vice, vsum præbet. Commendatur potus, si tritici quadrantem aut sextantem addideris. Quò enim largiorem segetem adhibueris, hoc præstantiorem habebis & succulentior, colorisque commen- dabilioris potum ac vinosiorem. Inprimis autem curandum, vt bene exco- quatur & defecetur & lupulo temperetur, alioqui hordeum per se putrescet: & hoc temperamento potus reddi- tur neque insalubris neque ingratus. Optime & diutissime citra acorem du- rat, quæ Martio coquitur. Fit & alica ex

Alica,
hordeo

Ptifana. hordeo, non inutilis cibus, & ptifana,
 quæ quo fiant modo Plinius tradit.
 Zea. Hordeum & triticum sequitur Zea,
 quam vulgo tam Itali quam Germani
 Spelta. *Speltam*, Galli *Espeltram* vocant. Ho-
 mero celebrata *Ζειδαρος ἀρρα*, terra vi-
 delicet Zeam præbens: inter triticum
 & hordeum quasi medium frumētum,
 vt Galenus testatur, siquidem vtriusq;
 commune quiddam habet, estq; duo-
 rum generum. Vnum culmo, spica &
 genu tritico simile, cuius grana in sin-
 gulis tunicis seu glumis gemina, & dicitur
 ob id *διγυκιος*. Alterum culmo &
 spica breuioribus, singula in singulis tu-
 nificis duplici ordine dispositis proferēs,
 ac in summitate aristas suis plane hor-
 deo respondens. In Italia præsertim cir-
 ca Mirandulam & Concordiam equo-
 rum pabulo vsus præbet, vt supra de
 hordeo dictum. His regionibus non ita
 vsurpatur. Ego primum hic serere cœ-
 pi, cum solum animaduertentem respō-
 dere, & pani ac cereuisiæ conficiendis
 non esset inutile frumentum, nisi quod
 in molendo molestius, propter dupli-
 ces granorum tunicas. Solum desiderat
 humi-

humidiusculum, lætum & pingue. Seritur eodem, quo triticum, & siligo vel secale, modo, mēse Septembri aut Octobri; floret Iunio, maturescit Iulio. Hybernis regionibus non incommoda, quòd gelicidiis & frigoribus minus obnoxia.

Rigo. Est & genus frumenti, ni fallor, hyberni far, veteres adoreū appellauere, plurimis terris commune. Far.
Adoreum, C. N. O. Recte mones. Nam etsi de omnibus frumentis priscis far diceretur, veluti far triticeum, far hordeaceum, far filigineum, & cum molæ nondum essent, pila frāgerent frumenta, atq; hinc quoque dicta farina: postea tamen adorem sic vocatum. Licet Columella cōiunctè dixerit far adorem, eius quatuor genera distinguens. Galli *Branche*, Itali *sandala*, & vulgo quoque *far* appellant, Germani *Dünckelforn*/ cuius granū propè tritico simile, nisi quòd breuius & crassius, & vbi triticum fisturam habet, ibi far quasi gibbo tumet, hordeo ponderosius, tritico leuius, plus panis reddit quàm alia frumenta. Populum Rom. è frumento farre primū

H vixisse

vixisse 300. annis, Plinius auctor. In Ægypto sine arista gignitur, spica maiore & ponderosa. Genucula farri sena; purgari nisi tostum non potest. Gallia duo farri genera alit, vnum rutilo colore, quod rubrum frumentum vulgus appellat, alterum cãdidius, quod rustici blancæ vocant, frumentum τρισίχον, non dissimile zea. In Italia pulmentaria rusticis ministrat. Far siue adorem Virgilius feri voluit ante vergiliarum occasum, nempe post autumnale æquinoctium. Vliginosis tamen & frigidis exilibusque locis circa Calendas Octobris, vt prius cõualescant radices quàm hybernis gelicidiis ac pruinis infestentur. Committitur loco humili aquosiori & cretoso, solo vliginoso. Satum occarri, farriri, runcarique desiderat. Sarculatione induratum hyberno rigore tristitiã laxat temporibus vernis. Sarriendo cauendum, ne, quod & de aliis superioribus dictum, radices lædantur. Runcatio cum in articulo est, euulsis inutilibus herbis, radicem vindicat, discernitque segetem à cespite. Galli serunt concavius tractibus, qui facillè sentiunt rubiginem,

nem, existimantes nec pruinas nec eruginem horrere. Sationem eius in excel-
 sis locis, et si illic prouenit, tamen dam-
 nant, quod quadrupedibus respuitur,
 quia spica rigidiore noxiôq; aristarum
 cingitur vallo, & simul quod ægrè suis
 glumis euoluatur, quibus nisi extrice-
 tur, & vsui & panificio fit incommo-
 dum. Acerosæ paleæ iumentorum pul-
 monem rufsi offendunt.

Inter hyberna semina & Rapacium
 referendum; semen id est à rapi specie,
 ni fallor, quam Plinius tertiam comme-
 morat & syluestrem: Cuius radix rap-
 phani similitudinè in longitudinè pro-
 currit, folio scabroso, sicut & aliis gene-
 ribus, at culmo fruticoso, multifq; sur-
 culis brachiato. Radix quidem inutilis,
 sed solum seminis causâ feritur, ex quo
 oleum extunditur, pauperum culinis
 feruiens, & ieiuniis lucernisq; præfer-
 tim in Germania, quæ oliuarum oleo
 destituta rapaceo plurimum vitur; ma-
 gnamque ex eo agricolæ pecuniam cõ-
 trahunt. Regionibus calidioribus, quæ
 oleis abundant, huius seminis rarus est
 vsus, nisi quod auiculis pascendis vtan-
 tur.

Rapum.
 Rapaciũ.
 semen.

H ij tur,

tur. Seritur ad finem Augusti, aut initio Septembris, tametsi in Martio quoque inter æstiuæ semina seratur, sed non ita felici prouentu. Solo committitur crasso, præpingui, aut stercoreato, tertium arato, beneque culto. Seminatur rarissimè, nam cum minutissimum semen sit, non plena manu, sicut frumenta, sed tribus tantum digitis spargendum. Florem emittit in Martio aut circiter, pro cæli constitutione, diuque floret, luteo colore, suauissimoque odore & apibus gratissimo, & ubi defloruerit, mox maturescit. Attollitur bicubitali celsitudine, in siliquis calyculatis semen ferens uberrimum, eque seminis vno modo sæpe centenos producit. Hactenus de hybernis frugibus, iam de æstiuis dicendum. **RICO.** De rapi interim radice dicendum nihil: cuius tamen usus agriculturalis frequens, neque negligendus, ut quæ magno proueniat incremento, & cibum non ingratum tam hominibus quam pecori præbeat. **C O N O.** Rapum vel rapa, Græcè *ραβύλη*, Italicè *rapo*, Germanicè *Rüben*/Gallicè *Rauens*, dicuntur: Eius generis culturam etsi ad hortensia

De Rapi
radice.

tensia pertinere putabam, & tu melius
 de his differere posses: tamē cum tu re-
 quiras, & rustici agros hac semente
 conferant, paucis obseruationem & di-
 sciplinam de hoc genere nostram acci-
 pe. Duorum ferē generum sunt: ae-
 prius radicem mittit in longitudinem,
 vt raphanus; quod in Germaniæ qui-
 busdam locis gratissimi cibi loco habe-
 tur: alterum aut in rotunditatem globa-
 tur, aut in latitudinem panditur latius
 quā rotundius. Nebulis, pruinis &
 frigore, vltro aluntur tribus mensibus
 amplitudine mirabili; Plinius se vidisse
 scribit quadraginta libras excedentia;
 Alicubi centenas libras pendentia pro-
 ditum: mirum est è tam paruo semine
 tantam prouenire radicem. Græci mas-
 culinum ac femininū genus fecere, at-
 que ea distinguuntur serendi modo ex
 eodem semine. Densiori enim satione
 mascullescere: Semen præstantius, quò
 subtilius. Sementis duplex, aut enim in
 Martio seruntur, quæ ad solstitium ma-
 turescunt, aut Iulio vel Augusto primo
 sulco, & plærunque sublati siligine &
 hordeo, hyberno solo committuntur:

H iij Quæ

Rapi ma-
gnitudo

Quæ frigore hyemis dulciora reddi creduntur, & incrementum in radicem, non in folia verti. Seruntur & Vere in calidis & humidis regionibus, ut Plinius tradit. Lætiorum fieri, si cum palea seratur: Serere nudū volunt precantem & sibi & vicinis nasci. Vindicantur ab erucarum iniuria, quæ plerunque tenella folia abrodunt, commissa stationis tēpore semini fuligine, aut maioris sedi per noctem macerato semine. Columella hoc remedium comprobatum experientia didicisse affirmat. RIGOR. Iam perge de æstiuis seminibus. CONO. Æstiuæ fruges omnes ferè trimestres sunt, ad summum quadrimestres, quædam etiam celerius consummantur, si calum & solum contingat clementius. Inter æstiuia, primū frumenta recensēbimus, inde legumina.

Et sibi & vicinis nasci.

Æstiuia frumenta.

Auena.

Inter frumenta, auena primū feritur, et si Virgilius eas steriles appellet, & Plinius, Vitium frumenti auenam esse, atque hordeum in eam degenerare, Gallis tamen & Germanis equorum iumentorumque pabulum optimum existit.

existimatur: Pultes quoque ex ea fieri, quibus Germani vtantur, Plinius testatur, & Dioscorides pultis auenariæ meminit. *πῶλτος ἐν Εὐρώμῃ γίνεται*, Græcis- que ægilopa & bromon, Latinis aue- Bromos.
 que appellari, Italicè *vena*, Gallicè *Auoine*, Teutones *Habern*: Quæ etsi Italis rara, in Apennino tamen & regno Neapolitano circa Sipuntum reperiri certum. Duorum autem generum apud nos est, alterum ponderosum, farinam præbens in annonæ difficultate pani cōficiendo ac cereuisiæ coquendæ, maximè si hordeo misceatur, atque id genus solo pingui & noualibus feliciter prouenit. Alterum leuius, quod vulgus *Bromhabern* appellat, leuiusculum hoc & parum præbens farinæ atq; alimenti, quod in sabulosis & macilentis locis nascitur; equorum tamen & quadrupedum pabulo vsurpatur; vtrunq; à summitate culmi variis sarculis spargitur, à quibus velut locustæ semen dependet, flore albicante, ex vno grano plures culmi sparguntur. Dioscoridi auenæ genus est Bromus, quod folio & stipula Bromos.
 triticum imitatur, & tanquam syluestre

H iij triti-

triticum nascitur, Theophrastus *αἰγύλοπι* nuncupauit: Quaecumque solum non morosè recipit, etiam si nihil aliud feri possit.

Triticum
faginum.

Heiden
i. m. / sine
Tuch.
n. sig.

Eiusdem propè culturæ, quod Veteribus ignotum frumentum, est Triticum faginum, id est, *Φαγόπυρον*, vel nigrum triticum *μελάμπυρον*, etsi melampyrum aliud sit: Nos faginum triticum malimus vocare, quòd granis sit triangularibus, faginis glandibus non dissimilibus & colore & forma, nisi quòd grana minora sint. Caule est crasso strigato cubitati aut excelsiore flicì propè affimilis. In multos ramos spargitur, surculis in cacumine paruulis, sed quibus flore albo ceu nucamento squamatum compactili & comante supra cacumen umbella crispatur. Floret diu, tandem grana emittit triāgularia, primùm alba & subuientia; Vbi maturuerint, nigra vel castanei coloris. Flos tempestates, & pluuiam, & siccitatem immodicam reformidat. Frumentum hoc non ita pridem è Sarmatiæ Septentrionalibus oris in Germaniam aduectum, iam infrequenti vsu, & suis faginandis &

dis & pultribus faciendis aliisque frumentis deficientibus, cum annonæ premit penuria, & cereuisiæ & pani conficiendo, plebi vsurpatur. Seri potest quocunque, & quantumuis leui & fabuloso solo, etsi pingui feliciter proueniat, mensibus Aprili, Maio, atque etiã Junio: à rapacia messe feritur pluribus locis. Semen mittendum rarius quarta parte tritico aut siligine: Solet enim in lætiori solo à sublato rapacio mox seri, ita vt duplicem messem eiusdem anni & eodem solo facere liceat. Vbi satum, circa quartum aut quintum diem, nisi desit humor, mox erumpit foliis portulacæ non dissimilibus.

Inter æstiuæ frumenta Hordeū quoque refertur æstiuum, quod ab æquinoctio verno ad finem Martij aut Aprilij feritur; vt plurimum trimestre, aut ad summum quadrimestre metitur. Solum perinde atque hybernum requirit pingue & resolutum, seminatūque alterno sulco, aliquando necessitate cōpellente priore. Aestiuum quanquam non ita copiosum & absolutum fructū ferat, & hyberna, vt Theophrastus scri-

Aestiuum
hordeum.

H v bit,

bit, semina robustiora perfectioraque reddatur, ita hybernium hordeum culmos robustiores spicalq; grauiores producat: attamen quia cortice duriore, æstiuum autem teneriore, ideo à quibusdam magis expetitur, crediturque plus farinæ præbere, quàm hybernium, Aliis vicissim hybernium præferentibus.

Millium.

Milium à Latinis & Gallis vocatum, Græci κέγχρον, Itali *milio* vel *miglio*, quasi mille grana vno culmo completens, atque hoc videtur Festus comprobare, Galli *millet*, Ripenses Germani *Hirß* vocant, pulres miliaceas ex eo facientes non insuaues, & panes. Sarmatæ pulre hac maximè aluntur, cruda farina, lacte, vel sanguine ex equorum venis admisto. Aethiopas non aliã frugem quàm hordei miliiq; nosse Plinius testatur, & Campaniam milio gaudere potissimum. In fermento præcipuum eius vsum volunt. Nullum frumentum ponderosius, quod coquendo magis crescat, nam sexaginta pondo panis è modio reducere, modiumque pulvis ex tribus sextariis madidis. Hoc tempore
passim

passim feritur, licet inferiori Germaniæ rarius. Est autem frumentum hoc stipula cubitali, geniculata, folio arundinaceo, semine in longis panniculis tereti & pendulo, multiplici culmo fruticante, caule arundineo, lanugineo flore: Comam illam effusam, arundinaceam iubam vocant: Adolefcit pedes ^{iuba.} ad altitudinem septem, Gaudet solo limoso, vliginoso, sabuloso etiam, si frequentius irrigetur, siccum & cretosum reformidat. Quidam præcipiunt in frigido & aquoso solo primum, post in calido serendum. Ante Ver non feritur, quia tepotibus lætatur. Seminis pauxillo amplius ager completur. Si densius feratur, noxam contrahit, cum vix iugerum recipiat, quantum plena manus continet; quare in sarriendo superflua vellenda. Iugerum quadraginta modios profert, si diligenter feratur, & ex vno grano terni sextarij. Vetant inter vites arboresque frugiferas seri, sarri & runcari continuò desiderat. Cum spicas ediderit, antequam semina hiēt aestibus, manu carpuntur, suspensaque in sole exiccantur ac recõduntur. Purgamenta

Apluda.

gamenta milij & panici & sesami Apludam vocant. Diu hoc frumentum seruari posse tradunt. nam centum manere annos, si condatur, quò venti non penetrant.

Lobæ.

Est & aliud consimile, quòd Indicum appellant, Neronis principatu in Italiam aduectum, amplo grano & nigro, culmis arundineis prægrandibus, Lobas vocant, si Plinio credendum: Cum tamen lobæ siliquæ potius sint in leguminibus & phobæ iubæ vel comæ miliacæ, ut ex Theophrasto liquet.

Phobæ.

Panicum.

Panicū, ἔλυμος Græcè, Germani alij *Pfennich*/alij *heidengriß*/heidel/*Welsch*/ *hirs* Italis *panacho*, Gallis *paniz*, Hispanis *panizo*, dictū à paniculis, quibus semen inest, milij similitudine profilit, denis cum minimum foliis luxurians, culmo penè in furculum extenuato: nutante rubido paniculorum fastigio, prædensis aceruato granis, magnitudine sinapi, aliis luteo colore, aliis purpureo, aliis nigro & candido. Eadem fere, quæ milio cultura. Aestate satum quadragesimo die à satione maturescit locis quibusdam, aliis Maio, humidis locis satū, Septem-

Septembri metitur. Messis & vsus fere
 idem, qui milio. Purgari vt milium non
 nisi tostum potest. Cum in articulum
 nisi tostum potest. Cum in articulum
 seges ire cœperit, runcanda, ne herbis
 vincatur. Pinsitum & euolutum fursu-
 re, pultem cum lacte non fastidiendam
 præbet. In panificio panici, quàm milij
 rarior vsus; panis enim sicciior, & arenæ
 ac cineris in modum friabilis, lentore
 humorisque vinculo destitutus; proinde
 rustici addito suillo pingui aut oleo
 ariditatem glutinantes farina vescun-
 tur. Ponticæ gentes nullum cibum pa-
 nico præferre dicuntur, quemadmo-
 dum Galli Vascones hoc tempore eo
 potissimum vtuntur. Quibusdam locis
 semine panici columbæ aluntur.

Inter externa est & *Oryza*, vt Theo-
 phrastus scribit, lolij aspectu, milij ac
 panici iubam, non spicam proferens,
 granâque continens zæ, folia carnosa,
 porro similia, sed latiora, altitudine cu-
 bitali, flore purpureo. Rarum Gallis &
 Germanis hoc frumentum. Italia & In-
 subriæ frequens, vocaturque *el ryso* &
menestre del ryso. Galli sublata quôque
 priori litera *ryson*, Græcis *ῥυζα*. Plinius
 et ipha

et ipha fieri oryzam tradit. Fit ex ea pti-
fana, vnde Horatius pufanarium oryzae
dixit. Seritur Martio mense, vt milium
& panicum. Indos aiunt ferere zeæ mo-
do pistam, vt concoctu fit facilior: Item
potum ex ea facere eosdem Strabo te-
statur. **RICO.** Ecquid de sesamo, quod
sesamum.
 veteribus plurimum in vsu? **CONO.** Se-
samum Græcis σήσαμον, Itali *sesamo* Gal-
li *ingioline* vocant. Hispani *iorgilire*, olim
frequentiori fuit in vsu, & laudatum à
Columella & Plinio, hodie paucis re-
gionibus notum, sicut pleraque alia se-
mina, ad eò vt frugem, ex quo panis no-
bis fit, vix dignoscere liceat. Quidam
frumenti, alij leguminum generi adnu-
merant, culmo non vt milio & panico
geniculato, sed ferulaceo, foliis sangui-
neis, semine candido, infra lini magni-
tudinem, quod vasculis, vti papauer,
continetur. Seritur estate ante vergilia-
rum exortum Italix ritu. Columella
scribit, se vidisse in Cilicia & Syria seri,
Iunio Iulioque, & per autumnum, cum
permaturuerit, tolli. Desiderat solum
putre & pullum, etsi pinguibus quoque
arenis & congestitia humo proueniat:
post

post sationem imber officit, cum cæteris frugibus proficit, unde sesamum nullum animal attingit. Maxime macrat solum, utpote cui crassior & multiplicior arido sit quàm milio, & radix quoque numerosior. Ex India aduectum scribit Plinius, atque in cibum parari, oleumque ex eo confici sesaminum.

Sesaminâ
oleum.

Porro ut ad vulgaria reuertamur, Inter fruges æstiuas & Miscellanæ numerantur. Nonnunquam enim semina miscentur farraginis instar, partim pabuli causa, partim quoque ea cautione, ut si alterum intereat, saltem alterum maneat incolume. Sed hic videndum, ne misceantur hyberna æstiuis, & contra: nam id absurdum esset, & alterum perire necesse. Commodè miscetur hordeum æstiuum auenæ aut fagino tritico, non tam pabuli iumentorum causa, quàm cereuisiæ coquendæ. Atqui vicia & legumina quædam auenæ miscentur tantum pabuli gratia. Hæc feruntur temporibus & locis, ut supra de singulis æstiuis frugibus dictum. RICO. De frumentis iam satisfacisse mihi videtur; De leguminibus restat dicendi locus.

Miscellaneæ
fruges.

De Legu-
minibus.

CONO.

CONO. Legumina Græci *ὀσπρία* vocant; altera frugum pars: Horum complura sunt genera, sicut & frumenti. Quidam leguminibus quoque attribuunt milium, panicum, & sesamum, quæ Columella alias frumentis, alias leguminibus annumerat; Nos Plinium hac in re secuti inter frumenta eas fruges recensuimus; inter legumina referentes, quæ siliquis continentur, qualia sunt faba, pisum, lens, cicer, phaseolus, vicia, & cætera huius generis, quæ omnia estiva sunt semina.

Faba.

Porro inter legumina primū honorem deberi fabæ Plinius testatur, ut quæ pluribus vsibus tam hominibus, quam quadrupedibus sit accommodata: Græcè *κνίσις*, Italis latini (que) faba, Gallis *Fèves*, Germanis *Bonen*. Hæc inter legumina sola sine adminiculo nascitur, magna interdum proceritate, folio carnoso, flore cristato versicolore, partim atris, partim albis maculis distincto: Varro lugubres vocat literas: siliqua prælonga, fructu intus lato, humani vnguis similitudine: suis inhaerent valvulis, colore vario, foliis exit multis, ut pisum.

sum, non singulis, vt triticum. Seritur leguminum prima, verna satione, ex Virgilij sententia, & maturè, propter fabalia, quæ purgamenta sunt fabarum. Fabalia.

Sunt enim filiquæ caulesque gratissimi pabulo pecori, siquidem Columella testatur, se audisse rusticos peritos maluisse fabalia maturæ sationis, quàm trimestrem fructum. Luna crescente serunt, vnaque aratione, quia solum solum requirit, Plinius fabam & vicia non proscisso serere, sine damno, compendium esse operæ tradidit. Aiunt si caprini fimi cauatis fabis semina inclusa serantur, mire prouenire, Erosam etiã luna crescente expleri: Si circa radices arborum seratur, arborem arescere. Sunt qui asserant, semina capi sanguine macerata aduersantibus herbis liberari, aqua pridie infusa citius nasci, Gaudet solo pinguiissimo vel stercolato, sicut omnia ferè legumina, humidum & depressum non recusat, etiam si cætera legumina sicco lætantur. Runcari non gestit, quoniam euincit herbas. Sola leguminum scapo recto confurgit geniculato & inani: Cùmque legumina om-

I nia

nia diutius floreat , diutissimè faba , diebus quadraginta. Non autem singuli scapi tamdiu , sed alio desinente alius incipit , nec tota seges , vt frumenti , pariter. Siliquantur verò omnia diuersis diebus , nam caulis pars infera primum florem emittit , atque ita ordine ad superna itur successu continuo. Alicubi eius tanta fertilitas , vt scapus vnus centum fabis onustus sit repertus. Fabę suis valuulis inhærent , & nigrum , quod in summo , hilum vocatur. Valuuli , folliculi leguminum , vermes , qui innascuntur , Midæ appellati. Lomentum , farina fabacea , qua veteres ad erugandam eutem utebantur. Fresa faba , quæ mola leniter confRACTA & decorticata ; altera solida faba , Refrina dicta , quòd è frugibus auspicij causa fabam referre mos esset , Plinio teste. Fabam in aqua nitrosa , pridie quàm conseras , macerandam putant , vt ad cocturam fiat commoda. Palladius auctor est , fabam à curculionibus non lædi , si luna minuente vellatur , & antequàm Luna procedat , excussa & refrigerata recondatur. Faba & reliqua legumina solum , in quo sata sunt , ster-

corant,

Valuuli.
Hilum.

Midæ.
Lomentū.

Plin lib.
15. c. 12. &
17.

corant, & legumen pro stercore est.

Proximum fabis nobilitate satione-
 que pisum, Græcè πῖσος, Theophrasto, ^{pisum.}
 aliis λευκος: Italis *pise & piselle*, Gallis *pois*,
 Germanis *Erbfen* / legumen caulibus
 fistulosis in terram sparsis ramosisque
 prætenui furculo, folio frequenti & lō-
 giusculo, siliqua cylindracea, granis ro-
 tundis & candidis, et si Plinius scribat,
 angulos habere, vt cicer, quale reperi-
 tur etiam hoc tempore cæruleo colore,
 flore papilionis, forma circa umbilicum
 purpurea. In valuulis grana continet,
 quæ se inuicem quasi tangunt, vt in er-
 uo. Pisum duplex est, alterum in altum
 scandit, palisque affigitur, quibus sese
 capreolis vinciens alligat, idque fere in
 hortis seritur: alterum humile & cadu-
 cum, humi serpens. Vtrunq; esui aptū,
 etiam cum valuulis nondum induratis
 editur cum ipsis granis. Apricis locis
 serere conuenit, frigoris impatientissi-
 mum. Mandatur terræ vel in veruacto,
 vel melius pingui & restibili solo semel
 subacto, vti omnia ferè legumina, facili
 interim & soluta humo, & cælo tepido
 humidoque. Stercorati agros pise Co-

lumella censet, si confestim aratrum sequatur, & quod falx reliquerit, prius quàm inaretur, vomis rescindat atque obruat; id enim cedere pro stercore & fimo. Seritur ferè primum inter æstiuæ semina cum fabis pisum & lens, mox vicia & auena (vt supra dictum) circa Martium & Aprilem. Pifa, Vicia, lentes, luna decreſcente feri volunt, ne nimia luxuria inæqualiter floreat, cum cætera legumina seminaque melius augete ſydere ferantur. Sunt qui probent, legumen, quod ἔροσος Græcis, Latinis eruum dicitur, Italis *eruo*, Germanis *Eruen* siue *Roswicken* vocatur. Duo eius genera, alterum candidum, alterum rufum, atque hoc syluestre est, sponte in dumetis & aruis proueniens. Exiguus frutex, tenuis, angustis foliis, floribus vel candidis, vel in candido cæruleis, aut puniceis, sicut pifa, se inuicem contingentibus. Eius non est tam operosa cura: Gaudet solo macro, non humido, quia plærunque luxuria corrumpitur. Seri ante Martium volunt, siquidem eum mensẽ huic legumini non conuenire, eò quòd tum pecori noxiũ fit.

Eruum.

fit. Eruilia similia paruis fabis, coloris Eruilia.
 alia nigri, alia albi, alia varij, culmo pifa-
 ceo, instar lupuli, in sublime scandenti;
 siliquas habent planas instar pisorum,
 folio quàm faba longiore, flore apibus
 gratissimo. In Gallia vel Insubria Do-
 ram vel Dorellam vocant.

Phaeolus, Græcè *σμίλαξη κηπίαια*, Phaeolus.
 lax hortensis, aliqui fagiolum & doli-
 chium vocant, Itali alij *fagioli*, alij *smila-*
ce de gli horti, & *faginolo Turcheste*, alij *lasa-*
nie, Galli *fabucos*, Germani vocant *Sa-*
selen vel *Welsche oder Wilde bonen*. Le-
 guminis genus, colore tum candido,
 tum rubro, tum giluo, tum etiam ma-
 culis & orbibus atris distinctum, folia
 habet hederæ similia, molliora tamen,
 caules tenues, & capreolis vicinas, fru-
 ticibus se implicantes, vt cameras & ta-
 bernacula effingere possint, siliquis fæ-
 nogræco longioribus, intus versicolo-
 ribus & renibus similibus. Pingui & re-
 stibili solo in hortis & quavis terra satū
 prouenit, & cum longis serpat flagellis,
 propè pali poni debent, quas capreolis
 suis, vbi increuerint, complectantur, re-
 ptatuque suo palos & arbores scandunt

atque vinciūt, in hortis pergulas ac scēnas inumbrant. Seruntur quibūsdam locis ab Idib. Octobris in Kal. Nouembris, alicubi & apud nos Martio. Floret ætate. Edulium anceps inter bonum & malum, succo ambiguum, folliculi cum ipsis manduntur granis, saltem eo modo quo asparagi: Iudæi Romæ macerata vendunt, & eduntur cruda.

Lens &
Lenticula:

Lens & Lenticula, Græcè *Φανός* & *Φανή*, Italicè, *Lenditie bon mensestre*, *Lentilles* Gallicè, Germanicè *Linsen*. Racemosum legumen, folio Vicix, tribus aut quatuor in siliquis granis inter legumina minimis, molliter in latitudinem fusis; alba dulcedine præstantior, melior tamen, quæ costibilibior, & quæ maximè aquam absorbet. Columella tradit duplicem eius sationem, alteram maturam per mediam sementem, alteram Februario, crescente luna vsque ad duodecimam, Germanis plurimum Martio & Aprili feritur, luna crescente, loco resoluta, pingui & sicco; Plinius tenue quàm pingue mauult, cælum siccum: floret Iulio, in flore facilè luxuria & humore corrumpitur. Quare vt celeriter

seriter prodeat & grandescat, fimo arido, prius quàm seratur, permisceri debet, & cùm ita quatuor vel quinque diebus requieverit, spargi. Aiunt prociorem euadere, quæ in aqua tepida cù nitro prius maduerit quàm seratur, nec ullam sentire corruptionis labem, quæ laeseritio aceto cõspersa sit, Et ne à curculionibus absumatur, extrita in aquã demittenda, & quæ inanis ab alia separetur, atque ita siccata in sole & radice silphij trita cù aceto aspersa siccetur ac recondatur. Varro præcipit à vigesima quinta luna ad trigessimam serendã; ita à limacibus tutam fore: Etiam cineri mistam commodè seruari Columella testatur.

Cicer, Theophrasto, & Græcis *ἰπέσις* Cicer.
 ὄσος. Italicè *ceci* & *cicere*, *cicere rosso* & *cicere bianche*, Gallis *ciche*, Germanis *Zisererbs* / *Sichern* / Frutex est instar arbusculi, siliquã proferens rotundã, bina grana, forma triangulari continens. Eius tria genera numerant quidam, albũ, rufum, & nigrũ, differentia solùm florum colore. Cicer satiuum caule lignoso, obliquo, foliis exiguis, multis circinatis, flore al-

bo vel purpureo vel nigro. Et cum cæteris leguminibus filiquæ longæ, & ad formam seminis latæ, ciceri sunt rotundæ. Gaudet solo pullo crassoque, edax legumen, propterea noualibus incommodum. Seri potest Martio toto, cælo humido, loco quàm lætissimo. Serendum pridie maceratur, vt citius enascatur. Floret Iunio & Iulio mensibus, & subinde semen producit, floret diutissimè, vt eruum, quadragesimo die vellitur, celerrimè fructum perficiens. Florenti pluuiæ obsunt soli leguminum. Cùm maturescere cœperit, citò rapiendum, nam citò exilit, latetque cùm decidit. In cicere nullum animal gignitur, contra quàm in cætero frugum genere, & quia erucas arcet, olerum medicina creditur. Cicercula quæ *λοιθυρος* à Theophrasto dicitur, Italicè *cicerse*, differt solo colore nigriore, quam Plinius minuti ciceris inæquales angulos habere scribit veluti pisum: Plærisque locis etiam apud nos perinde atq; pisum vtuntur, immò his etiam præfertur. Siquidem & pollinis plus quàm pisum præbeat, & citius coquatur, nec veribus

Cicercula.

bus ita obnoxium. Columella non tam leguminibus quàm pabulo annumerat, quibus ea, quæ sequuntur, accommodanda.

Ac primum Vicia, Græcè *Είσειον*, et si Galenus etiam Latino uti Græcos scribit, Idem Germani imitati vocant *Wicken*, Galli *Vesce* nominant; ut Varroni placet, dicta à vinciendo, quòd capreolos habeat ut vitis, quibus sursum serpit ad scapum lupini aliùmve calamum, cui adhæreat. Surgit cubitali altitudine, foliis aphaces, nisi quòd angustioribus, flore pisi, minutis nigricantibusque in filiquis seminibus, quorum figura non prorsus rotunda, sed latiuscula similiter lenti. Loca sicca desiderat, non aspernatur etiam umbrosa, & terra quacunque facillimo cultu prouenit, nec ipsa agricolis operosa, vno sulco sata, nõ sarritur nec stercoreatur, sed ipsa solù redit lætum, maximè si pabularem viciam viridem desectam aratrum sequatur, & quod falx reliquerit, priusquam inarescat, vomere obruatur, nã radices relicte solo succum auferunt. Cato tamen in agro herbido minimeque aquoso se-

Vicia, & quæ pabulo seruiunt.

Vicia pabularis.

I v riu-

ri iubet, & in terra profciffa, non ante quàm rorè discufferit, & humor omnis sole ventoque discuffus fit: Neque amplius proiici debet quàm quòd eodem die operiatur: Siquidem noctis humor quantuscunq; corrumpere solet, Et ne ante vigefimam quartam lunam terræ mandetur, alioqui à limacibus infestatur. Sationis aliqui tempora assignat circa occafum Arcturi, vt Decembri mense pascat, fecundam sationem Ianuario, nouiffimam Martio: In Germania Martio aut Aprili feritur tanquam feminis pabuli cauffa. Viciam, quod & de faba diximus, ex Plinio, non profciffa serere folo, sine damno compendiu esse operæ. Floret Iunio, atque tum aquis purgandis vtiliffimum pabulum. Volunt integra cum valuulis vicialia diligenter à rusticis reponi, vt pecudibus conditiua pabulo cedant. Vicia cù auena inter miscellanea fer: solent.

Lupinus.

Lupinus, Græcis *θερμὸς ἡμερος*, Latinis fatius lupinus dicitur, Gallis & Italis nomen ferè retinet Latinum, Germanis, *Römische Bonen* / vel *Wickbonen* / *Freigbonen*: Est legumen vnicaule; foliis

foliis quinque; fariam dissectis, flore candido, siliquis per ambitum crenatis atque ferratis, quinque senisve intus granis, duris, latis, rufis, cadunt ei folia tantum. Hoc legumen minimum operarum absumit & vilissimè emitur, maximè ex iis, quæ feruntur, iuuat terram: Nam vineis iam emaciatis & aruis optimum stercus præbet, ac vel effæcto solo provenit, vel repositum in granario patitur æuum. Boues per hyemem coctum maceratumque; alit, famem quoque, si sterilitas annonæ incessit, hominibus propulsat, ut Columella testatur. Sabulum & arenas & omnino vitia terræ sequitur, horretque; culta ex omnibus, quæ eduntur. Plærunque leniter sulco integunt, cretosam hincosamque; terram odit. Adedò amat tellurem, ut quamuis fruticoso solo coniectum inter folia vepresque, ad terram tamen radice perueniat. Lupino contraria sarritio, non infestatur herbis, imò herbas perimit. Si stercus deficiat, lupini præsidium stercorandi expeditissimū. nam satum & vel vomere succisum, optimi simi vicem præbet. Primum omnium feritur, nouissi-

nouissimum tollitur. Seritur præ aliis leguminibus post æquinoctium autumnale. Qualitercunque obruas, sustinet coloni negligentiam, teporem tamen autumnus desiderat; & vt celeriter confirmetur: nam nisi ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Ter floret, primùm Maio, deinde Iunio, postremò in Iulio. Post vnumquemque florem siliquas producit: Antequam flores edat, boues immittantur, quippe cum omnem aliam herbam depascant, solum lupinum ob amaritudinem, dum viret, intactum relinquunt: siccatum autem hominibus & quadrupedibus in cibo datur, cum paleis bobus, hominibus cum triticea vel hordeacea farina in panes digeritur. Condi fumo maximè conuenit, quoniam in humido vermiculi vmbilicum eius in sterilitatem castrant. Aiunt sole circumagi, horaque agricolis etiam nubilo cælo demonstrare.

Sole circum-
agitur lu-
pinum.

Fænum-
græcum.

Fænumgræcum, Theophrasto & aliis quibusdam βένεργε καὶ πηλη, Dioscoridi præter hæc κάρφος ἔ αἰγόνερας, aliis κεράτης dicitur, Gallis fenegres & femigren.

grene, Italis *fenigraeco*, et si à quibusdam etiam Latinis *Silicia* & *silicula* vocetur, Germani partim Latino nomine, partim *Rühorn* / & *Bockshorn* / à Græco *fenigrec* appellatum, quòd semen in siliquis corniculorum instar incuruis continet. Cauliculis emicat exilibus, folio penè trifolij. Crudæ terræ & tenui solo committitur passim non incommodè: danda opera vt spissè aretur, nec tamen altè: nam si plus quatuor digitis obrutum sit, semen eius non facilè prodit: proinde minimis aratris proscindenda terra, & sarculis statim operienda. Est autem duplex: alterum, quod siliquam rustici vocant, quod pabuli causa Septembri feritur, alterum Ianuario, vel initio Februarij, cum in messem seminatur: Floret Iunio & Iulio, & vnà siliquas producit, semen tamen in Augusto maturum legitur. Estur lupinorum ritu aceto & garo, aliqui oleum adiiciunt. Pabulo & pluribus aliis vsibus vsurpatur.

Siliqua
pro Fœno
græco.

Porrò de leguminibus, quæ & legumina à Gellio dicta, hoc in vniuersum habemus, quòd siliquantur omnia, singulari-

Generalia
de Legu-
minibus.
Legumen-
ta.

gulasq; habent radices, præter fabam, vt dictum, easque surculosas: quia non in multa diuiduntur: altissimas cicer. Caulis fabæ & lupini vnus est, cæteris ramosus, & pertenui surculo, omnibus fistulosus. Omnia ferè legumina vernæ sationis, solumque postulant resolutum & pingue, aut restibile, præter lupinum, quoduis non respuentem. Seruntur crescente luna, præter pisum. Prius macerentur felicius serenda. Citò rapienda, cùm maturescere cæperint, legumina, quoniam citò exiliunt. Seruâtur breuissima obseruatione, si interlunio legantur, Plinio teste; Plurimum autem refert, condere quis malit an vendere: crescente enim luna, grandescere semina. Sunt qui vrceis, cinere substratis & illtis, acetum habentibus legumina superingerunt, ita non nasci maleficia credentes: Alij simpliciter cinere recondunt, Alij aceto laserpitio aspergunt, vt de lente diximus. Præterea de leguminibus in vniuersum Græci præceperunt, in fimo cum seruntur, nonnihil nitri permiscendum, ita mirè cocturis oportuna reddi; Quod si factum nõ sit

sit, vt citò contenerescât, in ollam sina-
 pi momentum iniicias, & confestim
 cocta fatiscunt. Theophrastus alia quæ-
 dam addit, quæ longius esset hic refer-
 re. R 160. Expeditne hæc omnia legu-
 mina & frumenta agricolam in suo se-
 rere agro? C O N O. Nequaquam, sed vt
 prius de terræ & seminis ratione dixi,
 ea maximè deligenda, quæ agro quem
 colis conueniunt: Sunt tamen quædam,
 quæ non recusent quamlibet terram.
 Quædam sunt, inquit Varro, quæ non
 tam in præsentem, quam in futurum
 vsum feruntur: & quædam quæ omni-
 bus agricolis necessaria, veluti fruges ad
 hominum cibum & pecorum pabulū:
 Eorum cum primis oportet rationem
 habere, vt in agro non desint, quorum
 quotidianus & necessarius vsus, veluti
 Siligo vel secale, auena, fagopyrus. Lu-
 pinus, & legumina quædam pabulis ido-
 nea, nullum quantumuis macrum so-
 lum reformidant. Porrò cùm agricola
 non solùm hominū, quo cibo alan-
 tur, curam habere conueniat, sed etiam
 iumentorum & pecorum, sine quibus
 ager exerceri non potest: proinde legu-
 mina

Fruges ne-
 cessariæ
 magis.

De pabu-
 lis iumen-
 torum.

Medica.

mina & ad hominum & ad pecorum,
 pabulum autem, ad pecorum vsum se-
 rere copiosius oportet. Inter pabula
 præstantissima celebratur à veteribus
 Medica & Sylla præsertim Italiæ, vbi
 nomen retinet: aliàs etiam vocatur *tri-*
folio, Galli *grand tresle*, quasi grande tri-
 folium, rustici fænaciam, alij Burgun-
 diense fænum, quòd à Burgundionibus
 allatum, nominant, iam etiam in Ger-
 maniam transfertur, *Welsche flec*/Gra-
 cis *μυδινη* Dioscoridi & Theophrasto.
 Plinius scribit à Media regione per Ro-
 manos in Italiam deportatam. Nihil
 propemodum à trifolio differens, nisi
 quòd maior, excelsior & copiosior:
 nam omnino caule, foliis & flore respò-
 det, geniculata quidquid affurgit in
 caule contrahitur in folia; In scaporum
 cacumine breues siliquulæ prodeunt
 in corniculorum speciem intortæ, den-
 ticulato foris inflexu & velut exiguos
 mucrones exerente, in quibus singula-
 re semen ferè lunatum continetur, len-
 tis magnitudine folliculo cohærens,
 quod frefum dentibus pisi saporem re-
 præsentat: singulæ thecæ singulorum
 semi-

seminum sunt capaces. Postulat solum
 succosum, elapidatum, pingue ac læ-
 tum. Pluribus locis non prouenit, aliis
 cumulatè emergit. Varro obseruari
 præcipit, ne in terram nimium aridam
 mittatur, aut variam, sed temperatam.
 Plinius siccam, succosam vel riguam re-
 quirat. Columella addit agrum, in què
 Medica serenda, circa Octobrem pro-
 sciendum, eumque tota hyeme pu-
 trescere sinendum, deinde Februario
 iterandum, purgatisque lapidibus dili-
 genter occandum, & circa Martium
 subactò, vt in hortis, solo formandè sunt
 areæ latæ, pedum denum, longæ pedi-
 bus quinquaginta, ita vt eis aquæ mini-
 strari, & ab vtraque parte runcari facile
 possint, tum iniectò antiquo stercore in
 Aprilem reseruentur, & ad finem eius
 mensis serito tantum, vt singuli cyathi
 feminis occupent locum latum pedi-
 bus quinque, longum decem, sed mox li-
 gneis rastellis obruantur iacta semina,
 quia sole citius comburuntur. Post sa-
 tionem, cum altitudine fuerit vnciali,
 ferro locum tangere non licet, sed ra-
 stris ligneis vel manibus munderetur, ne
 K alterius

alterius generis herba teneram medicam premat: alioqui degenerat in prata. Prima messis tardius fiat, vt aliquantum semen excutiat. Ceteræ messes quàm volueris citò peragantur, & iumentis præbeantur. Ruris disciplinæ periti tradunt iactato semini medicæ adiiciendam auenam, vt quæ radiculis fundamenta iacere putetur. Seritur Aprili, aut tardius Maio, alioqui pruinis opportuna, iactaturque semen, sicut frumentum. Cùm cœperit fruticare, omnis alterius herbæ generis eruncetur. Sic culta sexies demeti anno potest: Sexies florere, aut quàm minimum quater traditur, modò non fecetur. Vbi secueris, sæpius riga, & cùm fruticauerit, iterum runcato; ita, vt diximus, sexies per annum metere poteris, & decem continuis annis permanebit. Agrù stercorat, omne armentum emaciatum pinguescit ex ea; agrotanti pecori remedium: sed cùm tenera profiluerit, inter initia, dum consuescant, parcius præbendum, ne nouitas pabuli noceat: inflat enim & multum sanguinẽ creat. Columella tradit, iugerum eius toto anno

anno tribus equis abūdè sufficere. Quibusdam locis sponte scatent prata hac herba, vel naturâ soli, vel cæli conditione nata, quædam etiam olim satæ reliquiarum vestigia esse queant, vel quæ multos annos caduco semine restibili fertilitate regerminat, & herbofo cespite victa descuiuit in pratum. Nihil prohibere videtur, quin sponte sua nascatur, nisi fortè peregrina & externo orbe petita sationem desideret. A fæniscibus melius metitur, cùm incipit florere: nam in semen maturescere prohibendum, quia pabulum vtilius vsque ad trimatum, siccatumq; digeritur in fasces, qui ad trimatum seruantur, magno rei pecuariæ compendio: Nam, vt dictum, veterina optimè pascuntur, & pecora eo pabulo villici faginant, quæ nullo alio magis cibo letantur, pinguescuntque. Proximè ad Medicę laudem accedit Cytifus, ab Aristomacho, vt scribit *Cytifus.* Plinius, miris elogiis prædicatus frutex, pabulo ouium, vt Virgilius testatur, & aridus etiam suum cibus gratissimus, spondetq; iugero eius annuos perplures vel mediocri solo redditus: Vtilitas

herbosa, & eò lætior satietas, quòd per-
quã modico pinguescunt & quadrupe-
dia, neq; ex alio pabulo lactis copia vel
maior vel melior: Super omnia, pecorũ
medicina à morbis in omni vsu præstās
est. Apes etiam nunquam defore, cy-
tisi pabulo contingente, promittunt
Physici. Quare quamplurimum in agro
habere refert, gallinis, capris, & omni
generi pecorum vtilissimum. Gallinis
ieiunis cytisi apponenda folia & semi-
na, Alij telinen, alij triphyllum, alij lo-
tum magnum vocant, Romani trifoliũ
maius vocāt. Frutex est incanus totus,
vt rhamnus, cubitalibus ramis, sæpe ma-
ioribus circa quos folia sænigræci aut
loti trifoliæ sed minora, dorso in mediis
tumente. Inuentus in Cytno insula hic
frutex, inde translatus in omnes Cyclad-
as, & in Græciã, magno casei prouentu.
Neq; est vlla iam regio, vbi non possit
huius arbusculę esse copia vel maxima,
teste Columella. In Italia circa septi-
menta vinearum prouenit: Non æstus,
non frigor, non grandinum aut ni-
uis iniuriam expauescit. Terram ster-
coratam desiderat. Si pluuia non incef-
ferit,

Trifoliũ
maius.

ferit, rigandum erit: simulatque nouum frondem agere cœperit, sarrito, & post triennium cædito & pecori præbeto. Varro in terram bene subactam mitti vult, tanquam semen brassicæ, inde differri, & in sesquipedem poni, aut etiam de cytiso duriore, virgulas deplantari, atque in serendo pangi. Satio cytisi vel autumno vel vere fieri poterit semine, subacto solo & in areas digesto. Si desit semen, cacumina disponuntur, ita ut quoquo versus quatuor pedum spacia distent, & stercoreatam terram circum aggerato. Potest etiam ante Septembrẽ ramis commodè feri, quando facillè comprehendit, & iniuriam sustinet, perficitur triennio. Cytisus Columellæ duplex, satiua, & altera suæ spontis, Agrestis capreolis optimè pascit: Hederæ modo vincit & strangulat. Inuenitur in segetibus præcipuè hordeaceis. Flore pili luteo, folia si terantur, erucam subolent, commanducata cicer resipiunt. Est & pabuli genus inter stirpes veteribus ignotas referendum, quadrupedibus simul & aibus expetitur. Haud scio si aliis regionibus quàm Germaniæ

K iij nota

Sporia.

nota herba, Sporiam vel Spori vulgus vocat, caule pedali, aut cubitali altitudine assurgens, in multos ramulos brachiato, florem emittit candidum sine foliis; flos ad modum lini in folliculos maturefcit rotundos, semen continens minutissimum, rapacio non dissimile. Errare videntur, qui putant cytisum, cùm hic frutex sit, teste Dioscoride, folia habens fœnigræci, Sporia foliis careat; Neque semen respondet, etsi vsu non multum differat. Non alio pabulo Germanis lactis maior & copia & suauitas, butyrum è nullo lacte gratius, quàm hoc nutrimento collectum. Quare æstimatione propè hordeo aut frugibus æquatur semen, stramenta superant fœnum, paleæ plus quàm quæuis excrementa cereuiliæ, alunt pecora. Semen columbas maximè alit, & domesticas aues hyberno tempore. Seritur locis sabulosis ac facili terra, tota æstate, & quidem seminis habendi gratia vere serunt, quando & auenæ satio: Autumno autem & messis tempore seritur depascenda pecori. Seritur, sicut rapaceum semen, tribus tantum digitis, atque iterato

rato gressu, quo semel sparsum eodem
 fiat regressus. Agricolis fabulosa loca
 colētibz magno vsui, quare quamplu-
 rimum eius generis habere conuenit,
 quòd gallinis, apibus, ouibus, capris,
 bubus, & omni generi pecudum utilif-
 sima expetitur. Lini satio & Cannabis ^{Linum.}
 restat. R I G O. Expecto. C O N O. Hæc etsi
 neque inter frumenta, neque inter le-
 gumina referenda, nec denique inter
 pabula & hortensia: in primis tamen ha-
 rum cultura agricolis necessaria, nimi-
 rum sine quibus nulla domus vel exor-
 netur, vel necessarius amictus suppedi-
 tetur homini, & in lanæ mollitiem con-
 tusa, lintearum texturis funibzque in-
 torquendis vsurpantur; Adde è tam
 paruo semine nasci, vt Plinius ait, quod
 orbem terrarum vltro citroque portet,
 quod Ægyptum Italiæ admoueat; her-
 bam esse, quæ septimo die ex Gadibus
 Ostiam nos transportet. Linum, Græcis
 λίνον, Italis *lino*, Gallis *du Lin*, Germanis
 eandem prope appellationem retinet,
 licet Germani linum semen *Lein* ap-
 pellant, & stirpem *Stachf.* Herba vul-
 gatissima mulierum operibus, caule te-

nui, à sporia haud multum differens, nisi quòd procerior paulo, & caule crassiore, foliis angustis, oblongis in fastigio, floribus cæruleis, quibus decidentibus, folliculus nascitur orbicularis, instar pifii, in quo semina continentur fulua. Gaudet pingui solo & modicè humido, nonnullis placet macro solo quàm spississimum semen vno sulco committi. Seritur vere, æstate vellitur, norunt in Menapiis ac Iuliacensium agro, vbi plurima eius fruticis satio, ante Maii initium serendum. Et sunt qui tria sationis tempora obseruant pro cæli cõstitutione: nam pluuiam & humores requirit. Maturitas intelligitur flauescète ac intumescente seminis folliculo: tum vulsum, & in manuales fasciculos colligatum, siccatur in sole, conuersis fursum radicibus, vt semen excidat. Aliqui ferreo pectine carminando detrahunt folliculos, atque iis sole tostis semen eliciunt. Fasciculi postea in aquam sole tepesactam immerguntur, pondere aliquo depressi. Maceratorum indicium est laxatior membrana, iterumque fasciculi dissoluti, soleq; siccati stupario

stupario malleo contunduntur. Inde membrana decorticatur, ferreisq; hamis pectitur: Iniuria enim semper red- ditur melius. Stuppa à lino distinguitur ^{stuppa.} in suos vsus, & vtrunque in pensa & fila digeritur, particulatimq; tractum in glomos, telas ordiuntur magno hominum vsui. Postremò tela in aprico conspersa subinde aqua albescit in nitidissimum candorem, memoria proditum, pulchriorem aliam vestem fœminas Germanorum non nouisse. Hoc tempore è Sarmatia & Liuonia apportatur præstantissimum, nostrate & procerius & excellentius. Lini semen nisi magnus sit eius in ea regione, quam colis, prouentus, & precium proritet, serendum non esse Columella suadet. Agris enim præcipue noxium, quod & Virgilius nota- uit:

Vrit enim lini campum seges. &c.

Quare nisi muliercularum studiis indulgendum, & maiori compendio arua segetibus conferentur, & lintea ementur, maximè si agri iacturam, & impensas filandi texendiq; æstimes.

Cannabis, Græcis quoque *κάνναβις* Cannabis.

K v *ήμερος*

ἡμερος & Italis *canabe*, Gallis *chambwe*,
 Germanis *Hanff*/ planta ferulacei ge-
 neris, graui odore, simplici adolescit
 caule in tantam proceritatem, vt ali-
 quando mediocres arbores æquet, plā-
 ta magnis in vita vsibus, & funibus du-
 cēdis, & telæ texēdæ, crebris genicula-
 tur nodis, è quibus surculi prodeunt fo-
 liis angustis mucronatis. A Dioscoride
 & syluestris & satiua pingitur folio fra-
 xini, caulibus inanibus, graui odore, se-
 mine rotundo. Est duplicis generis.
 Mas exstos versicolorium fert semen &
 oleosum, fœmina albo flore sterilita-
 tem compensat. In hortis aut aliis locis
 cultis seritur, vt Plinius censet, à Fauo-
 nio: apud nos ad finem Aprilis: nam fri-
 goris impatiens est: Aliqui Arcturo
 oriente, hoc est, ad finem Februarij, aut
 initiū Martij. Loca enim amat pingua,
 stercorata & rigua, vel planū & altè sub-
 actū solū. Pluuio cœlo improbè seritur.
 Quò densior seritur, hoc tenerior pro-
 uenit. Quare nonnunquam ter con-
 spergitur. Et si sint qui in quadrū pedē
 feri eius grana sex tradant: at densius
 serendū, experientia docet. Cannabis
 fœ-

femina prius vellitur, mas post, maturo
 semine, vellitur, ac fascibus in ordine
 deponitur, triduo quatriduove aut am-
 plius in aprico relictis. Postea in aquam
 pondere demergitur, ad dies octo aut
 decem, dum maceratur, sicut & linum,
 dum membrana laxior sentitur. Exem-
 pta inde in sole siccatur, vt arescat. Po-
 stremò ligneis machinis, quasi mādibu-
 lis confringitur, pectinatumq; filis funi-
 busq; vsuū præbet. E cannabe funes
 sunt, & plagæ, ac retia & carbæsea vela,
 maxinè autem rusticæ familiæ vestibus
 & linteaminibus indusiisq; vsurpatur.
 Semina quoque decussa, furnis ignibus-
 que alendis præbent vsuū. R I C O. In
 Iuliacensi agro & Galliæ quibusdam
 regionibus vidisse memini herbam ma-
 gno studio à rusticis cultam, tinctoriis
 vsibus vt ferebatur, destinatam. CONO.
 Sic est, Eam herbam Cæsar lib. 5. com-
 ment. belli Gallici, *Glastum* vocat, Glastum.
 Græcis *iodus ημερος*, Itali *quado*, vulgus
 Gallorum *quadum & guesde*, Germani
Waid / qua lanarum infectores vtūtur,
 estque apud hos in magno precio, ma-
 ximumq; quæstum Menapiis, Iuliacen-
 sibus,

sibus, Turingis & plerisque regionibus affert, folia fert lapatho, vt Plinius testatur, non dissimilia. Dioscorides glastum fatium & syluestre commemorat, & fatium, quo infectores lanarum vtuntur, folio plantagini simile, verum pinguiori: syluestre foliis lactucae proximis, flore luteo. Ea herba tradit Cæsar Britannos corpora tingere solitos, vt terribiliores essent hostibus. Sationem & solum requirit, quale triticum, sed vehementer humum exhaurit atq; emaciat. Postulat pinguem & resolutam benèque pastinaram humum, quæ ligonibus magis quàm aratro vertitur ad huius plantæ sationem, runcaturque diligenter. Seritur in Menapiis, Aprili mense, & vulgi obseruatione circa hebdomadam Paschæ sacram. Quinto quoque sulco pinguedinem terræ, quam margam appellant, iniiciunt, euersæ terræ post semen immittunt. Runcare sedulo oportet. Vbi ad spithamæ, aut dodrantalem altitudinem excreuerit herba, florere non patiuntur, sed ferro in hoc parato ab radice resecat, lauantque, & ad molam deferunt, patiunturque

turq; iterú succrescere, idq; tertia atq;
 quarta messe. Post semini relinquitur.
 Viridem herbam trusatilibus rotis, ac
 trapetis, aut molis conficiunt premendo,
 vt liquorem herbaceamq; saniam
 eliciant, inde manibus in pilas atq; pa-
 stillos subigunt glomerádo, tabulatisq;
 exponunt exiccandos. **R I G O.** Magna
 me affecisti voluptate audiendæ disci-
 plinæ mittendorum feminum, sine qui-
 bus non rustica solum, sed ne vrbana
 quoq; vita sustinetur. Iam vero audire
 cupio rationem messis, quæ restat, agri-
 colæ summa expectatio & laboris præ-
 mium. **C O N O.** Pergam huius partis
 operam absolueré. Cùm maturæ fue-
 rint segetes, antequàm torteantur va-
 poribus æstiuæ syderis, qui sunt vehemē-
 tiores per ortum Caniculæ, maturè de-
 metendæ sunt. Nam dispendiosa est
 cunctatio, primùm quòd auibus præ-
 dam ceterisq; animalibus præbet: Dein-
 de grana & ipsæ spicæ, culmis & aristis
 arentibus, celeriter decidunt: si verò
 procellæ ventorum aut turbines incef-
 ferint, maior pars ad terram defluit;
 propter quæ procrastinari non debet,
 sed

Messis.

sed æqualiter iam flavescentibus satis, antequam ex toto grana indurescant, cùm rubicundum colorem traxerint, messis facienda, vt potius in area & in aceruo quàm in agro grandescant frumenta. Constat enim si tempestiue decisa sint, postea capere incrementum: siquidem & crescente luna frumenta grandescunt. Et plurimum refert, vendere an condere velis frumenta. Nam interlunio legenda, quæ vitio carere velis. Varro inter solstitium, & caniculam messem faciendam scribit, quòd frumentum dicunt quindecim diebus esse in vaginis, & totidem florere, atque quindecim diebus exarescere, cùm sit maturum. Inter frumentorum leguminumque messes prima fere rapacei seminis, & quia semen, cum siliquæ incipiunt flavescere, maturitatem indicat, celeriter demetendum: Cùmque facilliter effluat semē, plurimis locis in ipsis campis, area leuigata, aut linteo colore substrato, statim, vt demessum, excutitur: Sin importetur horreis, lintea plaustris insternenda, ne semen vehiculi quassatione excussum pereat. Maximè

Frumentum 15. diebus in vaginis est & totidem floret.

Messis rapacea.

LIB. I. DE R...
ximè, sicut in
melle, cauda &
nam ea superueni
culi. Mox a melle ra
tant, triticum fagi
nari ex eodem fund
genitam messem e
pacio proxime loc
bushordei hyberni
manda est, anteq
spicis lapia decurrat
triticum, folliculis
fragiles sicile decia
mos iacere in agr
nendum existima
modo grandescer
Iacole legitur Can
tamen, vt diximus
tur, aq̄e in sole p
de manipulis col
mergitur, ac pon
tur, ne extra aqua
mas quoque sem
cante, vellitur, sic
flagellis semine,
cùm cortex emol
sole, reponitur

ximè hic, sicut in omnium leguminum
 messe, cauenda & anteuertenda pluui-
 nam ea superueniente dehiscunt folli-
 culi. Mox à messe rapacei, si solū euer-
 tatur, triticum faginum inseri poterit,
 ita vt ex eodem fundo eodemque anno
 geminam messem exercere liceat. Ra-
 pacio proximè succedit hisce regioni-
 bus hordei hyberni messis, quæ cõsum-
 manda est, antequam grana, arefactis
 spicis lapsa decurrant, quia nullis, sicut
 triticum, folliculis vestiuntur, & spicæ
 fragiles facilè decidunt. Hordei cul-
 mos iacere in agris aliquantulum si-
 nendum existimant quidam, quòd hoc
 modo grandescere grana credantur.
 Inde sequitur Cannabea messis: prius
 tamen, vt diximus supra, scemina euellit-
 tur, atque in sole paulisper siccatur, in-
 de manipulis colligata in aquam de-
 mergitur, ac pondere aliquo deprimi-
 tur, ne extra aquam emineat: postea
 mas quoque, semine maturitatem indi-
 cante, vellitur, siccaturque, & excusso
 flagellis semine, in aquam mergitur,
 dum cortex emollescat. Inde siccata in
 sole, reponitur in fasciculos, hybernis
 lucu-

Hordei
messis

Cannabea
messis.

Siliginea
& triticea
messis.

lucubrationibus confringenda, decoratâque repurganda. Siligo vel secale, Iunio vel Iulio demetenda, atque mox triticum. Lex aptissima, antequam granum indurescat, & cùm iam traxerit colorem: Oraculum verò, biduo celerius messem facere potius quàm triduo serius, vt Plinius tradit. In siligine non tantum periculum effluendorum granorum, quâ tum in tritico: quæ matura cùm fuerint, etiam ventorum procellis excutiuntur. Quare cauendum, ne post maturitatem tardetur messis triticea: Et si Plinius tradit triticum copiosius fieri, si serius metatur, sed dispendiosam esse cunctationem constat, primùm quod auibus prædam cæterisque animalibus præbet, deinde quòd grana & ipsæ spicæ culmis & aristis arenibus celeriter decidunt, atque ventorum vi excutiuntur, cuius rei exemplum præbuerunt ventosæ procellæ anni sexagesimi septimi supra sesquimillesimum redemptionis.

Reliquum frugum
& leguminum
messis.

Hinc pisi & fabæ, viciæ, lenticulæ, prout citius seruntur, sequitur messis: In quibus obseruandum, vt in rapacio, ne de-

ne de messis pluuia superueniat, qua dehiscentes effluant, aut vento vehemētiore dissipentur. Postremò æstiuareliqua frumenta, veluti hordeum æstiuū, panicum, milium, auena metuntur. Experimento discitur, resectæ auenæ utilem esse pluuiam; hac enim grana intumescere & grandescere creduntur: quapropter aliquoties duabus tribusue hebdomadis, & tantisper in agris resecta linquitur, dum pluuia conspergatur. RIGO: Metendi modum quem obseruatis? CONO: Varia metendi genera pro locorum regionumque varietate vsurpantur: Alij falcibus, quæ & pro vsus diuersitate variæ. His regionibus trium generum messoriiis falcibus utimur: Aut enim falce utimur lunata, quam dextra tenentes secant stipulam secundum terram, sinistra autem vnco prælongo resecata conuoluunt, inque rases contrahunt, atque hoc pacto triticum & siligo, & quicquid est frugum robustioris culmi demetitur. Alicubi in Iuliacensibus, vbi lætioribus campis frumēta densius, & in maiorem proceritatem excrescunt, hîc prehenlos ma-

L nipulos

Auenacea
messis,

Metendi
modi va-
rii.

nipulos sinistra, ac ferratis seculis de-
 xtra refecant, stipulam inferiorem lon-
 giusculè agro stercoreando relinquen-
 tes: Alij falce maiuscula verriculata,
 longo manubrio, & ligneis quasi crati-
 bus denticulatis affixis, vtraque manu
 segetem abradunt, sternuntque ordine
 plano in fascès conuoluendam colli-
 gandamque, quales ferè sunt scænariz
 falces; atque his leuiores segetes demetuntur. Varro & Columella ac veteres,
 alios plures referunt modos metendi:
 Plinius & Palladius præter hominum
 labores vnus bouis opera spacium to-
 tius messis absumi tradunt in Gallia so-
 lere, nempe valli prægrandes dentibus
 in margine infixis duabus rotis per se-
 getes impelluntur, iumento in con-
 trarium iuncto, ita vt directæ in vallum
 cadant spicæ. Hunc morem in campe-
 stribus latifundiis & æqualibus vsurpa-
 ri; Sed his regionibus hæc absurdavi-
 dentur. In metendo obseruandum, vt
 secundo vento metatur; nam aduerso
 metere, & oculis & manibus molestum
 esse Xenophon quoque animaduertit.
 Si calami breues sint, tellure tenui
 refecant

efecari debent, vt aptiores sint mani-
 puli: Si oblongi medij seculis, vt dixi-
 mus, quò expeditius & inuehantur &
 riturentur, & stipula remanens vel
 comburitur, Virgilij præcepto, vel pu-
 refacta agro lætificando relinquitur:
 Aliqui quam longissimam seruant, te-
 stis horreorum stabulorumq̃, ac etiam
 vtilicis ædibus operiendis cum primis
 vtilem. Vbi fœni inopia, etiam pabulū
 ministrat; hordei enim stipula bubulo
 pecori grata: Deinde omnis stipula sub-
 stratui animalium vtilis. Demessam se-
 getem mox in fasciculos colligere præ-
 stat, etsi hordeum & auena & alia qua-
 dam frumenta perinde atque legumi-
 na in metas & acervos cōgeruntur qui-
 busdam locis, sed non sine iactura &
 detrimento. Resecta autem seges non
 protinus in horreum conuehenda, sed
 exiccanda pro natura cuiusque fru-
 menti vel leguminis: Nam si nondum
 exiccata importetur, cumulata vel fa-
 tificit, vel incenditur, vel aliàs corrup-
 pitur facilius. Auena & triticum fagi-
 num diutius relinquuntur, sicut & len-
 tes, pisa atque legumina, quia tardius

L ij siccan-

siccantur: Triticum autem citius inuehitur, nisi herbis immodicis sit mistum, quæ exiccationem remorentur.

**A messe
solū inarandum.**

A messe solum mox inarandum propter inutiles herbas, & ut terra future sationi habilior reddatur. Seges autē de messā exiccatæque aut horreis aut nubilariis, aut metis conditur, & deinde per hyemem nocturnis lucubrationibus, & suo tempore vel pecudibus exterenda, vel flagellis excutienda, vanisq; expurganda. **R I G O.** In Italia veterinis triturare videntur, quod de Grecis etiam Xenophon testatur. **C O N O.** Et nos olim vidimus, & sunt, qui equos malint quàm boues. Ibidē paleas quoque immistas vento separant, adq; eam rem Fauonius putatur eximius, quem tamen operiri lenti esse agricola, Columella testatur. **R I C O.** Horreis vos video uti operosioribus: qua ratione in his constituendis utimini? **C O N O.** Horreum sic constituatur, ut commodè inuehi segetes possint, vndique clausum, præterquam antica & postica, ita tamen, ne ostia occidenti soli sint aduersa sed potius Septentrioni & Orienti; Et ab vtra-

**Horrei
positio.**

ab vtraque parte areæ, fruges in suis
 quibusque cellis & lacubus separatæ
 reponantur, atq; ita, vt ad singulas adi-
 us præbeatur, quando vsus postulat. Et
 uanquam supra aream quoq; fruges
 tratis lignis imponantur: in medio ta-
 men vsque ad culmina horrei pateat, vt
 lectum, aditus, vt ab omni parte depro-
 ni, possint triturlanda. Quibusdam lo-
 nis in medio trochleam habent, per
 quam fune ductorio in sublime & ad
 umma culmina frumentorum fasces
 abducantur. Apud Barauos pauca re-
 periuntur horrea parietibus vel sepi-
 nentis clausa, sed in metas & aceruos
 reponuntur fruges, quaternis aut plu-
 ribus tignis palisue veluti columnis in
 excelsum porrectis æquè distantibus,
 lecto pensili sic imposito, vt clavis pa-
 cillisq; ligneis immixtis atque exemptis
 & demitti & altius tolli possit, vt supra
 quoque indicatum. R I C O. Id genus
 horreorum aiunt non ita obnoxium
 nuribus, & impensæ minoris esse. C O-
 N O. Qualecunque sit horreum, consti-
 tuendum erit loco editiore, ne humo-
 ribus lædantur recondita. Malunt sti-

Horrea
 pensilia.

L iij pulis

Area.

pulis tegi aut culmis, quàm tegulis. Est autem pro modo agri frumentarij amplum ædificandum. Quidam, vt cati ac feles subire & mures venari queant, areolis lateritiis distinguunt solum, atque superstratis ligneis perticis segetes imponunt. Area bene compacta, sit, in qua frumenta vel flagellis excutiantur vel triturentur, quoties libet. Nam Messis ipsa alibi tribulis in area, alibi equorum gressibus exteritur, alibi perticis flagellatur, quod & Plinius tradit. Columella filice constratam probat, & veluti signinum opus, paniculis condensatam, quòd & celeriter frumenta hîc atterantur, non cedente solo pulsibus tribularum, vngularumque iumentorum, & eadem euentilata mûdata sint, lapillisque careant & gubulis, quas per trituram terrena remittit area. Sed nos contenti terra bene subacta ac rasa, quæ confossa sit ad trituram habilis, permistisq; paleis cum amurca, si adsit, exersa. Nam ea res à populatione murium formicarumq; frumenta tuetur, æquatam autem paniculis condensatamque sicut & solum horrei, & rursus

rursum subiectis paleis inculcatam, sic-
 candam relinquimus, Arcenda pecora
 & gallinæ, quæ solum vel calcando, vel
 scalpendo inæquale reddant. Vbi exic-
 cata area induruerit, impositæ segetes
 flagellis excutiuntur, ac vannis repur-
 gantur, etsi alicubi bestiarum calcatu
 triturare malunt, & iactu ad ventum,
 veteri more repurgare. R I C O. Iam ve-
 rò vbi excussum frumentum, quo pa-
 cto conditur, vt à curculionibus sit tu-
 tum? CONO. Granaria, quibus frumenta
 iam excussa & repurgata condi debent,
 sublimia esse conuenit, vt perflentur
 vento ab exortu, & Septentrionis re-
 gione, ad quæ nulla aura humida è pro-
 pinquis locis aspiret: Nam positio cæli
 maximè frigida, & minimè humida,
 vtraque conditis frumentis perennita-
 tem afferre creditur. In Hispania &
 Apulia, calidioribûsque regionibus,
 non à lateribus, per fenestras solùm, sed
 etiam subtus à solo, vento respiranti da-
 tur aditus. Quidam granaria habent
 sub terris, vti speluncas, exhaustâ-
 que humus editos à se fructus reci-
 pit, Syros vocant. Horum vsum in Syri.

Granario-
 rum cura.

L iij His-

Hispania & Carthagine esse prodit Varro. Nostris quoque regionibus, & vini & frumenti apothecas subterraneas reperire licet. In regionibus, quæ abundant vligine, magis conueniunt granaria pēsilia, & superioribus ædium cōtignationibus, adhibita cura pauimentorum ac parietum. Porro cum curculionibus & similibus bestiis obnoxia sint frumēta, nisi diligenter reponātur, celeriter absumuntur, Quare conuenit parietes luto, cui pro paleis pili sint admixti, deinde argilla alba intus & foris obducere: postremo cucumeris syluestris radices & folia ad biduum aqua macerata, & si cum aqua calcem arenariam subegeris, inde internas granarij partes oblinere licet. Et si Plinius calcem frumentis inimicissimam esse tradit. Quidam calci pecorum vrinam admiscent, vt quæ hæc animalia necare putetur: Vel folij semperuiui, vel asinthij, vel lupuli, maximè, si adsit, amurca, ad omnia animalia necāda prodest. Sūt qui huius loco falsugine arengarum vtantur. Ad eum modum parietibus & pauimento adornatis & siccatis, frumen-

Aduersus
curculio-
nes reme-
dia.

frumentum si inferatur, à curculionū,
 aliorumq; similibus noxiorum anima-
 lium iniuria defendi arbitrantur. Sunt
 qui Conyzam semifrigidam subster-
 nant frumento. Strabo frumētum chal-
 cidica immixta seruari scribit. Alij cer-
 tissimum esse remedium: si subinde
 ventilentur fruges in area, & quasi refri-
 gerentur, Cæterum id falsum esse affir-
 mat Columella: neque enim hoc pacto
 expelli animalia, sed misceri totis acer-
 uis; qui si maneant immoti, summis tā-
 tum partibus infestantur: quoniam in-
 fra mensuram palmi non nasci curcu-
 lionem, lōgeq; præstare id solum, quod
 vitiatum est, quā totum periculo subii-
 cere; nam cum exigat vsus, facillè eo sub-
 lato, quod vitiosum erit, integro infe-
 riore uti. Experientia tamen nos doce-
 mur, curculionem nullo magis reme-
 dio expelli, quàm frequenti agitatione
 ac ventilatione, præsertim æstiuo tem-
 pore. Post biennium negant infestare
 frumenta. Sed fatigo te longius circū-
 ducendo. Si libet, reuertamur domum.
 R I C O. Si tibi sic videtur. A lioqui mihi
 voluptati est obambulanti, de agrorum

L v disci-

De pascuū
agris, &
pratis.

disciplina te audire differentem. Hic-
cine pascuos agros video? atque in iis
nitentes boues atque equas cum pullis
exultantibus? **C O N O.** Sic est; pascuum
agrum sepimentis, veluti classibus, di-
stinctum suo cuiq; pecudum generi tri-
buimus. In proximis pascuis boues pa-
scuntur ad faginem, deinde equi cum
matribus ac pullis. Reliqua anniculis
bimisq; iuuençis atque equuleis de-
stinata. Quæ in Valle conspicias prata, ea
scenifeciis seruantur. At proximis villa
huic alūtur lactantes, quæ quotidie ter
veniunt ad mulctaria vaccæ, atq; ideo
in propinquo eas pasci cōuenit. Quan-
quam & eorum animalium, quæ lon-
gius pascuntur, quotidie curam habe-
re, & semel ac iterum inuisere necesse
est, vt si quod fortè ægrotare incipiat,
curetur. **R I G O.** Vbi semel tibi molestus
esse cæpi, non acquiesco, quin omnem
agri tui philosophiam cognoscam. **C O-
N O.** Nihil prorsus mihi molestiæ hoc
est, imò, vt ante quoque professus sum,
recreat me harum rerum commemo-
ratio; hîc enim in mea videor esse are-
na. **R I G O.** Ne igitur pigeat pascuorum,
prato-

pratorumque & fœni tractandi rationem declarare, cùm harum rerum cura maximè videatur cum agro frumentario habere communitatem: & quia interdù quoque inarari solent, videtur hæc pars culturæ adhuc explicanda CONO. Equidem lubens hac quoque in re tibi, quantum in me erit, parebo. Ac verò quia de frumentario agro sermo habitus est, non incongruè subiicitur pratorum disciplina. Et quanquam Cato alicubi primas tribuit viti, Veteres tamen alij in agricoltatione primas ferè concedunt pratis, nimirum quorum cura facillima, quasi protinus parata nomen retinent, autoritate Varro nis, & neque laborem neque impensas desiderant, nec denique tempestatibus affliguntur, sicut aliæ partes ruris, nisi quòd ea quæ in insulis & ripis fluuio rû sita, inundentur aliquoties. Id incommodi compensat limus ex illuue inge ftus, ipsa prata exhilarans, certissimos redditus singulis annis præbens vel pascendo vel fœno euehendo. Pratorum apud nos & aliis quibusdam locis promiscuus est vsus, vt tam pascendis pecu dibus

Prata qua-
si parata,

Pratorum
ratio.

dibus quàm fœnifecio destinantur ; & vicissim modò pascunt, modò fœno secando seruantur, maximè iis locis, vbi solum durius, neque sua sponte lætum, sed siccaneum est, neque nimio humore madens. Id pascuis malunt attribuerè, vt iumentorum stercoreatione lætificetur, quod fœnifecio crebriore musco obductum & exoletum. Humidiora autem prata & rigua, fœno sunt accommodatiora. Columella pratorum duo genera commemorat, quorum alterum siccaneum, alterum riguum. Læto pinguique campo non desiderari influentem riuum, meliusque haberi fœnum censet, quod suapte natura succoso gignatur solo, quam quod irrigatum aquis eliciatur : Quæ tamen sunt necessariæ, si macies terræ postulat: nam & in densa & resoluta humo, quamuis exili, pratum fieri potest, si facultas adsit irrigandi. At nec campus concauæ positionis, nec collis præruptæ esse debet: ille, ne collectam diutius contineat aquam, hic, ne statim præcipitem profundat. Proinde mediocriter accliuus præstat, si pinguis, aut mediocriter riguus sit: Maximè

ximè probatur planities, quæ exiguè
 prona, non patitur diutius imbres aut
 influentem aquam residere, aut si qua
 superueniat aqua, lèté prorepat. Quod
 si palus in aliqua parte subsidens resta-
 gnet, sulcis deriuanda est. Quippe &
 abundantia & penuria aquarum æquè
 obest pratis. Optimè conuenit, si prata
 siccanea & exili loco è propinquo vel
 riuo vel stagno ductis incilibus irrigari,
 quoties libet, possint. Breuiter, cultus
 pratorum maiorem curam quàm labo-
 rem requirit. Primùm, ne stirpes aut
 spinas maiorisq̃ue incrementi herbas
 innasci patiamur, atque alias, veluti ru-
 bos, virgulta, iuncos per autumnum an-
 te hyemem, alias per ver euellamus, vt
 intyba ac solstitiales spinas atque car-
 duos. Suem quoque non immittendam
 in prata, quoniam rostro suffodiat, &
 cespites excitet: Neque pecora maio-
 ra, nisi cum siccum solum est, quòd vn-
 gulis conculcant & demergunt grami-
 na, atque herbarum radices atterunt,
 nec sinunt serpere ac condensari. Ma-
 criora & pendula loca hybernis mensi-
 bus maximè Februario, luna crescente,
 fimo

Muscus
qua arte
necatur.

fimo iuuanda sunt, omnesque lapides,
& si qua obiacent falcibus noxia, colligi
debent, ac longius exportari, summit-
tique pro natura locorum aut tempo-
rius aut serius. Sunt etiam quædam
prata, situ vetustatis, obducta veteri vel
crasso musco, quibus mederi solent agri-
colæ seminibus de tabulato superiectis:
Vel ingesto stercore maximè colubino:
Nihil tamè equè proderit, quàm si cine-
rem sapius ingeras: ea enim res muscū
enecat, attamè segniora sunt ista reme-
dia, certiora autem, solum de integro
exarare: siquidē ager post longam desi-
diam lætas afferet segetes. Verùm vbi
exaratus fuerit, serius vel pascuis vel fœ-
niscio utilis: Vix enim intra triennium
aut quadriennium ad pristinam grami-
nis fœcunditatem redit. Prosciisum au-
tem, si rursum pascere velis, auena con-
ferito, solumq; crate inducta bene coæ-
quato, grumos dissipato; sunt etiam ex
pratis lapides eiiciendi, necubi fœni-
secæ ferramentum possit offendi: au-
ena enim herbarum plurimum creat.
Aliqui fœnifemen vel florem è fœnili-
bus atque ex præsepibus dilapsū spar-
gunt

gunt prius quàm cratiantur. Sunt qui senescentibus pratis fabam serant, vel rapum, vel milium: & sequenti anno frumentum, ac tertio anno rursus in prata relinquunt. Cauere oportet, ne resolutæ humo riuos inducas, antequàm conspissatum solum sit, quoniam impetus aquarum proluit terram, nudatisque radicibus non patitur herbas coalescere; propter quod nec pecora immittenda: altero tamen anno minora pecora tolerari poterunt post fenescia, si modò siccitas & conditio loci patiatur. Tertio autem anno poterit & maiora pecora recipere. Quod si cliuosus locus sit macrior, poterit superior stercoreari mense, vt dixi, Februario, immistis seminibus sceni: editior enim cliuus præbet etiam subiectis alimentum, vel imbre, vel manu factis riuulis, deducuntibus ad inferiora, vt supra de stercoreatione frumentariorum agrorum admonuimus. Porro si nouella instituere libeat, & loci deligendi est facultas, eum obseruabimus, qui pinguis, roscidus, planus vel leniter inclinatus: vel huiusmodi vallem designamus.

Prata nouella quomodo facienda

mus, vbi humor nec statim præcipitari cogitur, nec diutius immorari. Ne luxuriosa pabula semper sunt pinguis soli indicia. Nam quid, inquit Plinius, laudatius Germaniæ pabulis? & tamen statim subest arena tenui cespitem corio. Nec semper aquosa est terra, cui proceritas herbarum. Nam & Heluetiarum alpes foecunda præbent iumentis pabula: Eximia pascua Danubij ripæ præbent in Pannonia: & Rheni, maxime circa ostia in Batauis, item Frisiæ ac Flandriæ. Cæsar Vopiscus campos Rosciæ dixit sument Italiz, in quibus periticas pridie relictas gramen operiret. Poterit & soluto & gracili loco pratium institui, si rigari queat. Extirpandus igitur ager à Septembri aut Octobri, liberandusque impedimentis omnibus, atque herbis lætioribus ac virgultis. Deinde cum frequenter excitatus & multaratione resolutus fuerit, submotis lapidibus & glebis vbique confractis, stercoretur luna crescente, recenti lætamine. Ab vngulis pecudum seruetur intactus, & cætera obseruentur, quæ supra commemorata. Repurgetur & à stirpibus

Sument
Italiz.

bus inutilibus & noxiis, ac si quid aliud sit, quod pascuas herbas impediatur. Tumuli quoque terræ talparum cuniculis egeste, excrementorum aut equinorum aut bouinorum, ligone dificiantur, quæ si relinquuntur, formicis aliisque noxiis animalibus latebras pariunt, vel inutilium herbarum cespites gignunt. Prata per brumam, maximè autem iam Martio appropinquante, locis temperatis custodienda, & à pecore vindicanda, purgandaque: si macra, sparso lætamine saturentur, quod eiiciendum est luna crescente; nam quanto recentius, tanto plus nutriendis herbis valebit: quod à superiori parte fundetur, ut succus eius per totum dilabi possit. Herbam optimam vel pascuis vel fœno producendo, trifolij, proximam graminis, pessimam minmuli, ut Plinius existimat, & equiseti atque fruticum crassiorum. R I G O. Quonam indicio exploratur fœnum maturum, & quando secandum? C O N O. Secandi tempus, cum spica deflorescere cœperit atque roborari, secandumque antequam exarescat. Cato fœnum, inquit,

M ne serò

Herba optima.

Secandi fœni tempora.

ne serò feces : priusquam semen matu-
rum est, secato : demetitur optimè an-
tequam inarescat: nam & largius perci-
pitur, & meliorem cibū pecudibus præ-
bet. Quidam pridie rigant, vbi nō sunt
rigua: Noctibus roscidis melius secari
aiunt. RIGO. Secandine fœni eadem ra-
tio quæ segetis? CONO. Magna ex parte
eadem: Alij falcibus breuibus dextra, &
vna manu secant, nos verò maioribus
falcibus vtimur, ytraque manu secan-
tes, quemadmodum & superius dixi-
mus, auenam & segetes quasdam rario-
ri culmo resecati; falcis aciem vel coti-
bus vel assulis arena imbutis excitant.
Recisum fœnum ad solem vertere dili-
genter oportet, & non nisi ficcum in
aceruos componi. Quod si pluuiam infu-
sum fuerit fœnum, conuerti non debet
ante, quàm pars eorum summa ficcata
sit. Est autem modus in siccando, vt ne-
que peraridum, neque rursus viride
colligatur: alterum, quod omnem suc-
cum si amisit, stramenti vice sit, alte-
rum, si nimis viride, neque satis exicca-
tum in metas aut in fœnile mittatur,
putrescit, atque sæpe incalescens vapor
flam.

Fœni præ-
parandi
ratio.

flamam creat & incendium. Quod si
 iam recens resectum fœnum imber oc-
 cupat, id si non moueatur, non tam ci-
 tò perit; semel autem euersum subinde
 oportebit mouere, alioqui corrumpi-
 tur. Proinde superiorem partem patie-
 mur sole aut ventò bene perflari atque
 exiccari, ante quàm conuertatur, sicca-
 tum autem coartabimus in striam, & ita
 in manipulos colligatur. Certè quod
 ficutum, in metas extrui conueniet,
 easque ipsas in angustissimos vertices
 exacui: sic enim cõmodissimè fœnum
 defenditur à pluuiis. Quæ etiamsi non
 sint, non alienum tamen est prædictas
 metas facere, vt si quis humor herbis
 inest, exudet atque excoquatur in acer-
 uis. Quapropter prudentes agricolæ,
 quamuis iam illatum tecto, non ante
 componunt, quàm per paucos dies te-
 nuere congestum, vt in se concoqui &
 deferuescere patiantur. Metitur autem
 plurimùm bis fœnum quotannis, Maio
 vel Iunio, & Autumno, Vernum fœ-
 num præstantius ducitur. Desectum
 vere vbi fuerit, rursus rigari prata de-
 bent, si detur humoris facultas, vt rur-

M ij sum

Cordum.

sum metatur autumnale scœnum, quod
 secari proditum, etiam non rigua prata.
 Plærisque aliis locis ter; Medicam se-
 xies per annum metere licebit probè
 curatam: A scœnificis hæc secatur me-
 lius, cùm incipit florere; nam in semen
 maturescere prohibendum, siccata-
 que digeritur in fasces, qui ad trima-
 tum seruantur magno rei pecuariæ cõ-
 pendio. Sed quia de medica superius
 differuimus, nihil attinet semel dicta
 repetere. RIGO: Amplissimam discipli-
 nam commemoras agriculturæ, quæ
 profectò sedulitatem assiduamque dili-
 gentiam postulat. C O N O. Diligentiam
 & labores postulat, interim operam &
 impensam non sine scœnore compensat,
 cuius rei exemplum Plinius refert. C
 Cresini, cùm in paruo admodum
 agello largiores multò fructus perciperet,
 quàm vicini ex amplissimis, in inui-
 dia magna erat, ceu fruges alienas pel-
 liceret veneficiis. Quare à Curuli Sp.
 Albino in ius vocatus, metuens dam-
 nationem, cùm in suffragium iri oportet,
 Instrumentum rusticum omne in
 forum

Diligen-
 tiæ rusticæ
 exemplū.

Cresini
 Furij agri-
 colæ dili-
 gentia.

forum attulit : adduxit quoque filiam
 validam, & ferramenta egregiè facta,
 graues ligones, vomeres ponderosos,
 boues saturos, dicens: Veneficia mea
 hæc sunt. Nec possum ostendere aut in
 forum adducere labores & vigilias ac
 sudores. Omnium sententiis est abso-
 lutus : Sed nimis te longa narratione
 contineo circa rem meam rusticam :
 domum repetere tempus nos iubet.
 R I G O : Placet, si vnum impetrauero,
 quod vbi veluti coronidem adieceris,
 amplius molestus nõ ero. C O N O. Quid
 istud quaeso? R I G O. Agrum aut villam si
 quis mercari aut locare velit, quid huic
 obseruandum maximè sit: nam te exi-
 stimo haud dubiè eius rei obseruatio-
 nes tenere. C O N O. Ischomachus apud
 Xenophontem refert à patre se edo-
 ctum, ne vsquam agrum emeret splen-
 didè & benè cultum, sed qui ob domini
 vel inertiam vel inopiam incultus ne-
 glectusque esset, & tamen melius coli
 posse videretur: Sicut equum macilen-
 tum potius quàm nitidum emere con-
 uenit, si modò senecta non sit grauis, &
 cætera adsint boni equi signa. Benè cul-

Agri mer-
 candi cau-
 tio.

tus ager magno venit & exigui fructus est. Quare similem voluptatem non asferet, nec utilitatem, atque ille, in quo spes est, ut cultu melior reddatur. Cato in agro mercando duo præcipua inspicienda suadet, alterum loci ubertatem, alterum salubritatem cæli, quorum alterum si desit, ac nihilo minus emere quis aut incolere velit, hunc insanire ille iudicat, atque ad agnatos & gentiles deducendum; de utroque non nihil ante attigimus: Neminem enim sanæ mentis sumptum facere debere in cultura sterilis agri, nec rursus in pestilenti quantumvis feracissimo agro ad fructus peruenire dominum: Vbi enim cum orco ratio ponenda, ibi non modò perceptionem fructuum, sed & vitam esse dubiam, vel potius mortem quæstu certiolem. Post hæc duo principalia, ut testatur Columella, subiungebat Cato, non minus hæc tria, quæ sequuntur, intuenda, viam, aquam, & vicinitatem. Multum agris conferre iter commodum, primum quòd aduenturum subinde dominum non deterreat, deinde ad vehenda & exportanda vtenilia

Cum orco
rationem
non po-
nendam.

Iter agro-
rina.

non

non impeditum, quæ res frugibus perceptis auget precium, & minuit impensas. De aqua quis dubitet? sine qua nemo nostrum vel prosperæ vel aduersæ valetudinis vitam proroget. Vicini rationem maximam haberi voluit. Herodotus inquit, *πῆμα κατὰς γείτων*. Quapropter plerosque scio vicini tædio optima prædia atque adeo *χρῆσιμα χαλκείων* permutasse, quod vel furaces vel abigeos & contentiosos nacti vicinos, & qui pecora iumentaque negligentius pasci, segetes & vicina pascua violari, vineas vastari sinerent, sylvas vicinas succiderent, diriperent & furarentur vicini facultates, vel de finibus rixarentur, vt nusquam ab illorum iniuria tuti esse possent: Aut Cacum, Pyrgopolynicen, aut Centaurum sortiti, qui nullum non iniuriæ genus inferre prætermitteret impunè: Certè M. Porcius huiusmodi pestes in vicinitate vitandas censuit. Ego certè in hoc fortunatus, quod bonos vicinos habeam, à quibus nihil metuam. RIGO. Tu ea es auctoritate, vt nec audeant. CONO. Hos tamen quoniam sæpe vel mors vel alij casus mu-

M iiij tant,

Aqua ratio.

Vicini ratio.

tant, non ad eò est hac in parte ager, si
 cætera adsint, vitandus, nisi vel situs sit
 in diuersarum ditionum confinibus,
 aut hostium incurfibus obnoxius. Sunt
 etiam, qui viarum rationem, vel flumi-
 nis vel magni alicuius oppidi propin-
 quitate agrum commendent, quibus
 fructus agri minimis impensis ad forum
 deportari ac distrahi queant. Quare
 Veteres etiam ad militarem viam vil-
 lam poni noluerunt: ne prætereuntium
 populationibus, & diuertentium ho-
 spitum incommodo res familiaris infe-
 staretur, vt supra de villæ positione di-
 ctum. In locando verò animaduerten-
 da, quæ superius de villico & operis di-
 ximus, vt in vniuersum iis agrum com-
 mittat, de quorum industria, labore &
 probitate constet: Deinde vt auarius
 opus exigat quam pensionem, Quo-
 niam & minus id offendit, & tamen
 omnino plus proderit: Nam vbi sedulo
 colitur ager, plerunque compendium,
 nunquam verò detrimentum percipi-
 tur, nisi cæli maior vis, quam Iuriscon-
 sultus negat colono damnosam esse de-
 bere, aut prædonum hostiumque in-
 cursus

Via villa:

Locandi
ratio.Opus aua-
rius quam
pensionē
exigendū
a colono.

cursus inaccessit, eoque remissionem pe-
 tere colonus non audeat. Sed nec do-
 minus in vnaquaque re, cui colonum
 obligauerit, tenax esse iuris sui debet,
 sicut in diebus pecuniarum, aut lignis
 & cæteris paruis accessionibus exigen-
 dis, quarum cura maiorem molestiam
 quam impensam rusticis affert, vt Co-
 lumella docet. Nec sanè est vindican-
 dum nobis, quidquid licet: nam sum-
 mum ius summa sæpe iniuria. Nec rur-
 sus in totum remittendum, quoniam
 vel optima nomina non appellando
 sunt deteriora. Atqui pensionem an-
 nuam semper si colonus negligat sua
 sponte persoluere, proderit exigere, ne-
 que in summam excrecere: ea enim res
 & colonos negligentiores reddit, & sæ-
 pe perdit. Non etiam facilè mutandos
 veteres colonos, cum quod fundi na-
 turam teneant melius quam noui, tum
 propter merita. L. Volusium dixisse fe-
 runt, eum felicissimum fundum patris-
 familias esse, qui colonos indigenas ha-
 beret, & tanquam in paterna possessio-
 ne natos, eosque iam inde ab incuna-
 bulis longa familiaritate retinendos.

M v Ita

Colo-
rum ratio.

Optima
nomina
non appel-
lando de-
teriora
fieri.

Colo-
rum mu-
tatio no-
xia.

L. Volusij
dictum.

Ita res sanè est: noxia frequens colonorum mutatio. Quapropter eam consuetudinem non improbo, quòd ad vitam coloni eiusque vxoris, aut etiam alicuius hæredis elocetur prædium certa pensione annua persoluenda, ita vt ipse colonus, quandiu pensionem præscriptam persoluerit, ac fundum cum ædificiis factum testũ præstiterit, amoueri non possit: siquidem hac ratione coloni inuitantur ad fundum diligentius colendum & ædificia instauranda, ac denique prædia non aliter ac propria curanda: sæpe etiam sua patrimonialia in ea impendentes. Maximè autem hæc ratio conuenit elocandi, vbi fundus eluuiioni fluminis, maris, aut alterius periculo expositus, vt colonus omne periculum sustinere cogatur. Præstat hic quoque, vt elocetur opulentiori alicui, quàm inopi, qui iacturam ac periculum tolerare non queat, nec prædium factum testum præstans, pensione non soluta, solum vertat. In iis autem locis, ad quæ est facilis domini excursus, poterit per suos ministros aut colonum partiarium colere. Vbi verò longius distita prædia

prædia, hic præstiterit certa pensione
locare, concessionibus ante dictis: nam
si procul distita per proprios seruos co-
las, ij negligentius pecora pascunt, nec
industriè terram vertunt, neque à furi-
bus custodiunt, sed ipsi potius diripiunt,
longeque plus seminis & impensarum
imputant, quam opus sit, nec denique
cætera rectè diligenterque satis curant.

Stipula-
tiones in
locando
faciundo.

In locando stipulari solèt, ne materiam
sine domini consensu cædat colonus:
Neue pascuum agrum in seminarium
vertat; quantum agri hybernis, quan-
tum æstiuis frumentis, quantum pabu-
lo tribuendum sit, quantum denique
intermittendum & stercoreandum.

Habes iam omnia propè nostræ di-
sciplinæ & præcepta & obseruatio-
nes. R I G O. Magnam certè
voluptate affecisti agri tui
seminarij simul &
pascui expli-
catione.

Finis Libri primi.

LIBER